

ABAKUS

ABAKUS
Pracownia
Projektowo-Urbanistyczno-Konserwatorska
ul. Ks. bpa B. Bogdajna 25/2
41-500 Chorzów
tel./fax.: (032) 2413-502
tel. kom. 601 975 222
e-mail: biuro@pracowniaabakus.pl

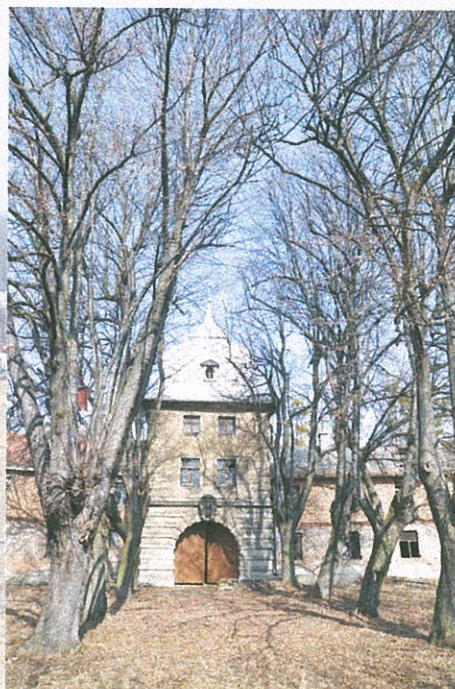
Załącznik do Uchwały Rady Gminy Gorzyce

nr XX/157/12

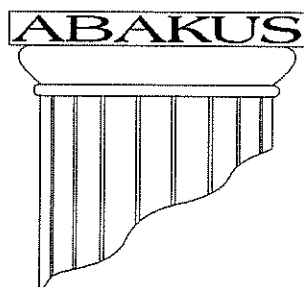
z dnia 28.05.2012 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA TERENIE GMINY GORZYCE

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA TERENIE GMINY GORZYCE

ABAKUS

Pracownia

Projektowo-Urbanistyczno-Konserwatorska

ul. Ks. bpa B. Bogedaina 25/2

41- 500 Chorzów

tel.: (032) 241-29-09

fax.: (032) 241-35-02

tel. kom. 0-601-975-222

e-mail: biuro@pracowniaabakus.pl

Autorzy:

dr Dominik Abłamowicz

mgr Irena Kontny

mgr Magdalena Kopaczewska

mgr Iwona Młodkowska-Przepiórowska

mgr Ewa Pilarska

mgr Piotr Wybraniec

Skład i opracowanie graficzne:

mgr Adam Suchański

Konsultacja:

mgr Anna Fabiańczyk

mgr Daniel Jakubczyk

SPIS TREŚCI

I.	STAN BADAŃ STRUKTURY PRZESTRZENNEJ I OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH NA OBSZARZE GMINY GORZYCE.....	4
I.I.	Przesłanki formalno-prawne.....	4
I.II.	Zakres opracowania.....	4
II.	GMINA GORZYCE.....	11
II.I.	Zarys dziejów Gminy Gorzyce.....	11
II.I.I.	<i>Ślady przeszłości pradziejowej Gorzyc.....</i>	<i>11</i>
II.I.II.	<i>Początki wsi Gorzyce.....</i>	<i>13</i>
II.I.III.	<i>W państewkach stanowych.....</i>	<i>15</i>
II.I.IV.	<i>Dwory – folwarki w Gorzycach.....</i>	<i>16</i>
II.I.V.	<i>Podstawy gospodarcze wsi i folwarków.....</i>	<i>18</i>
II.I.VI.	<i>Przemysł, budownictwo, oświata.....</i>	<i>20</i>
II.I.VII.	<i>Lata 1918-1945.....</i>	<i>23</i>
II.I.VIII.	<i>Gorzyce w II połowie XX wieku.....</i>	<i>26</i>
II.II.	Historia przemysłu w Gorzycach.....	28
II.III.	Struktura przestrzenna obszaru Gorzyc.....	31
II.III.I.	<i>Położenie geograficzne, środowisko przyrodnicze, komunikacja.....</i>	<i>31</i>
III.	KALENDARIUM.....	37
IV.	OBIEKTY ARCHITEKTONICZNE WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW I PROPONOWANE DO WPISU DO REJESTRU ZABYTKÓW.....	43
IV.I.	Obiekty wpisane do rejestru zabytków.....	43
IV.II.	Obiekty sugerowane do wpisu do rejestru zabytków.....	44
V.	ZABUDOWA ZABYTKOWA GMINY GORZYCE.....	45
V.I.	Dawna zabudowa mieszkalna i gospodarcza.....	47
V.II.	Zabudowa przemysłowa i poprzemysłowa.....	49
V.III.	Kolonie domów urzędniczo-robotniczych.....	51
V.IV.	Obiekty użyteczności publicznej.....	51
V.V.	Zespoły pałacowo-parkowe.....	52
V.VI.	Zabudowania folwarczne.....	53
V.VII.	Obiekty sakralne.....	56
V.VIII.	Cmentarze.....	57
V.IX.	Obiekty małej architektury.....	58

V.X.	Wykaz – obiekty i zespoły przemysłowe o wartościach zabytkowych na terenie Gminy Gorzyce.....	64
VI.	TYOLOGIA ZABUDOWY NA TERENIE GMINY GORZYCE...	66
VI.I.	Kubatatura.....	66
VI.II.	Cmentarze.....	67
VI.III.	Mała architektura.....	68
VI.IV.	Spis Obiektów.....	69
	<i>VI.IV.I.Zespół pałacowo-parkowy.....</i>	<i>69</i>
	<i>VI.IV.II.Zabudowa folwarczna.....</i>	<i>69</i>
	<i>VI.IV.III.Obiekty przemysłowe.....</i>	<i>70</i>
	<i>VI.IV.IV.Mieszkalne budownictwo patronackie.....</i>	<i>71</i>
	<i>VI.IV.V.Obiekty sakralne.....</i>	<i>73</i>
	<i>VI.IV.VI.Budynki użyteczności publicznej.....</i>	<i>73</i>
	<i>VI.IV.VII.Budynki mieszkalne, jednorodzinne o charakterze wiejskim.....</i>	<i>74</i>
	<i>VI.IV.VIII.Budynki wiejskie mieszkalno-gospodarcze.....</i>	<i>75</i>
	<i>VI.IV.IX.Domy jednorodzinne o charakterze „małomiasteczkowym”.....</i>	<i>75</i>
	<i>VI.IV.X.Wille modernistyczne.....</i>	<i>75</i>
	<i>VI.IV.XI.Cmentarze (parafialne).....</i>	<i>76</i>
	<i>VI.IV.XII.Obiekty małej architektury.....</i>	<i>76</i>
VII.	ZIELEŃ ZABYTKOWA.....	79
VIII.	GENERALNE WYTYCZNE KONSERWATORSKIE.....	88
VIII.I.	Cele Programu Opieki Nad Zabytkami na terenie Gminy Gorzyce... ..	88
VIII.II.	Generalne wytyczne urbanistyczne.....	90
VIII.III.	Generalne wytyczne architektoniczne.....	91
VIII.IV.	Postulaty konserwatorskie.....	91
VIII.V.	Generalne wytyczne dla terenów zieleni zabytkowej.....	94
IX.	PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI A ZAMIERZENIA GMINY GORZYCE.....	94
IX.I.	Główne cele polityki gminnej związane z ochroną zabytków.....	94
IX.II.	Wpis do rejestru zabytków – ochrona obiektów.....	99
IX.III.	Dotacje.....	100
IX.IV.	Dominanty przestrzenne - historyczne – pozytywne.....	103
X.	ARCHEOLOGIA.....	104
XI.	SPISY.....	105

XI.I. Spis obiektów.....	105
XI.II. Spis ilustracji.....	110
XII. LITERATURA.....	112

I. STAN BADAŃ STRUKTURY PRZESTRZENNEJ I OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH NA OBSZARZE GMINY GORZYCE

I.I. Przesłanki formalno-prawne.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA TERENIE GMINY GORZYCE zwany dalej PROGRAMEM, opracowany został na lata 2012-2016.

Obowiązek sporządzenia niniejszego dokumentu wynika z zapisów artykułów 16, 18, 21 – 22 oraz 84 – 88 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 163, poz. 1568, z późniejszymi zmianami). Program dotyczy zagadnień ochrony zabytków na obszarze jednostek samorządu terytorialnego Gminy Gorzyce.

Zapisy programu będą podstawowym narzędziem dla władz gminy w realizacji przedsięwzięć dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami, a także przyczynią się do zapewnienia środków koniecznych do realizacji programu w latach 2012-2016.

Podstawą dla sporządzenia niniejszego programu jest (zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami) ewidencja obiektów zabytkowych gminy Gorzyce. Zasady sporządzenia ewidencji zabytków określa rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 04.124.1305).

I.II. Zakres opracowania.

Programem został objęty obszar gminy Gorzyce – w jego obecnych granicach administracyjnych.

W związku z powyższym Program, zgodnie z art. 87, ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ma na celu, w szczególności:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków i walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla realizacji potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych, wspierania inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, w celu eliminacji sytuacji konfliktowych związanych z wykorzystaniem tych zabytków;
- tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;

Opracowano ewidencję obiektów zabytkowych powstałych do lat 50. XX w., w tym obiektów małej architektury. Ewidencja ta, winna umożliwić określenie form współpracy i relacji między właścicielami obiektów a gminą, czy też przedstawicielami administracji państwowej i gminnej, w kwestii zasad prowadzenia wspólnych działań i odpowiedzialności w zakresie ochrony zabytków. Przy jej sporządzaniu kierowano się także zapisem art. 6 ustawy o ochronie zabytków, zgodnie z którym ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowli,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,

- obiektami techniki, (m. in. kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi),
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami projektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

Ilustracja 1: Olza - stalowy most kolejowy na rzece Odrze.

2) zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. z późn. zm.),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej, w których określono typy obiektów podlegające ochronie i opiece z mocy ustawy.

Opracowanie niniejsze nie ma charakteru studium, czy też analizy struktury urbanistycznej i architektonicznej gminy Gorzyce. Jego zasadniczym celem jest istotne zmniejszenie zagrożeń dla substancji zabytkowej i docelowa ochrona przed ich likwidacją.

Na podstawie dokonanej inwentaryzacji substancji i prospekcji terenu skoncentrowano się na sporządzeniu wytycznych konserwatorskich zarówno w odniesieniu do układu przestrzennego obszaru gminy, jak i syntetycznych względem ogółu obiektów. Celem zawartych w niniejszym programie zasad, którymi należy się kierować jest:

- ochrona zabytkowych układów przestrzennych,
- opracowanie programu strategicznego dotyczącego prac remontowo-konserwatorskich,
- kształtowanie wizerunku plastyczno - estetycznego w oparciu o przesłanki konserwatorskie historycznej zabudowy gminy,
- stworzenie ujednoliconej dokumentacji dla wytypowanych budynków w obszarze opracowania,
- określenie stanu zachowania układu przestrzennego gminy i jego wartości zabytkowej,
- sformułowanie generalnych wytycznych konserwatorskich obejmujących problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze gminy,
- wytypowanie obiektów o największej wartości i najbardziej zagrożonych do przyszłego procesu remontowo – konserwatorskiego,
- wskazanie na obiekty, które z uwagi na swe wartości i znaczenie winny być chronione według zasad ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jak i tych, które należy wyłączyć spod wcześniej określonych rygorów.

Ilustracja 2: Olza, ul. Bogumińska - widok ogólny folwarku

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 3), wprowadza następujące pojęcia związane z ochroną i opieką nad zabytkami:

1.**zabytek** - nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

2.**zabytek nieruchomy** - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;

3.**zabytek ruchomy** - rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;

4.**zabytek archeologiczny** - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5.**historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

6.**historyczny zespół budowlany** - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

7.**krajobraz kulturowy** - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;

8.**otoczenie** - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

W aspekcie ustawy o zabytkach należy także wyjaśnić zagadnienie stosowanego w opracowaniu określenia „objąć ochroną prawną”. Jest to kryterium ogólne, odnoszące się do obiektów posiadających wartość zabytkową.

Obecna ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami różnicuje zakres ochrony każdego z obiektów i hierarchizuje go. Stanowi o tym art. 7 ustawy o następującym brzmieniu:

Formami ochrony zabytków są:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. uznanie za pomnik historii;
3. utworzenie parku kulturowego;

ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ilustracja 3: Olza, ul. Bogumińska

Wszystkie zatem obiekty wymienione w niniejszym opracowaniu, jako posiadające wartość zabytkową są objęte ochroną według standardu ustanowionego w punkcie 4 tego art. 7 ustawy. Z tego też powodu należy opracować dla nich szczegółowe karty ewidencyjne według zasad ustanowionych Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie gminnej ewidencji zabytków. Część obiektów ze względu na stan techniczny kwalifikuje się do rozbiórki. Wskazane jest wykonanie dokumentacji zachowawczej dla tych obiektów.

Szczególną formą ochrony jest wpis do rejestru zabytków typu „A” (zabytki nieruchome) lub „B” (zabytki ruchome) województwa śląskiego. Wpis winien obejmować obiekty o najwyższych walorach zabytkowych.

II. GMINA GORZYCE

II.I. Zarys dziejów Gminy Gorzyce.

II.I.I. Ślady przeszłości pradziejowej Gorzyc.

Najstarsze ślady obecności człowieka na terenie gminy Gorzyce związane są z epoką kamienia (luźne, trudne w interpretacji znaleziska krzemienne - paleolityczne i neolityczne - z Czyżowic, Bluszczowa, Gorzyc i Rogowa). Krzemienne znaleziska wiążą archeologów ze społecznościami myśliwsko-zbierackimi. Unikatowe importy – sztylet i diadem – pochodzą z kolei z III-IV okresu epoki brązu. Zostały odkryte na terenie żwirowni „Odra”, w pobliżu starorzecza rzeki. Sztylet pochodzi zapewne z Kotliny Karpackiej, diadem - z terenów przyalpejskich. Obiekty potwierdzają rangę szlaku bursztynowego, który wiódł z północy na południe kontynentu, obejmując obecny obszar gminy Gorzyce. Rzeki: Olzę i Odrę pokonywano w okolicach Olzy i Bogumina, gdzie znajdowały się dogodne przeprawy - brody. Szlak posiadał duże znaczenie w okresie wpływów rzymskich: z okresu rzymskiego epoki żelaza pochodzi unikatowe w skali europejskiej brązowe wiadro, znalezione w miejscowości Olza, o pro-

weniencki germański. Innym zabytkiem jest rzymski miecz – gladius również znaleziony na terenie obecnej gminy Gorzyce. Obiekt datuje się na około II w. n.e. Z początków I tysiąclecia pochodzą też: brązowy sierp i czerpak oraz pozostałości osady w Gorzyczkach i Gorzycach. Niezwykle bogaty jest też zbiór zabytków średniowiecznych i nowożytnych z okolic miejscowości Olza i Odra, odkrytych przypadkowo w trakcie eksploatacji żwiru. Są wśród nich m.in.: miecz, topór, czekan bojowy oraz obręcz koła. Na liczebność znalezisk ma wpływ fakt, iż Brama Morawska stanowiła od zarania dziejów najdogodniejsze przejście pomiędzy pasmami górskimi, po którym odbywa się komunikacja czy migracja ludności.

Poznanie przeszłości pradziejowej dzisiejszej gminy Gorzyce utrudnia m.in. słabe rozpoznanie archeologiczne, brak możliwości udostępnienia i opracowania źródeł archeologicznych, wreszcie przekształcenie powierzchni gminy, wskutek zachodzących tu procesów osadniczych i odkrywkowej eksploatacji kruszywa na terenie dawnych starorzeczy.

Ilustracja 4: Gorzyce, ul. Piaskowa - widok ogólny.

II.I.II. Początki wsi Gorzyce.

Na przełomie I i II tysiąclecia naszej ery obecny obszar gminy Gorzyce zamieszkiwało słowiańskie plemię Gołszyców, wzmiankowane przez tzw. Geografa bawarskiego. Plemię to dysponowało w VII – IX w. kilkoma grodami, m.in. na terenie dzisiejszej Lubomi, która uległa zagładzie w końcu IX w. w czasie najazdu Wielkomorawskiego. Wokół grodów obronnych funkcjonowały w tym czasie także osady otwarte. Nie można stwierdzić czy teren gminy Gorzyce stanowił w VII- VIII w. teren pusty pod względem osadniczym, czy też istniały tutaj jakieś niewielkie osiedla - których istnienia możemy się domyślać z uwagi na bliskość rzek Olzy i Odry oraz ośrodków grodowych m.in. w Lubomi, a później ośrodków grodowych i protomiejskich w Cieszynie i Raciborzu.

Najstarsze wzmianki źródłowe, które odnoszą się do omawianego obszaru zdają się potwierdzać tezę, że pierwotnie osadnictwo koncentrowało się w dolinach rzecznych. Papież Grzegorz IX zatwierdził w 1229 r. - w bulli datowanej w Perugii - opatowi klasztoru w Tyńcu, na rzecz filii w Orłowej dziesięcinę ze wsi: Gorzyce, Uchylska (teren obecnej gminy Gorzyce), Wierzbice i Zabłocie (teren dzisiejszego miasta Bogumin). Nie wiadomo, czy położone w niedalekiej odległości wsie stanowiły jakiś klucz dóbr. Wszystkie one położone były w żyznej dolinie Olzy i Odry, podobnie jak wzmiankowane Gołkowice (teren obecnej gminy Godów). Nieznacznie później pojawia się w źródłach Odra (1264 r.). W tym czasie mogły istnieć także Małe Gorzyce - Gorzyczki.

Część historyków przypuszcza, że XIII lub XIV w. – mimo braku wzmianek źródłowych - to początki kolejnych wsi zakładanych w dolinkach lub w sąsiedztwie niewielkich cieków: Czyżowic, Belsznicy, Kamienia, Rogowa (lub Rogowca), Turzy. O ciągłości osadniczej części z nich świadczą zapisy w „Księdze uposażeń biskupów wrocławskich”, sporządzonej około 1300 r. Zawiera ona wykaz miejscowości zobowiązanych do uiszczania dziesięciny na rzecz biskupów wrocławskich. Pojawiają się zarówno osady wspomniane już wcześniej w źródłach, jak i dotychczas nie ujawnione, powstałe zapewne na fali

wielkiej akcji kolonizacyjnej, która miała miejsce na terenie księstwa u schyłku XIII w. Są wśród nich m.in. Gorzyce, Uchylsko, Turza. Wioski zakładano na zboczach dolin niewielkich cieków wodnych, po obu stronach cieku. Oprócz zagród chłopskich istniały na ich terenie stawy i młyny (młyn w Uchylsku pojawia się w źródłach już w 1305 r.).

W pobliżu powstawały też w początkach II połowy XIII w. pierwsze osady o wczesnomiejskim charakterze będące przede wszystkim ośrodkami wymiany handlowej, a także ośrodkami administracyjnymi władzy - Wodzisław oraz Bogumin. Bogumin powstał przy dogodnej przeprawie przez rzekę, na zrębach osady handlowej. W XIV w. zbudowano po drugiej stronie przeprawy gród, który miał chronić miasteczko.

W XIII-XIV w. istniały tu trzy rodzaje własności: książęca, kościelna oraz rycerska. Wsiami kościelnymi były Gorzyce i Uchylsko. Powstanie własności rycerskiej wiązało się z rozdawnictwem ziemi przez księcia. W XIV-XV w. stan posiadania ulegał ciągłym zmianom. Wioski znajdowały się raz w rękach rycerskich, raz w książęcych, by ponownie znaleźć się w rękach rycerskich. Przeważali zapewne rycerze jedno- lub dwuwioskowi, co najwyżej kilkuwioskowi, np.: Strzałkowie i Pelkowie z Belsznicy oraz Mozgowie z Czyżowic.

Ilustracja 5: Uchylsko, ul. Wiejska - kaplica architektoniczna wraz z kamiennym krzyżem.

II.I.III.W państewkach stanowych.

W wyniku procesów podziału, a później wewnętrznego rozpadu księstw powstawały u schyłku średniowiecza wielkie majątki ziemskie, które miały charakter latyfundialny. Te procesy można także śledzić na przykładzie księstwa raciborskiego (opolsko-raciborskiego). Powstały na jego terenie liczne majątki feudalne, nadawane jako lenna szlachcie - wolne państwa stanowe oraz zwykłe majątki - mniejsze państwa stanowe. W wyniku takich procesów powstało na terenie księstw cieszyńskiego i raciborskiego na przełomie XV i XVI w. kilka państewek stanowych, a wśród nich Wodzisław i Bogumin.

W skład Wodzisławia wchodziło kilkanaście okolicznych wsi, w tym (w różnym okresie czasu) Czyżowice, Gorzyczki, Turza oraz Uchylsko. Podwalinę państewka stanowiło zapewne „dożywocie” księżnej Konstancji, które mogło obejmować Wodzisław i otaczające go wioski. Status minor (tzn. Mniejsze Wolne Państwo Stanowe) przetrwało aż do XIX w. Część wsi pozostających w granicach majątku stanowiła własność alodialną (szlachecką), część należała do domeny panów stanowych. W XIX w. właściciel państewka utracił prawa zwierzchnie w stosunku do miasta, pozostał właścicielem rozległych dóbr rycerskich (w tym dworów - majątków rycerskich w Czyżowicach i Turzy).

W skład drugiego państewka Bogumin weszły z kolei, jeszcze przed uzyskaniem przez majątek bogumiński „status minor” – takie wioski jak: Bełsznica, Gorzyce, Olza i Odra oraz kilka wsi stanowiących dziś część gminy Krzyżanowice i miasta Bogumin. W 1428 r. książęta raciborscy zatwierdzili Bielikowi Kornicy z Bogumina nabyte przez jego ojca w 1423 r. wsie: Zabełków, Odra, Ligota oraz Pudłów. W tymże stuleciu do majątku dołączono Odrę i Olzę. W połowie XVIII w. państewko podzieliła granica polityczna Prus i Austrii. Do 1802 r. cały majorat pozostawał w ręku Donnersmarcków.

Kamień (teren obecnej czaszy polderu „Buków”) znalazł się w ręku Reiswitzów, którzy byli także właścicielami Tworkowa i dóbr na terenie dzisiejszej gminy Lubomia. Z kolei Bluszczów i Rogów stanowiły własność m.in.

Fragsteinów, a potem Larischów (od końca XVIII w. Larisch-Moennichów), którzy posiadali także rozległe dobra po austriackiej stronie granicy w okolicach Karwiny.

II.I.IV.Dwory – folwarki w Gorzycach.

Opisane powyżej dobra stanowiły w XV-XVI w. podstawę rozwoju majątków ziemskich – folwarków, które przetrwały mimo likwidacji pańszczyzny aż do I połowy XX w. Ich właścicielami byli zarówno katolicy jak i protestanci, a w XIX-XX w. także Żydzi, Morawianie, Czesi, Polacy i Niemcy, w tym przedstawiciele znakomitych rodzin tj.: d'Arco (Georg Wilhelm von Arco z Gorzyc – pionier niemieckiej radiofonii), Charwat, Donnersmarck, Eichendorff, Fragstein (Jerzy Fragstein z Bluszczowa, to jeden z przywódców luteran), Larisch (Antoni Larisch z Rogowa – jeden z twórców karwińskiego przemysłu), Larisch-Moennich, Oppersdorf, Godula (Karol Godula, tzw. król cynku w dzieciństwie mieszkał w Gorzyczkach).

Ilustracja 6: Gorzyczki - ul. Wiejska - zabudowania folwarczne.

W XV-XVI w. powstały na terenie wsi folwarki pańszczyźniane. Zabudowania dworskie w przypadku miejscowości stanowiących dobra kameralne panów państewek i większych majątków (bogumińskiego, bluszczowskiego, tworowskiego i wodzisławskiego) ograniczały się do zamkniętych z reguły w czworobok zabudowań folwarcznych – gospodarczych oraz mieszkalnych zarządcy czy dzierżawcy i pracowników dworskich. Tego typu założenia można śledzić na znakomitych rękopiśmiennych źródłach kartograficznych z połowy XVIII w. Istniały wtedy, uwzględnione w legendzie mapy, folwarki należące do panów: bogumińskich (Olschin – pomiędzy Odrą, Olzą i Bełsznicą, Teich – część jego późniejszych zabudowań zachowała się na Dworku - na terenie sołectwa Olza, zabudowania folwarczne w Bełsznicy); panów wodzisławskich (Gorzyczki – część późniejszych zabudowań zachowała się w południowej części sołectwa, Turza – przy dzisiejszej ulicy Kościuszki i Wodzisławskiej zachowała się część zabudowań z początku XX w.), bluszczowskich (Rogów – znajdowały się za zabudowaniami dzisiejszej Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, zachował się budynek dworskiej leśniczówki z I połowy XX w.; Syrynka). Nie zachowały się niestety akta podworskie poszczególnych dworów (folwarków), nie przetrwały też ich pierwotne zabudowania. Taki stan rzeczy uniemożliwia dokonanie opisu przestrzennego, architektonicznego i funkcjonalnego poszczególnych zespołów zabudowań dworskich.

W miejscowościach stanowiących siedzibę właścicieli dóbr (Oderberg - Chałupki, Wodzisław, Bluszczów; później także Gorzyczki i Gorzyce, a w I połowie XX w. – Turza-Olszenica), powstawały całe zespoły pałacowo-parkowe, złożone z reprezentacyjnej siedziby właściciela oraz zabudowań folwarczno – gospodarczych i mieszkalnych. Resztki tego typu założeń dworskich zachowały się w Gorzycach, Gorzyczkach oraz Turzy-Olszenicy. Zagładzie uległa reprezentacyjna siedziba rodowa bluszczowskich Larischów, która funkcję rezydencjonalną utraciła w II połowie XVIII w., gdy właściciele rozległych dóbr przenieśli się na stałe do Karwiny.

Ilustracja 7: Gorzyce – zespół parkowo-palacowy

II.I.V. Podstawy gospodarcze wsi i folwarków.

Jedną z podstawowych gałęzi gospodarki była, co najmniej od XVI w., gospodarka stawowa. „Złoty wiek” stanowił okres jej znakomitego rozwoju. Stawy – różnej wielkości - tworzono przez sypanie grobli w dolinach rzek i mniejszych cieków: rzeki Odry - na terenie Bluszczowa, Bełznicy, Olzy i Gorzyc; Olzy - pomiędzy Uchylskiem i Gorzyczkami; rzeki Leśnicy - na Pędzichu i w Olszenicy. Prowadzono w nich hodowlę karpia, istniały też na ich skraju młyny wodne, piły oraz folwarki (w Bluszczowie – Kympa; Olszenicy i Olzie – Teichhof). Część grobli zachowała się do dziś, m.in.: w Bełznicy, Turzy i Czyżowicach. Wskutek wojny trzydziestoletniej, przeniesienia stolicy z Krakowa do Warszawy oraz rozwijającej się produkcji zboża i roślin okopowych gospodarka stawowa mocno upadła. Na przełomie XVIII i XIX w. powierzchnia stawów zmniejszyła się o około 50 %. Osuszono też stawy w okolicach Bełznicy, Gorzyc i Olzy, a nieco później – w dolinie Leśnicy.

Istotną rolę zaczęła w XVIII w. odgrywać hodowla szlachetnych odmian owiec - rasy merynos, w której przewodzili Larischowie. W szczytowym momencie hodowali w swoich dobrach kilkadziesiąt tysięcy sztuk merynosów. Owcza wełna rywalizowała na brytyjskim rynku z najlepszymi gatunkami tego surowca.

W tym samym czasie na osuszonych stawach powstawały nowe folwarki (Teichhof pomiędzy Łaziskami a Turzą). Rozwijano na niewielką skalę produkcję mleka, masła i serów (Gorzyczki i Gorzyce) oraz produkcję dodatkową związaną z rolnictwem. W XVIII w. rozpoczęto na terenie ówczesnego powiatu pszczyńskiego uprawę nieznanych wcześniej odmian ziemniaków. Ich nadwyżki przetwarzano w gorzelniach. Niektóre folwarki były ośrodkami postępu rolniczego. Na przełomie XIX i XX w. pojawiły się w nich pierwsze maszyny parowe.

Tymczasem uboga ludność wsi położonych na skraju płaskowyżu (Czyżowic, Turzy) żyła w ogromnej biedzie. Z tego powodu mieszkańców Czyżowic określano jeszcze w XX w. w pogardliwy sposób żurokami, mietlorzami lub grzybiarzami. Ubóstwo potęgował w XIX w. głód ziemi. W 1811 r. wybuchło w okolicach Wodzisławia duże powstanie chłopskie, stłumione przez władze. Do powstania przystąpili również chłopci z terenu dzisiejszej gminy Gorzyce.

Obszar dzisiejszej gminy Gorzyce nie stanowił całości pod żadnym względem: gospodarczym, własnościowym czy administracyjnym. Wyraźnie widoczna była dysproporcja w rozwoju pomiędzy ubogimi miejscowościami położonymi na skraju Płaskowyżu Rybnickiego (Czyżowice, Turza, Rogów), a bogatymi miejscowościami położonymi w żyznych dolinach Odry i Olzy (Bluszczów, Kamień, Odra, Olza, Uchylsko). Te różnice przejawiały się nie tylko w chłopskim i gminnym budownictwie, ale także w zwyczajach, mentalności i stroju. Różnice pogłębiała przynależność parafialna (i dekanalna), własnościowa, administracyjna. Do 1922 r., a potem na powrót w latach 1939-1945, miejscowości gminy Gorzyce należały do różnych powiatów: raciborskiego i pszczyńskiego, a od I połowy XIX w. – raciborskiego i rybnickiego.

II.I.VI.Przemysł, budownictwo, oświata.

W II połowie XIX w. i na początku XX w. miała miejsce w tej części Górnego Śląska rewolucja przemysłowa. Nie spowodowała jednak zasadniczych zmian w krajobrazie wsi, jak to miało miejsce choćby w okolicach Radlina – Rydułtów - Pszowa. Na terenie obecnej gminy Gorzyce utrzymała się tradycyjna zabudowa mieszkalna, przetrwały dawne układy przestrzenne wsi i przysiółków. Wskutek restrykcyjnych zarządzeń władz pruskich oraz ciągłych pożarów drewniana zabudowa ustępowała murowanej. W XIX w. spłonęły m.in. drewniane zabudowania dworskie w dolinie Leśnicy - Teichhof, młyn w Turzy oraz Gorzyce i Nowsie w Rogowie. W tym czasie z cegły wznoszono zabudowania dworskie i chłopskie oraz obiekty użyteczności publicznej (szkoły, przystanki kolejowe, kościoły, kaplice). Nowe, murowane świątynie pojawiły się w Gorzycach (lata 60. XIX w.) oraz Rogowie (lata 90. XIX w.).

Ilustracja 8: Rogów, ul. Raciborska 40

Kościół w Rogowie zaprojektowany został przez Ludwika Schneidera, autora projektu rybnickiej bazyliki. Rogowska świątynia uchodziła do czasu zniszczenia w 1945 r. za najpiękniejszy kościół wiejski na Śląsku. Masywne kaplice po-

wstawały w XIX i XX w. kolejno w Olzie, Czyżowicach, Odrze, Turzy, Rogowie i Bluszczowie. Tereny dzisiejszej gminy dodatkowo skomunikowano za pomocą dogodnych połączeń kolejowych z Chałupkami i Boguminem oraz Wodzisławiem i Rybnikiem, a na krótko przed I wojną światową z uzdrowiskiem w Jastrzębiu-Zdroju.

W XIX i XX w. następował dalszy rozwój przestrzenny wsi. Powstawały nowe folwarki, modernizacji poddawano zabudowania w folwarkach już istniejących. W tym czasie powstały m.in.: Kolonia Gruttschreiber na terenie osuszonych stawów w Belsznicy; Przedewsie w Gorzyczkach; Bielitzhof i Nowy Folwark w Turzy. Od początku XX w. zabudowywano okolice dzisiejszej ulicy Raciborskiej w Rogowie i Osinach – przy przystanku kolejowym, a także ul. Bogumińskiej w Turzy - w pobliżu dworca kolejowego. Powstawały też zabudowania na parcelowanych terenach dworskich (np. przy dzisiejszej ul. Bogumińskiej w Turzy Śl.).

Ilustracja 9: Kolonia Fryderyk, ul. Leśna - zabudowania d. kopalni.

W XIX w. w okolicy Biertułtów, Radlina, Rydułtów i Pszowa rozwijało się górnictwo węgla kamiennego. Już w samym końcu XVIII w. powstała kopalnia „Hoym”. W pierwszej połowie XIX w. wydobywanie węgla ruszyło w okolicy Pszowa, Rydułtów, Radlina i Biertułtów. Pierwsze zakłady stanowiły niewielkie firmy, wykorzystujące niezwykle prymitywne technologie wydobywcze. Dopiero zastosowanie maszyn parowych oraz rozwój kolei umożliwiło wydobywanie surowca na wielką skalę i transport węgla na znaczne odległości. Na przełomie XIX i XX w. przy kopalniach budowano osiedla i kolonie robotnicze z domami: noclegowymi dla przyjezdnych i samotnych robotników (szlafchauzami), dla robotników (familokami) i dla urzędników (beamtrami). Tego typu kolonia powstała również na terenie Gorzyczek, przy wzniesionej na początku XX w. kopalni „Fryderyk”. Zakład po kilku latach wydobywania – w 1923 r. unieruchomiono, z uwagi na niezwykle trudne warunki wydobywania i zagrożenie metanowe. Już w II połowie XIX w. mieszkańcy gorzyckich wsi podejmowali zatrudnienie w kopalniach, emigrowali m.in. do Westfalii, celem podjęcia pracy. Rozwój górnictwa spowodował istotne zmiany w strukturze osadniczej gminy Gorzyce. Na początku XX w. powstały tu kolejne jednostki osadnicze: kolonia Fryderyk (planowano budowę 50 budynków, do czasu unieruchomienia kopalni powstało ich kilkanaście); Kolonia Olecka (w pobliżu dworca kolejowego w Olzie) oraz familoki w Bluszczowie – powiązane z kopalnią „Anna” w Pszowie.

Rozwijało się też indywidualne budownictwo mieszkaniowe. Wznoszono nowe budynki na planie wydłużonego prostokąta, kryte dwuspadowym dachem, z sienią na przestrzał. Z tego okresu (przełom XIX i XX w.) zachowały się też nieliczne zabudowania mieszkalne i gospodarcze o znaczących wartościach kulturowych.

W XIX w. wzrastał powoli poziom oświaty dzięki budowie nowych szkół i wprowadzeniu przez władze powszechnego obowiązku szkolnego. Szkoły swoim zakresem przekraczały ramy szkół parafialnych. Powstały w tym czasie nowe szkoły; kolejno w Belsznicy i Olzie, Czyżowicach, Gorzyczkach i Turzy,

a na początku XX w. w Bluszczowie. Nowe budynki szkolne wzniesiono w Gorzycach i Rogowie. Wyróżniający się nauczyciele w tym okresie pochodzili ze szkoły w Belsznicy: Anton Onderka oraz Alojzy Kotschy. Pierwszy z nich opracował w 1845 r. dwujęzyczny polsko – niemiecki elementarz, którego wydanie było wielokrotnie wznawiane. Drugi opisał w kronice szkolnej kilkadziesiąt rzadkich gatunków roślin z terenu wsi. Do wyróżniający się uczniów gorzyckich szkół, którzy niejednokrotnie kontynuowali naukę na zagranicznych uczelniach, zaliczyć można m.in.: hrabiego Georga von Arco z Gorzyc, Annę Juzek z Belsznicy, Jana Pipreka z Gorzyczek i ks. dr Rudolfa Adamczyka.

Ilustracja 10: Turza Śląska - dawna szkoła przy ulicy Powstańców 8.

II.I.VII.Lata 1918-1945.

W II połowie XIX w. zaczęła się rozwijać na Górnym Śląsku świadomość narodowa. Po zakończeniu I wojny światowej miały miejsce III powstania śląskie. W trakcie III powstania doszło pod miejscowością Olza- w maju 1921 r.- do jednej z bardziej krwawych bitew. Zginęło w niej kilkudziesięciu powstańców i Niemców; dziesiątki osób odniosło rany. W walce wykorzystano pociąg pancerny.

W okresie międzywojennym w latach 20. XX w. zlikwidowano dualizm podziału administracyjnego – wcielono tzw. obszary dworskie pozbawione samorządu (np. Bluszczów, Gorzyce, Gorzyczki, Turza) do gmin macierzystych. Gminy, przejęły też obowiązki spoczywające na właścicielach obszarów dworskich, związane z utrzymaniem dróg, szkół i ochrony przeciwpożarowej. Nastąpiła też parcelacja majątków ziemskich (np. Belsznica, Bluszczów, Rogów, Turza). Umożliwiła ona powstanie nowych gospodarstw i zabudowywanie terenów dotychczas niezagospodarowanych – a tym samym rozwój przestrzenny miejscowości. W ten sposób powstały zabudowania m.in. w Belsznicy - przy ul. Czyżowickiej, w Turzy - przy ul. Kościuszki i ul. Zwycięstwa. Zabudowa wsi przekroczyła określone przed stuleciami granice.

Ilustracja 11: Turza Śląska, zabudowania folwarczne przy ulicy Kościuszki.

We wsi Belsznica uruchomiono, dzięki staraniom ks. dr. Jana Masnego i Leona Smółki oraz miejscowych rolników, spółdzielnię mleczarską. Zakład obsługiwał miejscowości położone w dolinie Odry oraz na skraju Płaskowyzu Rybnickiego. Został wyposażony w nowoczesne urządzenia. Realizację dalszych planów m.in. uruchomienia suszarni śliwek uniemożliwił wybuch II woj-

ny światowej. W okresie ogromnego bezrobocia przez tzw. zieloną granicę przemycano m.in. eter (rodzaj alkoholu) oraz owoce cytrusowe.

W okresie międzywojennym dostrzeżono walory krajobrazowe okolicy m.in.: wzgórze Kamieniec w Bluszczowie z figurą św. Jana Nepomucena, pałacu w Gorzycach i stawu kąpielowego. We wspomnianym pałacu hrabiego Arco znajdowało się „UZDROWISKO DLA DZIECI MIASTA KATOWIC IMIENIA PREZYDENTA MOŚCICKIEGO”. Duże znaczenie na turystycznej mapie województwa i kraju posiadała Trójkąta Trzech Republik u ujścia Olzy do Odry (poniżej ówczesnej gminy Olza) – w którym łączyły się granice Czechosłowacji, Niemiec i Polski. Odwiedzali go co roku weterani powstań śląskich, harcerze oraz chórzyści. Odbywały się słynne „marsze powstańcze” z Trójkąta Trzech Cesarzy w okolicy Mysłowic do Trójkąta Trzech Republik pod Olzą (w połowie sierpnia, w rocznicę wybuchu III powstania śląskiego).

W 1938 r. na Zaolzie wkraczali przez teren dzisiejszej gminy polscy żołnierze. Mieszkańcy nadgranicznych wsi nie przyjmowali konfliktu z entuzjazmem. 1 września 1939 r. wojska hitlerowskie zajęły w godzinach porannych miejscowości wchodzące w skład obecnej gminy Gorzyce. Z okolicy umocnionego Bogumina wycofali się polscy żołnierze, ponieważ nie przewidywano obrony południowo-zachodnich kresów województwa.

W okresie II wojny światowej, wskutek działań frontowych, represji i mordów zginęło kilkuset mieszkańców wsi, wchodzących w skład dzisiejszej gminy Gorzyce, m.in. wywodzący się z Rogowa zakonnik o. Józef Huwer – werbista, zamordowany w Buchenwaldzie. W ówczesnej gminie Gorzyczki istniały dwa obozy dla wysiedlanej m.in. z okolic Żywca ludności polskiej, tzw. Polenlagry. W obozach tych znalazło się kilka tysięcy osób. Pierwszy istniał w dawnym dworze - „Zomku” w Gorzyczkach, drugi na terenie nieczynnej kopalni „Fryderyk”.

W 1945 r. toczyły się na terenie dzisiejszej gminy Gorzyce zacięte walki. Front zatrzymał się na linii Turzy i Czyżowic, do których żołnierze radzieccy weszli w II połowie marca - na kilka tygodni. Obronę przedpola Bramy Moraw-

skiej powierzono gen. Ferdinandowi Schoernerowi. Przed śmiercią Hitler mianował go w swoim testamencie naczelnym dowódcą wojsk lądowych Rzeszy. Feldmarszałek miał swoje stanowiska w Gorzycach, Olzie i Uchylsku, z którego uciekł przed Rosjanami w kierunku na Kopytów. Zacięte walki toczyły się na terenie obecnej gminy Gorzyce (m.in. w Rogowie, Olzie, Gorzyczkach) od końca kwietnia, prowadząc do ogromnych zniszczeń. W gruzach legły m.in. Gorzyczki, Olza, Rogów oraz wiele budynków w okolicznych wsiach. Całkowitemu zniszczeniu uległy świątynie w Gorzycach i Rogowie.

II.I.VIII.Gorzycy w II połowie XX wieku.

W II połowie lat 40. XX w. wsie podniosły się z gruzów, odbudowano zniszczone świątynie w Gorzycach i Rogowie oraz uszkodzony kościół w Olzie. Powstał też nowy kościół w Turzy Śląskiej, który szybko stał się prężnym ośrodkiem kultu maryjnego (najstarsze centrum kultu MB Fatimskiej na terenie Polski). W 1948 r. w jego głównym ołtarzu umieszczono obraz MB Fatimskiej, autorstwa ludowego artysty.

Ilustracja 12: Olza, kościół przy ul. Szkolnej.

W latach 50. XX w. podjęto decyzję o budowie Rybnickiego Okręgu Węglowego. W wiejskich okolicach Wodzisławia Śląskiego powstały w krótkim czasie kopalnie: „Jastrzębie”, „Moszczenica”, „Zofiówka”, „1 Maja” oraz duże osiedla z tzw. „wielkiej płyty”. Nie rozpoczęła nigdy wydobywania wzniesiona w latach 60. XX w. kopalnia „Czyżowice”. Szyby rozebrano w latach 80. XX w.

W tym okresie, w latach 60-70. XX w. na wsi rozwijało się budownictwo indywidualne. Likwidowano też ostatnie drewniane domostwa. Pojawiły się piętrowe budynki, na rzucie zbliżonym do kwadratu, kryte płaskim lub czterospadowym dachem. Tego typu budownictwo rozwijało się przede wszystkim przy głównych ulicach – m.in. Wiejskiej i Raciborskiej w Gorzyczkach, Wodzisławskiej w Czyżowicach, Kościuszki i Zwycięstwa w Turzy Śląskiej.

Ilustracja 13: Rogów - widok ogólny.

W latach 70-80. XX w. budowano z prefabrykatów pawilony handlowe i inne obiekty Gminnych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” oraz budynki na potrzeby kółek rolniczych. Powstawały w tym czasie świetlice gromadzkie oraz punkty biblioteczne. Na terenie Państwowych Gospodarstw Rolnych (Turza Śląska) i Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych (Gorzyczki) - które „gospodarowały” mieniem podworskim - budowano dla ich pracowników wielorodzinne

bloki. Dawne dwory adaptowano na obiekty służby zdrowia lub obiekty pomocy społecznej (Gorzyce, Gorzyczki). Przebudowy dworów doprowadziły do zatarcia cech stylowych i utraty waloru zabytkowego obiektów (Gorzyczki, Turza Śląska - Olszenica).

W tym czasie uruchomiono komunikację autobusową, upowszechniło się też na wsi „objazdowe” kino oraz czytelnictwo prasy. Propagowano czyn społeczny, w którym uczestniczyli również uczniowie miejscowych szkół – pracując na polach wspomnianych PGR-ów.

W 1945 r. powołano do życia gminy zbiorowe. Nastąpiła likwidacja samorządu terytorialnego. W ramach kolejnej reformy powołano w 1954 r. gromady. Gmina Gorzyce została powołana do życia z dniem 01.01.1973 r., uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach z 1972 r. W chwili obecnej, po niewielkiej korekcie granic w 1983 r., zajmuje powierzchnię 6450 ha. Zamieszkuje ją ponad 20 000 mieszkańców. W jej skład wchodzi 10 miejscowości” Bełznica, Bluszczów, Czyżowice, Gorzyce, Gorzyczki, Odra, Olza, Rogów, Turza Śląska i Uchyłsko oraz 2 sołectwa: Osiny i Kolonia „Fryderyk”.

II.II. Historia przemysłu w Gorzycach.

Gmina Gorzyce zlokalizowana jest na terenie historycznego Górnego Śląska, który do 1922 r. wchodził w skład Cesarstwa Niemieckiego. Pierwsze wzmianki o wioskach z tej gminy sięgają XIII w. W średniowieczu teren był zasiedlony głównie przez hodowców owiec oraz rybaków (łowiących ryby w licznych stawach powstałych w starorzeczach rzek: Odry i Olzy). Część ludności zajmowała się uprawą roli oraz rzemiosłem wiejskim. Właścicielami majątków byli początkowo książęta śląscy, później rycerze którym owi te wsie nadawali, a od XVII w. tereny te należały do Klucza Bogumińskiego Donner-smarcków. Poszczególne osady jednakże były często użytkowane lub nabywane przez wielkie rody magnackie, takie jak: Oppelsdorfowie, d'Arco i Friedländerowie. W XVIII i XIX w. na niektórych obszarach pracowały młyny wodne i tartaki. Najstarsze obiekty odnotowano w Turzy Śląskiej i Bełznicy. Później

pracowały również młyny w Odrze i Czyżowicach. W majątkach-folwarkach funkcjonowały kuźnie, browary i gorzelnie. W tym czasie większość majątków specjalizowała się w hodowli owiec i produkcji wełny. Poważną rolę odgrywała wtedy również gospodarka rybna. Pod koniec XIX w. konkurencja taniej wełny australijskiej doprowadziła do likwidacji wielkich stad owiec i zmianę profilu produkcji. W XX w. uprawiano rośliny przemysłowe oraz hodowano bydło. Powstały wtedy cukrownie i mleczarnie. Działało również kilka piekarni. Z uwagi na występowanie gliny budowlanej wzniesiono w tym okresie również kilka cegielni. W XIX w., z powodu częstych podtopień zbudowano wzdłuż Olzy i Odry system zabezpieczeń powodziowych w postaci wałów, przepustów, jazów i polderów zalewowych. W miejscach dawnych zalewisk, stawów i starorzeczy eksploatowano żwir na skalę przemysłową. Największa żwirownia Goldmanów od 1913 r. pracowała w Odrze, na terenie wcześniejszych stawów młyńskich. Mniejsze odnotowano w Olzie i Bluszczowie. Pierwszym wielkim inwestorem na tym terenie były koleje pruskie (Kolej Cesarza Wilhelma), które w latach 1883 - 86 wznosiły budowle inżynierskie i budynki dworcowe (a także mieszkalne) na linii Wodzisław Śląski – Chałupki.

Ilustracja 14: Turza Śląska - budynek dworca kolejowego.

W latach 1912-14 powstała druga linia łącząca Orzesze z Wodzisławiem Śląskim. Przebiegała ona również przez miejscowości wchodzące w skład obecnej gminy Gorzyce. W początkach XX w. dzięki Kopalni „Anna” w Pszowie, w sąsiedztwie stacji Olza powstała bocznica kolejowa, którą w okresie międzywojennym rozbudowano. Ostatecznie doprowadzono tory kolejowe do samej kopalni. W tym czasie kopalnia zbudowała również kilka obiektów wielorodzinnych dla swoich robotników w Olzie, tworząc tzw. Kolonię Olecko. Na początku XX w., a także w czasie I wojny światowej zapotrzebowanie na węgiel kamienny znacznie wzrosło. W tym czasie poszukiwano pokładów węgla kamiennego w okolicach Gorzyc. W 1911 r. została podjęta decyzja o budowie kopalni węgla kamiennego w Gorzycach. Założono towarzystwo górnicze (Zachodnioczeskie Towarzystwo Górnicze), w którym największymi udziałowcami byli: Weismann, Friedlander i hr. Larisch. (właściciel Gorzyczek oraz zakładów przemysłowych w Karwinie). Rozpoczęto drażnienie szybów i jednocześnie budowę osiedla robotniczego. Zaprojektowano również zespół zabudowy kopalnianej. W jego skład miały wchodzić: dwa szyby, hala maszyn, kotłownia, cechownia, łaźnia, markownia, osadnik wód dołowych, bateria koksownicza oraz plac drzewa. Zakład uruchomiono w 1917 r. Wydobywany węgiel nie był przetwarzany w koksowni, która prawdopodobnie nigdy nie powstała. Warunki eksploatacji surowca były trudne: niewielka miąższość pokładów, zniszczone złoża oraz metan. Wszystko to spowodowało, że wydobywanie węgla było nieopłacalne i - jak już wcześniej wspomniano - w 1923 r. zaprzestano eksploatacji. Po wojnie zlikwidowano wieże wyciągowe oraz komin kotłowni, a zakład został zagospodarowany przez podmioty gospodarcze o różnym profilu działalności. W okresie powojennym na terenie gminy Gorzyce działało kilka niewielkich zakładów. Na miejscu cukrowni powstały w Gorzyczkach zakłady przemysłu cukierniczego (filia „Otmuchowa”), oraz mleczarskiego (Belsznica). Natomiast z uwagi na obniżenie się poziomu wód gruntowych zlikwidowano pracujące jeszcze młyny wodne (ostatni w 1952 r. w Czyżowicach). Upaństwowiono również, z których największa w Odrze pracowała do końca lat 80. XX w. W la-

tach 1957 – 1988 podjęto ponownie próbę pozyskania węgla koksującego, zalegającego dość płytko pod ziemią - rozpoczęto budowę kopalni Czyżowice, która funkcjonowała około 30 lat. W tym czasie przeprowadzono również modernizację linii kolejowej, poprzez elektryfikację trakcji. Jednakże już 10 lat później ruch kolejowy na linii Orzesze – Wodzisław Śląski został zawieszony. Spowodowało to całkowitą dewastacją urządzeń inżynierskich i budynków dworcowych. Podobna sytuacja dotyczy linii Wodzisław Śląski – Chałupki. Obecnie brak na terenie gminy Gorzyce inwestorów, którzy mogliby przeznaczyć środki na modernizację obiektów przemysłowych lub budowę nowych zakładów. Prawdopodobnie jedyną szansą na rozwój gminy będzie rozwój turystyki. Zadaniem konserwatorskim jest wprowadzenie do gminnej ewidencji zabytkowych obiektów przemysłowych oraz ich udokumentowanie.

II.III.Struktura przestrzenna obszaru Gorzyc.

II.III.I.Położenie geograficzne, środowisko przyrodnicze, komunikacja.

Gmina Gorzyce leży w południowo-zachodniej części województwa śląskiego. Jej południową granicę stanowi granica państwa z Czechami – na rzece Olzie. Od południowego zachodu gmina graniczy z gminą Krzyżanowice – tu także naturalną granicę stanowi rzeka – Odra. Ponadto gmina sąsiaduje z gminą Lubomia, miastem Wodzisław Śląski i wreszcie gminą Godów. Gmina leży na trasie ważnych arterii komunikacyjnych: kolejowych – z Katowic, Rybnika na Chałupki i Ostrawę oraz drogowych – przez tereny sołectwa Turza Śląska i Gorzyczki przebiega autostrada A1 (Gdańsk – Gorzyczki). Autostrada stanowi jedno z najważniejszych połączeń w europejskim systemie komunikacyjnym. Na terenie sołectwa Gorzyczki sięga do granicy państwa z Czechami. Most na rzece Olzie łączy autostradę A1 z autostradą na terenie Republiki Czech. Gmina Gorzyce leży też przy drodze krajowej DK 78: Gliwice - Rybnik - Chałupki.

Pod względem fizjograficznym gmina Gorzyce leży na styku odpowiednio: - trzech prowincji: Nizu Środkowoeuropejskiego, Wyżyn Polskich i Karpat Zachodnich z Podkarpaciem, a w ich obrębie - trzech podprowincji: Nizin Środkowopolskich, Wyżyny Śląsko-Krakowskiej i Podkarpacia Północnego, wreszcie w ich obrębie - trzech mezoregionów: Płaskowyżu Rybnickiego (Czyżowice, Rogów, Turza Śląska), Kotliny Raciborskiej (dolina Odry) i Kotliny Ostrawskiej (część Gorzyczek).

Ilustracja 15: Mapa - położenie geograficzne Gminy Gorzyce.

O klimacie, w tym długim okresie wegetacyjnym, decyduje położenie w Bramie Morawskiej, która stanowi największe obniżenie – szerokie na około 50 km - pomiędzy Karpatami a Sudetami oraz położenie nad rzekami Olzą i Odą. Rzeką Olza kończy swój bieg obok sołectwa Olza. Uchodzi tu na wysokości około 190-195m. n.p.m. do Odry. Zarówno Odra jak i Olza są na odcinku gminy Gorzyce rzekami uregulowanymi, choć nieżeglownymi. Od przeszło 100 lat powstają kolejne plany przystosowania szlaków do żeglugi i budowy kanału Odra - Dunaj. Tymczasem na obydwu rzekach rozwija się turystyka kwalifikowana. Wodniacy posiadają swoje przystanie w Wierzniowicach (obok sołectwa Gorzyczki) oraz w Zabełkowie (obok sołectwa Olza).

Wielokrotnie tereny gminy nawiedzały katastrofalne powodzie, m.in. w 1536 r., 1593 r., 1880 r. i 1997 r. Trudno było im zapobiec. Rzeka nie płynęła jednym korytem, meandrowała, tworzyła pływizny, odnogi, rynny, a nawet niewielkie wysepki, zmieniała wielokrotnie swój bieg – m.in. w okolicy Olzy i Odry. Tego typu procesy można dalej obserwować na terenie tzw. Granicznych Meandrów Odry na odcinku od Bogumina do Olzy. Od lat 50. XIX w. prowadzono systematyczne prace regulacyjne. Polegały one na wykonywaniu przekopów skracających koryto rzeki, odcinających zakola (meandry). W końcu XIX w. zbudowano też wały wzdłuż Odry. Katastrofalne powodzie zalewały położone na terenach zalewowych: Odrę, Olzę, Kamień, część Belsznicy (tzw. Belskie Stawy) i Gorzyc (okolice obecnego DPS-u). Niebezpieczna rzeka była źródłem katastrofy, ale również przynosiła korzyści. Rolnictwo stało w dolinach na wysokim poziomie, z uwagi na obecność niezwykle żyznych gleb. W dolinie Odry, na ówczesnej raciborszczyźnie, rozwijało się warzywnictwo. Znakomite wyniki osiągnęli w okresie międzywojennym indywidualni producenci z miejscowości Olza i Odra.

Ilustracja 16: Widok na Bluszczów.

Krajobraz gminy Gorzyce stanowi jedną z największych atrakcji pogranicza i południowo-zachodniej części województwa. Jest bardzo różnorodny. Obserwuje się tu elementy krajobrazu nizinnego, dolin rzecznych i wyżynnego. Wysokie walory posiada stromo opadająca w kierunku południowym krawędź Płaskowyżu Rybnickiego, w którą wkomponowały się znakomicie opisywane wsie. Płaskowyż Rybnicki opada tu miejscami bardzo stromo w kierunku doliny Olzy (w Gorzyczkach) i Odry (Rogów-Bełsznica). Wznosi się do wysokości około 310 m. n.p.m. i góruje do 100 m. n.p.m. nad doliną Odry. Do terenów szczególnie wartościowych pod względem przyrodniczym należą: tzw. Bełski Las (na niezwykle atrakcyjnym krajobrazowo terenie urozmaiconym jarami i wąwozami przeważa bardzo wartościowy drzewostan liściasty należący do rzadkości na płaskowyżu rybnickim; w lesie rośnie ponad dwadzieścia gatunków roślin chronionych, w tym jednaście podlegających ochronie ścisłej), resztki starorzeczy Leśnicy (na terenie Turzy Śląskiej), Olzy i Odry (na terenie Gorzyczek, Uchylska, Olzy i Odry) oraz czasza polderu „Buków” z licznymi zbiornikami i zaroślami, które są ostoją wielu gatunków ptaków. Na terenie całej gminy zaobserwowano 162 gatunki ptaków. Zabytkowy charakter posiadają parki dworskie w Gorzycach, Gorzyczkach oraz resztki parku w Turzy Śląskiej. W XX w. powstały kolejne parki: „Olszynka” – w Bluszczowie oraz „Dąbki” w Rogowie. Z kolei zalane wodą wyrobiska poźwirowe posiadają duże znaczenie rekreacyjne, stanowiąc miejsce wypoczynku dla mieszkańców okolic Wodzisławia Śląskiego, Jastrzębia-Zdroju i Raciborza. Zbiorniki powstały na terenie dawnych starorzeczy. W XX w. prowadzono tu intensywną eksploatację kruszywa. Wyrobiska posiadają urozmaiconą linię brzegową, częściowo porośniętą lasem lub zaroślami.

Osady Gorzyc liczyły pierwotnie od kilku do kilkunastu pełnorolnych gospodarstw, podczas gdy w okolicach Wodzisławia występowały wsie znacznie większe obszarowo. Granice terenu zabudowanego wyznaczały pierwotnie drewniane krzyże.

W czasach nowożytnych, przed uwłaszczeniem chłopów i parcelacją dużych, pełnorolnych gospodarstw chłopskich, część miejscowości posiadała charakter ulicówek (np. Gorzyce, Gorzyczki, Olza, Turza); inne posiadały charakter wielodrożnic, które odznaczały się złożonym układem przestrzennym (Bluszczów, Odra, Rogów). Uwagę zwraca rozwój procesów osadniczych w okolicach Rogowa. Istniały tu liczne przysiółki, dawniej odrębne wsie: Rogowiec, Syrynka, Wytrzęsów - potraktowane w połowie XVII w. przez majora von Wrede, jako odrębne jednostki osadnicze. Poważne wątpliwości budzi ustalenie momentu ich powstania. Przypuszcza się, że Syrynka mogła istnieć już w początkach XIII w., gdyż sąsiednią Syrynię oznaczano w dokumentach z początku XIV w. jako „maiore”. W początkach XVI w. Syrynka była osadą niezamieszkałą. Rogowiec prawdopodobnie stanowił „kolebkę” Rogowa. Wątpliwości budzą początki niewielkich Osin, wzmiankowanych w źródłach kartograficznych z I połowy XVII w.

Pozostawanie wsi w strukturach dużych majątków, państewek stanowych - które nie podlegały podziałowi, a przechodziły w całości w ręce kolejnych właścicieli nie sprzyjało rozwojowi procesów osadniczych. Wsie stanowiące własność rycerską (alodialną) ulegały natomiast bardzo często podziałom. Tego typu procesy miały miejsce od XV w. m.in. na terenie Bzia, Jastrzębia, Markłowic czy Radlina. Zdarzało się tam, że na jednej wsi „siedziało”, czyli miało swoje działy kilku rycerzy - szlachciców. W ten sposób miejscowości dzieliły się na części górne, dolne, średnie. Powstawały w nich, w czasach nowożytnych nowe, niewielkie siedziby ziemian oraz folwarki, młyny i przysiółki. Jedynie w Rogowie – Bluszczowie zdarzało się, że na wsi „siedziało” kilku właścicieli. Istnienie na terenie parafii rogowskiej, w bezpośrednim sąsiedztwie, kilku jednostek osadniczych mogło mieć więc związek z istniejącymi tu stosunkami własnościowymi. W XVIII w. wszystkie części dzisiejszego Rogowa i Bluszczowa znalazły się w ręku rodziny Larisch.

Ilustracja 17: 10 miejscowości i 2 sołectwa (Osiny, Kolonia Fryderyk) na terenie Gminy Gorzyce

W efekcie struktura przestrzenna poszczególnych jednostek osadniczych istniejących na terenie przedmiotowej gminy – średniowiecznych wsi – przetrwała do XIX w. Charakteryzuje się ona na terenie gminy Gorzyce skupioną, zwartą zabudową oraz brakiem licznych (jak, na innych terenach) przysiółków. Relikty pierwotnych układów przestrzennych są czytelne, mimo rozrostu osad, na kolejnych mapach wykonanych przed uwłaszczeniem chłopów, następnie parcelację gospodarstw. Analiza przekazów kartograficznych z lat 20. XIX w. pozwala na stwierdzenie, że ramy przestrzenne zabudowy nie wyszły poza ustalone przed wiekami niewielkie obszary. W Gorzycach zabudowa koncentrowała się wokół osi kościół – dwór, po obu stronach cieką wodnego; w Turzy na osi dwór – młyn, po obu stronach cieką wodnego; w Czyżowicach – po obu stronach niewielkiego cieką wodnego. Charakter ulicówki zachowały też Gorzyczki. Złożone układy przestrzenne – wielodrożnic – posiadały Bluszczów i Rogów. W Olzie zabudowania koncentrowały się w okolicy meandrujących rzek Odry i Olzy. Nową jednostką osadniczą był powstały na początku XIX w. Kraszkowiec.

III. KALENDARIUM

VII – IX w. – tereny dzisiejszej gminy Gorzyce wchodzą w skład terytorium plemiennego Gołeszyców. Plemię dysponowało kilkoma grodami, w tym grodem w Lubomi oraz położonymi w jego pobliżu osadami otwartymi.

Koniec IX w. – najazd Wielkomorawian, zniszczenie grodu w Lubomi.

1229 r. – pierwsza wzmianka o miejscowościach gminy Gorzyce; w bulli papieża Grzegorza IX pojawiają się Gorzyce i Uchylsko, które miały świadczyć dziesięcinę na rzecz filii klasztoru benedyktynów z Tyńca - w Orłowej.

1264 r. – w źródłach pojawia się Odra.

Koniec XIII w. – wielka akcja osadnicza na terenach księstw górnośląskich, przypuszcza się, że w XIII w. istniały: Bełsznica, Bluszczów, Czyżowice, Gorzyczki, Gorzyce, Kamień, Odra, Olza, Rogów, Syrynka, Turza. Część z wymienionych osad mogła mieć wcześniejszą proveniencję, niektóre mogły powstać u schyłku XIII w.

Okolo 1290-1291 r. – na bazie dawnej kasztelanii, wyodrębniło się księstwo cieszyńskie, odtąd obszar gminy Gorzyce znajdował się na granicy politycznej księstw cieszyńskiego i raciborskiego.

Okolo 1300 r. – w „Liber foundationis episcopatus vratislaviensis” wzmiankowano m.in. Gorzyce, Uchylsko i Turzę.

1303 r. – wzmiankowano o „maiore Syrena” (obecnie w gminie Lubomia). Można przypuszczać, że musiała również istnieć mniejsza osada o tej samej nazwie, mogła nią być Syrynka (obecnie część Rogowa).

1305 r. – pierwsza wzmianka o młynie w Uchylsku.

XIV w. – powstały świątynie w Gorzycach i Rogowie.

Okolo 1324-1351 r. – okres „dożywocia” Księżnej Konstancji, które obejmuje Wodzisław i okoliczne wsie.

1435 r. – w źródłach pojawia się Olza.

XIV – XVI w. (?) – w Gorzyczkach funkcjonowała siedziba możnego rycerza; program niewielkiego założenia ograniczał się do otoczonego fosą kopca, na jego majdanie znajdowała się otoczona palisadą wieża mieszkalna.

XV w. – na terenie dzisiejszego Rogowa mogło istnieć kilka jednostek osadniczych: Rogów, Rogowiec, Syrynka, Wytrzęsów.

XV w. – Belsznica, Bluszczów, Czyżowice, Rogów – wsiami drobnego rycerstwa. Olza, Odra znalazły się w ręku właścicieli Bogumina.

1472 r., 1480 r. – najstarsze wzmianki o Bluszczowie.

1492 r. – Belsznica własnością Jakuba Dluchosza, Rogów – Jana Strzelki. Ten drugi zakupił Belsznicę i odsprzedał ją księciu.

1492 r. – wzmiankowana pani dziedziczka Anna z Małych Gorzyc, która podarowała kawał gruntu pomiędzy Gorzycami i Uchylskiem panującemu księciu, by wykopać na nim staw.

XV-XVII w. – z tego okresu pochodzi bogaty zbiór ceramiki z Turzy Śląskiej, stanowiący zapewne pozostałość zaplecza pracowni garncarskiej.

Początek XVI w. – Syrynka wsią opuszczoną.

1536 r. – katastrofalna powódź, wylała również rzeka Leśnica.

I połowa XVI w. – powstało mniejsze państwo stanowe Wodzisław, w jego obrębie znalazły się Czyżowice, Turza (1528 r.). Państwko stanowiło specyficzną formę własności feudalnej.

XVI w. – rozwija się gospodarka stawowa. Duże stawy istniały w dolinie Leśnicy, Olzy i Odry.

1623 r. – państwko bogumińskie, w obrębie którego znajdują się m.in. Gorzyce, Odra i Olza znalazło się w ręku Donnersmarcków.

I połowa XVII w. – na mapie pojawia się kolonia Osiny.

1651 r. – w Rogowie zbudowano nową, drewnianą świątynię.

1711 r. – Larischowie zostali właścicielami Bluszczowa.

1742 r. – podział Śląska między Prusy i Austrię. Tereny obecnej gminy Gorzyce znalazły się przy samej granicy państwowej.

II połowa XVIII w. – I połowa XIX w. – w folwarkach rozwija się hodowla owiec szlachetnej odmiany „merynos”.

1778 r. – pożar trawi część Gorzyc, w tym świątynię.

XVIII - XIX w. – osuszenie stawów w dolinie Odry, Olzy i Leśnicy.

Ilustracja 18: Olza, ul. Wiejska 16 - kaplica architektoniczna z około 1800 roku.

Około 1800 r. – powstają murowane kaplice w Czyżowicach i Olzie.

1800 r. – do Gorzyc sprowadzono drewniany kościółek z Pilchowic.

1811 r. – powstanie chłopskie. Biorą w nim udział m.in. chłopci z Czyżowic i Turzy.

Lata 20. XIX w. – powstają szkoły w Belsznicy i Olzie.

Od lat 20. XIX w. – uwłaszczenie chłopów za odszkodowaniami.

Lata 1839-1893 – majątek Gorzyce, duża część Olzy i Belsznicy stanowi własność rodziny Arco.

1839 r. – w Gorzycach rozebrano kościółek niedawno sprowadzony z Pilchowic.

Lata 1862-1869 – budowa nowej świątyni w Gorzycach.

1880 r. – katastrofalna powódź. Pod wodą cała dolina Odry: Olza, Odra, Kamiń, bełskie Stawy.

Lata 80. XIX w. – wyprostowano i skrócono Odrę na wysokości wsi Olza i Odra.

Lata 80. XIX w. – powstaje linia kolejowa z Rybnika do Chałupek z przystankiem kolejowym w Wielkich Gorzycach (przemianowany w latach 20. XX w. na Belsznica).

Lata 70-80. XIX w. – powstają liczne nowe, murowane budynki szkolne, także w miejscowościach, które nie posiadały dotychczas szkół (Czyżowice, Gorzycki, Odra, Turza).

Lata 80-90. XIX w. – powstają murowane kaplice w Rogowie i Turzy.

Lata 90. XIX w. – budowa nowej świątyni w Rogowie, spłonął stary drewniany kościół.

Początek XX w. – w dolinie Odry rozpoczęła się eksploatacja żwiru.

Początek XX w. – powstają murowane kaplice w Uchylsku i Bluszczowie.

Początek XX w. – powstają szkoły w kolejnych miejscowościach (Bluszczów) oraz nowe szkoły (Czyżowice, Turza).

1914 r. – w Gorzycach powstaje reprezentacyjna leśniczówka na planie podkowy.

1921 r. – powstańcy śląscy wysadzili mosty w Olzie.

1922 r. – podział Górnego Śląska. Tereny dzisiejszej gminy Gorzyce przejmuje Wojsko Polskie.

Lata 1913-1923 – budowa i eksploatacja (od 1916 r.) kopalni „Fryderyk.”

Ilustracja 19: Kolonia Fryderyk, ul. Leśna 1 - budynek wchodzący w skład kolonii robotniczej przy kopalni.

Przed 1923 r. – powstaje kolonia przy kopalni „Fryderyk”.

1923 r.– kopalnia „Fryderyk” zakończyła wydobywanie.

Lata 20. XX w. – likwidacja obszarów dworskich, ich tereny wcielono do macierzystych gmin.

Lata 1927-1928 – powstaje park „Olszynka” w Bluszczowie.

Lata 20-30. XX w. – parcelacja wielkich majątków ziemskich w Bluszczowie, Gorzycach, Rogowie, Turzy. Powstaje wiele nowych gospodarstw i ulic.

1913 r. – zbudowano linię kolejową z Wodzisławia do Jastrzębia-Zdroju. W Turzy powstał dworzec kolejowy.

Lata 1914-1916 – budowa prywatnej linii kolejowej z kopalni „Anna” do Olzy.

Lata 1924-1926 – budowa linii kolejowej Bluszczów-Brzezina.

Koniec XIX w. – budowa „szosy” z Wodzisławia do Chałupek.

Lata 1922-1938 – Olza leży w Trójkącie Trzech Republik, schodzą się tu granice 3 państw (Polski, Czechosłowacji i Niemiec). W Olzie znajdują się przejścia graniczne: drogowe i kolejowe.

Lata 1932-1935 - budowa kościoła w Olzie.

Lata 30. XX w. - budowa szkoły w Olzie.

Lata 30. XX w. – w Bełsznicy działa prężnie Nadodrzańska Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska.

1938 r. – w Gorzycach powstaje nowoczesna szkoła.

1939 r.– polscy saperzy wysadzili mosty w Olzie.

1945 r.- w wyniku działań wojennych zniszczeniu uległo wiele budynków na terenie wszystkich miejscowości. Największe zniszczenia w Rogowie (ponad 90% zabudowy w centrum Rogowa), Gorzyczkach, Gorzycach i Olzie. W gruzach leży świątynie w Rogowie i Gorzycach. Zniszczono mosty w Olzie.

1945 r. – powstały gminy zbiorowe: Bełznica (Bełznica, Bluszczów, Kamień, Rogów), Gorzyce (Gorzyce, Gorzyczki, Olza, Uchylsko), Wodzisław Śląski – Wieś (Czyżowice, Turza Śląska).

1945 r.– nacjonalizacja wielkiej własności ziemskiej (np. Gorzyczki, Turza).

Lata 1946-1948 – odbudowa kościołów w Gorzycach, Olzie i Rogowie, budowa świątyni w Turzy Śląskiej.

1954 r. – powstają gromady, m.in.: Czyżowice, Turza (Marusze, Turza, Turzyczka), Gorzyce (Gorzyce, Gorzyczki, Uchylsko), Olza, Rogów (Bełznica, Bluszczów, Kamień, Odra, Rogów).

II połowa lat 50. – powstają domy gromadzkie,

1973 r. – powstaje gmina Gorzyce.

Ilustracja 20: Gorzyce, ul. Kościelna - kościół parafialny.

IV. OBIEKTY ARCHITEKTONICZNE WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW I PROPONOWANE DO WPISU DO REJESTRU ZABYTEKÓW

IV.I. Obiekty wpisane do rejestru zabytków.

Lokalizacja	Obiekt	Numer rejestru zabytków
Gorzyce ul. Zamkowa	Zespół pałacowo-parkowy: - pałac „górny”, - pałac „dolny”, - park krajobrazowy w stylu angielskim, Granice ochrony obejmują całość założenia pałacowo-parkowego (wg załącznika mapowego do decyzji)	A/1388/89 10.10.1989
Gorzyczki Ul. Leśna 1, 3, 5, 7 Ul. Kopalniana 57, 59, 61	Zespół zabudowy osiedla patronackiego „Fryderyk” Granice ochrony obejmują 7 budynków mieszkalnych wraz z najbliższym otoczeniem, położonych na działce nr 871/93 (wg załącznika mapowego do decyzji)	A/276/09 31.12.2009
Gorzyczki na południowy wschód od	Stanowisko archeologiczne nr 1 – grodzisko średniowieczne typu stożkowatego	C/1105/69 22.12.1969

drogi prowadzącej z Gorzyczek do Gorzyc, na północ od doliny rzeki Olzy		
Olza Ul. Wiejska (naprzeciw domu nr 5)	Kaplica p.w. Świętej Rodziny Granice ochrony obejmują kaplicę w obrysie	A/4/99 30.04.1999
Bluszczów wzgórze na granicy Rogowa i Bluszczowa (na zachód od ulicy Raciborskiej)	Rzeźba Święty Jan Nepomucen	B/585/84 4.05.1984

IV.II. Obiekty sugerowane do wpisu do rejestru zabytków.

A. Obiekty nieruchome:

1. Bełznica ul. Wałowa 23 / Stawowa - kapliczka słupowo-wnękowa (wraz z kamienną mensą będącą pierwotnie barokowym postumentem),
2. Bluszczów ul. Powstańców Śląskich 16 – kaplica „AVE MARIA”,
3. Gorzyczki ul. Leśna 39 – budynek mieszkalny dla robotników (Kolonia „Fryderyk”),
4. Gorzyczki ul. Leśna 40 – budynek mieszkalny dla urzędników (Kolonia „Fryderyk”),
5. Gorzyczki ul. Leśna 41 – budynek mieszkalny dla robotników (Kolonia „Fryderyk”),
6. Gorzyczki ul. Leśna 42 – budynek mieszkalny (Kolonia „Fryderyk”),
7. Gorzyczki ul. Leśna 44 – budynek mieszkalny dla urzędników (Kolonia „Fryderyk”),
8. Gorzyczki ul. Leśna 46 – dawna willa dyrektora kopalni „Fryderyk” (Kolonia „Fryderyk”),
9. Rogów ul. Raciborska / Lipowa – kaplica przy cmentarzu,
10. Rogów ul. Raciborska 48 – willa,
11. Turza Śląska – kaplica na tzw. „Nawsiu”.

B. Obiekty ruchome:

1. Bełsznica ul. Raciborska 34 / Wałowa – krzyż kapliczkowy,
2. Gorzyce ul. Kościelna (teren starego cmentarza) – krzyż kapliczkowy,
3. Gorzyczki ul. Wiejska 112 – krzyż kapliczkowy,
4. Olza ul. Dworcowa 5 - krzyż pokutny,
5. Olza ul. Dworcowa 44 / Bogumińska – krzyż kapliczkowy,
6. Odra ul. Główna 40a – krzyż kapliczkowy,
7. Rogów ul. Raciborska/ Lipowa (przy cmentarzu) – krzyż pokutny,
8. Rogów ul. Raciborska /przy murze ogrodzenia kościoła parafialnego/ – krzyż pokutny,
9. Rogów ul. Raciborska 60a/ Parkowa – krzyż kapliczkowy,
10. Rogów ul. Raciborska 94b - krzyż kapliczkowy,
11. Rogów ul. Wyzwolenia 71 – krzyż kapliczkowy,
12. Uchylsko ul. Wiejska 63 – krzyż kapliczkowy.

V. ZABUDOWA ZABYTKOWA GMINY GORZYCE

Na potrzeby opracowania przeprowadzono badania terenowe. Dokonano wstępnego rozpoznania historycznego, bibliograficznego, kartograficznego, archiwalnego, ikonograficznego oraz kwerend w odniesieniu do obszaru gminy Gorzyce i jej zabudowy. Niniejsze opracowanie poprzedzone zostało wykonaniem uproszczonej dokumentacji ewidencyjnej w formie kart gminnej ewidencji zabytkowych obiektów nieruchomości i ruchomych (tzw. obiektów małej architektury) – katalogu obiektów zabytkowych wraz z dokumentacją fotograficzną. Wprowadzenie stanowi wstęp zawierający podstawowe informacje o kontekście historyczno – geograficznym gminy i poszczególnych miejscowościach gminy, a także wnioski ogólne oraz typologię obiektów zabytkowych i kulturowych.

W skład gminy Gorzyce wchodzi dwanaście sołectw: Bełsznica, Bluszczów, Czyżowice, Gorzyce, Gorzyczki, Kolonia Fryderyk, Odra, Olza, Osiny, Rogów, Turza Śląska, Uchylsko oraz obszar byłego sołectwa Kamień, zajęty pod polder „Buków”. Wszystkie sołectwa w gminie funkcjonują jako pojedyn-

cze miejscowości o charakterze wiejskim. Wiejski charakter miejscowości czytelny jest głównie w ruralistycznym układzie przestrzennym. Występujące na omawianym terenie miejscowości to dawne wioski i przysiółki, zlokalizowane u wylotu Bramy Morawskiej, na terenie pagórkowatym i głęboko wciętych dolin.

W każdej miejscowości występowała jedna, czasami dwie główne ulice (np. Czyżowice, Gorzyczki, Olza), czasami zabudowa koncentrowała się wzdłuż niewielkich cieków wodnych (Gorzyce, Turza Śląska). Tylko miejscowość Olzę założono pomiędzy meandrującymi i podtapiającymi wodami Odry i Olzy. Do dnia dzisiejszego czytelny jest układ urbanistyczny poszczególnych miejscowości, głównie w typie „ulicówki”. Obecnie w miejscowościach gminy dominuje zabudowa jednorodzinna (jedno lub dwukondygnacyjowa). Nieliczne są budynki trój kondygnacyjne lub większe kubaturowo budynki kilkunasturodzinne. Występują zarówno budynki historyczne, powstałe głównie w I ćw. XX w., jak i zabudowa powojenna, z silnie zaznaczającymi się domami typu „pudełkowego” (z charakterystycznymi płaskimi dachami) oraz licznie powstałymi w ostatnich dwóch dekadach domami o spadzistych, wielopołaciowych dachach i o bardziej urozmaiconej bryle. Na terenie gminy nie występuje współczesna zabudowa blokowa.

Ilustracja 21: Gorzycki, d. dwór - obecnie Dom Dziecka.

V.I. Dawna zabudowa mieszkalna i gospodarcza.

W poszczególnych miejscowościach gminy Gorzyce zabudowa zarówno mieszkalna, jak i gospodarcza pierwotnie była drewniana. Powszechnie występowała ona do końca XIX w. Budynki zazwyczaj budowano na rzucie prostokąta, w konstrukcji drewnianej, z dwuspadowymi dachami z pokryciem słomianym. Restrykcyjne przepisy przeciwpożarowe w państwie pruskim spowodowały, że w wiejskiej zabudowie mieszkalnej i gospodarczej od II połowy XIX w. zaczęto budować tylko obiekty murowane. Budownictwo murowane stopniowo wypierało zabudowę drewnianą i na przestrzeni ponad stulecia ruralistyczna architektura drewniana zanikła. Pozostałości drewnianego budownictwa występowały jeszcze w I połowie ubiegłego wieku (np. w 1910 r. w Bluszczowie wśród 52 domów mieszkalnych było jeszcze kilka obiektów drewnianych, zaś w Turzy w I poł. XX w. kilkanaście). Dzisiaj na terenie gminy Gorzyce nie ma budynków o konstrukcji drewnianej. Najstarsze zachowane do dnia dzisiejszego budynki wiejskie pochodzą prawdopodobnie z końca XIX w., jednakże większość

powstała już w I połowie XX w. Są to głównie budowle ceglane, otynkowane, założone na rzucie prostokąta, zazwyczaj w układzie kalenicowym, jednokondygnacyjne z poddaszem (w partiach szczytowych poddasza najczęściej znajdują się dodatkowe pokoje mieszkalne), nakryte dachami dwuspadowymi (nieliczne naczółkowymi) z pokryciem z dachówki cementowej. Detal architektoniczny w tej zabudowie jest niezwykle skromny i ma on zazwyczaj formę gzymsów, wydzielających część strychową od części mieszalnej oraz sfazowanych cokółów) lub z rzadka prostych opasek okiennych. Dwa budynki wiejskie na terenie gminy mają bogatszy detal architektoniczny - są to: tynkowany dom przy ul. Czyżowickiej 2 w Rogowie, zdobiony trójkątnymi nadokiennymi przyczółkami oraz ceglany dom przy ul. Raciborskiej 31, w Bełsznicy z interesująco opracowanymi opaskami okiennymi i drzwiowymi. Pierwotnie prosta bryła budynków czasami urozmaicona była drewnianą laubą, umieszczoną na osi podłużnej domu, w miejscu których wybudowano istniejące dzisiaj murowane ganki. W nielicznych domach występują niewielkie nisze w fasadach lub szczytach, gdzie umieszczano świątki (np. Turza ul. Ligonia 17, Rogów ul. Wyzwolenia 40 lub ul. Czyżowickiej 2). Na terenie gminy zachowało się kilka domów o anachronicznym typie zabudowy mieszkalno-gospodarczej, gdzie w części budynku znajdują się pomieszczenia mieszkalne, w części zaś pomieszczenia gospodarcze. Część gospodarcza mogła pełnić funkcję stodoły (np. Olza ul. Wiejska 44) lub pomieszczeń inwentarskich (np. Odra ul. Główna 54). Budynków o charakterze wiejskim na terenie gminy zachowało się kilkanaście (niecałe 20) i są one reprezentowane w każdej z miejscowości. Tylko pojedyncze budynki wiejskie mają formę zbliżoną do pierwotnej, z niezmienną bryłą, skromnym detalem oraz z zachowanymi w znacznej części wyprawami tynkowanymi, stolarką okienną i drzwiową (np. Olza, ul. Wiejska 44, Osiny, ul. Sikorskiego 47, Gorzyce, ul. Wiejska 19).

Ilustracja 22: Olza, ul. Wiejska 44.

V.II. Zabudowa przemysłowa i poprzemysłowa.

Na terenie gminy Gorzyce brak znaczących obiektów przemysłowych. Jedyny większy kompleks, to zespół zabudowy dawnej Kopalni Węgla Kamiennego „Fryderyk” w Gorzycach (ul. Leśna). Zakład powstał w latach 1913-1917 z inicjatywy Zachodnio-Czeskiego Towarzystwa Górniczego z siedzibą w Wiedniu. Obecnie po dawnej kopalni zachowało się 10 budynków (głównie pochodzących z 1917 r.), z których część jest użytkowana przez trzy podmioty gospodarcze, a pozostała część jest nieużytkowana (budynek administracyjny, warsztat mechaniczny i kuźnia, budynek biurowy, stajnia, portiernia, kotłownia i maszynownia, sprężarkownia i siłownia wraz z rozdzielnią elektryczną, łaźnia wraz z lampiarnią i markownią, pompownia, stolarnia).

Linia kolejowa Wodzisław – Chałupki powstała w latach 1884 -1885. Zespół zabudowy dworca kolejowego w Turzy Śląskiej (ul. Bogumińska 48a) został zmodernizowany i rozbudowany w latach 1912-1915. Obecnie na zespół składają się: budynek dworcowy oraz budynek gospodarczy wraz szaletem. Oba obiekty swą formę uzyskały w 1912 r. Również obecny kształt dworca w Olzie

(ul. Dworcowa 56) jest wynikiem rozbudowy podjętej w latach 1912-15. Z zespołu zachował się budynek dworcowy z 1915 r. oraz dawny warsztat zabezpieczenia ruchu (obecnie budynek gospodarczy) z 1924 r.

Ilustracja 23: Olza, dworzec kolejowy.

Do niewielkich zespołów przemysłowych na terenie gminy zaliczyć można budowle inżynierskie w Olzie (ul. Wałowa) obejmujące most kolejowy na rzece Odrze z początku XX w., który zniszczony w czasie II wojny światowej został odbudowany 1948 r. oraz przepust wałowy z drewnianymi wrotami oraz mostem, wykonany około 1914 r. Charakter zabytkowy mają również dwa wiadukty nad torami kolejowymi: w Gorzycach, w ciągu ulicy Piaskowej oraz w Bluszczowie, w ciągu ul. Kamińskiej. Pierwszy z nich to wiadukt stalowy, nitowany, powstały ok. 1884 r., drugi zaś młodszy, wybudowany został w latach 30. ubiegłego wieku, w konstrukcji żelbetowej.

Na terenie gminy znajduje się zespół przemysłowy całkowicie przekształcony, pozbawiony już cech zabytkowych (nie ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków). Jest to dawna cegielnia przy ul. Raciborskiej w Rogowie, zaadaptowana na zakład produkcji plastiku - zachowany budynek maszynowni i suszarni.

V.III. Kolonie domów urzędniczo-robotniczych.

Wraz z budową „Fridrichschachte” na terenie Kolonii Fryderyk rozpoczęto budowę kolonii domów urzędniczo-robotniczych. Z planowanych około 50 budynków wzniesiono jedynie 13 wielorodzinnych domów rodzinnych. Z pierwotnych budynków mieszkalnych (familoków, beamtrów i tzw. szlafhausu) oraz gospodarczych (chlewików), administracyjnych i handlowo-kulturalnych zachowało się dziewięć budynków robotniczych, tzw. familoków (ul. Kopalnia- na 57, 59, 61; Leśna 1, 3, 5, 7, 39 i 41 – siedem pierwszych budynków wpisanych jest do rejestru zabytków pod nr A/276/09), trzy urzędnicze zwane beamtrami (ul. Leśna 40, 42 i 44) oraz willa dyrektora kopalni (ul. Leśna 46, obecnie siedziba szkoły).

Druga kolonia patronackich budynków mieszkalnych wybudowana została przez kopalnię „Anna” w Pszowie w miejscowości Olza przy ul. Dworcowej (nr 90, 92, 94, 96, 98, 102). Kolonia zwana Olecką składa się z sześciu, dwukondygnacyjnych, ceglanych budynków, usytuowanych wzdłuż drogi Olza-Odra, wybudowanych w latach 1905 - 1925. W zespole częściowo zachowały się budynki gospodarcze tzw. chlewiki, towarzyszące zazwyczaj zabudowie patronackiej. (nie ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków).

V.IV. Obiekty użyteczności publicznej.

Na terenie gminy znajduje się niewiele obiektów użyteczności publicznej o charakterze zabytkowym i historycznym. Spośród dawnych starych szkół w Czyżowicach, Bełsznicy, Gorzyczkach, Odrze, Olzie, Bluszczowie, Rogowie i Turzy Śląskiej zachowała się tylko ta ostatnia, wybudowana na pocz. XX w., silnie przekształcona. Również zmodernizowana została szkoła w Gorzycach, pochodząca z 1955 r. Nieznacznym przekształceniom uległ budynek dawnej strażnicy wojsk ochrony pogranicza w Gorzycach (ul. Bogumińska 13), wybudowany ok. 1950 r., gdzie widoczne są cechy stylistyki 20-lecia międzywojennego. Ostatnim obiektem użyteczności publicznej o cechach zabytkowych jest

dawna restauracja z salą bankietową w Belsznicy (ul. Raciborska 144) z pocz. lat 30. XX w., z charakterystyczną salą bankietową nakrytą dachem w kształcie półwalca. Wyżej wymienione trzy obiekty o utylitarnym charakterze posiadają proste formy architektoniczne, pozbawione niemalże detalu architektonicznego.

V.V. Zespoły pałacowo-parkowe.

Najważniejszymi obiektami w krajobrazie architektonicznym gminy Gorzyce jest zespół pałacowo-parkowy w Gorzycach (przy ulicach Zamkowej i Bogumińskiej). Wg wcześniejszej literatury (oraz wg decyzji wpisu do rejestru zabytków) zespół obejmuje pałac hrabiów d'Arco z XVIII w., pałac myśliwski z XIX w. oraz park krajobrazowy w stylu angielskim z XIX w. Najnowsze badania¹ jednoznacznie przesuwają czas powstania obu pałaców na początek XX w. Na miejscu pałacu „górnego” wcześniej istniał inny obiekt, określany w źródłach (w 1862 r.) jako „zamek”. Widoczny jest na mapach z 1882 r. i 1888 r. Oba pałace wybudowane zostały dla przemysłowca i tajnego radcy z Berlina Friedricha von Friedländer–Fulda (1858- 1917), właściciela dóbr gorzyckich od 1906 r. Pałac „górny” zaprojektowany wraz z wyposażeniem przez berlińskiego architekta Williama Müllera (1871 – 1913) w latach 1910 – 1912 (1914?), pełnił funkcję pałacu myśliwskiego. Obecnie użytkowany jest przez Wojewódzki Ośrodek Lecznictwa Odwykowego i Zakład Opiekuńczo-Lecznicy. Wybudowany został w stylistyce klasycyzującego baroku („stylu ok. 1800”). Drugi z pałaców, tzw. „dolny” zaprojektowany został w 1912 r. przez znanego niemieckiego teoretyka architektury Paula Schultze-Naumburga (1869-1948). Zaprojektował on parterową budowlę na rzucie podkowy, podkreśloną na osi czworoboczną wieżą (nakrytą dachem cebulastym) oraz dwoma pawilonami bocznymi.

---

¹ I. Kozina Pałace i zamki na pruskim Górnym Śląsku w latach 1850-1914, Katowice 2001, s. 144-145 oraz P. Porwoł Zespół pałacowo-parkowy w Gorzycach, Wodzisław Śląski 2002 (broszura).

Ilustracja 24: Gorzyce, pałac "dolny".

Architekt ten przeciwstawiał się XIX-wiecznej, neostylowej architekturze, propagując idee stylu narodowego, zwanego „stylem ok. 1800”. Stosował prostotę i upraszczał formy. W tej stylistyce zaprojektował pałac gorzycki, zwany „Jägergebäude”, następnie „leśniczówką” i „rondlem”. Niestety w latach 70. ub. wieku w czasie prób adaptacji pałacu na dom zasłużonego górnika nadbudowano kondygnację piętra w skrzydłach pałacu. Obecnie budowla jest nieużytkowana. Otaczający dawne pałace park ma charakter krajobrazowego parku angielskiego. Kompozycja ta została oparta na rozległych wnętrzach parkowych w typie polan widokowych oraz mniejszych salonach, a także gabinetach. W ich obrębie rosną grupy lub pojedyncze egzemplarze rzadkich drzew, m. in. tulipanowca amerykańskiego, platanu klonolistnego, buka purpurowego, klonu czerwonego, choiny kanadyjskiej, czy dębu błotnego. Urokowi parkowi dodają dwie główne aleje dębowe oraz staw, zasilany przez naturalne ciek wodne.

V.VI.Zabudowania folwarczne.

Z dawnych folwarków, które istniały na terenie dzisiejszej gminy Gorzyce:

- w Czyżowicach (w latach 80. XX w. liczył ok. 270 ha),
- w Gorzycach,
- w Bluszczowie (trzy folwarki – jeden w centrum miejscowości z siedzibą Larischów, drugi w Hańdrychowie, trzeci na Kympie),
- w Rogowie (dwa folwarki),
- w Uchylsku (na przełomie XIX i XX w. liczył ok. 115 ha),
- w Turzy Śląskiej (w przysiółku Olszenica),
- w Gorzyczkach i w Olzie.

Ilustracja 25: Gorzyczki, ul. Wiejska 6 - dom inspektora.

Do dnia dzisiejszego zachowała się tylko część zabudowań folwarcznych w trzech ostatnich miejscowościach. Pozostałości dworu w Gorzyczkach znajdują się przy ul. Wiejskiej. Zabudowania dworskie wybudowano w czasach nowożytnych (obecne zabudowania pochodzą z późniejszego okresu) niedaleko średniowiecznego gródka stożkowego. Na przełomie XIX i XX w. majątek li-

czył prawie 600 ha. Zabudowania dworskie widoczne na XIX-wiecznych mapach zamknięte są w czworobok, zaś w środku znajdował się plac ze stawem. Pozostałościami dawnego dworu są : obora, stodoły, spichlerz, stajnia. Przy wjeździe na dawny folwark zlokalizowany jest dom inspektora (ul. Wiejska 6), obok którego do 2008 r. znajdował się budynek mieszkalny z kuźnią. Na terenie folwarku do dziś zachowały się tylko pojedyncze egzemplarze dawnej zieleni przyfolwarczej. Powyżej na północ w otoczeniu parkowym usytuowany jest dwór (zarządcówka), który do połowy lat 40. XX w. był budowlą piętrową o charakterze pałacowym (ul. Wiejskiej 8). Po II wojnie światowej budynek został zaadoptowany na dom dziecka (ob. Powiatowy Dom Dziecka w Gorzyczkach). Dwukrotne przebudowy i rozbudowa do trzech kondygnacji spowodowały całkowite zatracenie cech stylowych obiektu. Znajdujący się wokół park dworski prawdopodobnie powstał w 3 ćwierci XIX w., jako park krajobrazowy o charakterze naturalistycznym. Park utworzony na bazie siedliskowej, z wyraźnie zachowanym osiowym układem kompozycji. Naprzeciw bramy wjazdowej do dawnego dworu znajduje się tzw. Dom Rycerski (ul. Wiejskiej 9), obiekt przynależny do dworu, o nieustalonej do dnia dzisiejszego funkcji. Zabudowa folwarku w Olzie przy ul. Bogumińskiej obecnie znajduje się w katastrofalnym stanie. Kompleks budynków folwarczych zlokalizowany jest równoległe do ul. Bogumińskiej (cztery obiekty przylegające do siebie w jednej linii, a bezpośrednio obok powojennego budynku mieszkalnego o nr 35) oraz bezpośrednio przy ulicy (budynek mieszkalny o nr 37) i za współczesnym obiektem o nr 33 (stodoła przeznaczona do rozbiórki). Dawna zarządcówka oraz usytuowany budynek obok są w stanie ruiny, ze ścianami obwodowymi, bez dachu. W lepszym stanie technicznym są dwie stodoły (jedna w linii zwartej zabudowy folwarczej, druga wolnostojąca za budynkiem o nr 33) i budynek mieszkalny (o nr 37). W Turzy Śląskiej -Olszenicy zabudowa dawnego folwarku powstałego na początku XX w. (do I wojny światowej), zlokalizowana jest w sąsiedztwie ul. Wodzisławskiej i Kościuszki oraz Ligonii. Dawny dwór, zwany „zomkiem” (ul. Wodzisławska 11) pierwotnie był budynkiem piętrowym, krytym dachem łamanym.

Po ostatniej wojnie został gruntownie przebudowany, rozbudowany (do trzech kondygnacji) i zatracił swe cechy stylowe. Z budynków gospodarczych zachowały się: spichlerz (1912 r.), stajnia (1912 r.) - oba obiekty przy wjeździe na folwark - chlew oraz dwa czworaki, z których jeden wybudowany został w 1909 r. (ul. Kościuszki 67-68 i 69-70). Pozostałości dawnych zabudowań dworskich zachowały się również przy ul. Ligonja, obejmując dom inspektora z 1907 r. (ul. Ligonja 20) i część budynku mieszkalnego (ul. Ligonja 17).

V.VII.Obiekty sakralne.

Do ważnych budowli każdej miejscowości zaliczają się budowle sakralne. Poprzez zawirowania historyczne kościoły w gminie Gorzyce mają stosunkowo krótką metrykę. Wszystkie cztery obiekty mimo odległej, historycznej przeszłości (części z nich) otrzymały nowoczesny, modernistyczny wygląd. Pierwotne kościoły w Gorzycach i Rogowie były drewniane. W Rogowie w latach 1896-1898 obok małej drewnianej świątyni wybudowano wg projektu znanego architekta śląskiego Ludwika Schneidera monumentalny, neogotycki kościół. W trakcie prac budowlanych w 1897 r. spłonęła drewniana świątynia rogowska. Kościół neogotycki po zakończeniu działań wojennych w 1945 r. znajdował się w całkowitej ruinie. Na zrębie tej świątyni wybudowano wg projektu budowniczego Adolfa Hanaka z Olzy w latach 1945-1948 istniejący kościół.

W Gorzycach w miejscu drewnianego kościółka w latach 1862-`1869 wybudowano murowaną świątynię, która jednak uległa znacznym zniszczeniom w czasie działań wojennych w 1945 r. (ok. 80 %). W latach 1946-1948 została odbudowana (od podstaw ściana północna i ściany prezbiterialne), wg wcześniej wspomnianego budowniczego Hanaka. We wnętrzu znajdują się pierwotne, neogotyckie ołtarze wraz z cennym obrazem Matki Bożej Częstochowskiej. Oba kościoły: rogowski i gorzycki są budowlami trójnawowymi, zbudowanymi na rzucie krzyża, o modernistycznych formach elewacji. Analogicznie opracowane zostały fasady z dominującą wieżą o schodkowym układzie. Również kościół w Olzie p.w. Najświętszej Marii Panny Królowej Pokoju posiada cechy

modernistyczne. Zbudowany został w latach 1932-1935 wg projektu architekta kurialnego – Jana Affy. Podobnie jak wcześniej wymienione obiekty został zniszczony w 1945 r. i odbudowany rok później. Ostatni z kościołów na terenie gminy o formach modernistycznych wybudowany został w 1947 r., wg projektu budowniczego Wiktora Majwalda z Jedłownika. Świątynia ta, zwana „polską Fatimą” jest jednym z istotniejszych sanktuariów i miejsc pielgrzymkowych w Polsce. Pomimo faktu, iż tylko trzy spośród wymienionych kościołów: w Gorzycach, Olzie, Rogowie i Turzy Śląskiej, to obiekty odbudowane po zniszczeniach drugiej wojny światowej, wszystkie reprezentują jednolitą koncepcję architektoniczną – przestrzenną oraz stylistyczną, stając się niezwykle istotnymi elementami przestrzennymi i krajobrazowymi danych miejscowości.

Ilustracja 26: Turza Śląska – kościół parafialny.

V.VIII.Cmentarze.

Ilustracja 27: Gorzyce - stary cmentarz.

Osobną grupę obiektów, tym razem o charakterze urbanistycznym są cmentarze. Spośród kilku cmentarzy parafialnych i jednego komunalnego tylko jeden - stary cmentarz w Gorzycach ma charakter zabytkowy, zarówno jeżeli chodzi o nagrobki (szczególnie pochówek właścicieli ziemskich – rodziny Arco) i o zielen cmentarną (obwodowy szpaler lip drobnolistnych w wieku około 90 lat).

V.IX.Obiekty małej architektury.

Na terenie gminy Gorzyce zlokalizowanych jest około czterdziestu obiektów tzw. małej architektury o charakterze zabytkowym. Są to głównie obiekty sakralne: krzyże pokutne, kapliczki słupowe, kaplice i kapliczki kubaturowe, figury pomnikowe oraz najbardziej charakterystyczne - krzyże kapliczkowe w typie Bożych Mąk. Spośród kapliczek i kaplic zachowało się kilkanaście obiektów o charakterze zabytkowym. Większość z nich to obiekty kubaturowe. Są to

Ilustracja 28: Bluszczów - figura Jana Nepomucena na wzgórzu.

zarówno niewielkie kapliczki zwane „domkowymi”. Najstarszą jest kaplica w Olzie p.w. Świętej Rodziny, zlokalizowana przy ul. Wiejskiej 16, jedyna spośród kaplic i kapliczek wpisana do rejestru zabytków (nr rej. A/4/99 z dn. 30.04.1999 r.). Wybudowana została w stylistyce klasycystycznej w 1801 r. Cechy barokowe posiada kapliczka w Turzy Śląskiej, znajdująca się na tzw. „Nawsiu” przy ul. Powstańców Śl. 30 (attykowy szczyt zamknięty wolutowo, charakterystyczne podziały ścian). Wiadomo, że wybudowana została przed rokiem 1882 (zaznaczona jest ona bowiem na mapie z tegoż roku), być może wybudowano ją w I ćw. XIX w. lub nawet wcześniej. Następna kapliczka wybudowana zostało około lat 30. XIX w. w Gorzycach, u zbiegu ulicy Wierzbowej i Klonowej. Zwana kapliczką „Na źródle”, charakteryzuje się niewielką sygnaturką, elewacje zaś pozbawione są detalu architektonicznego. Jest to budowla dwukondygnacyjowa, w głównej części wyposażona w neogotycki ołtarzyk z obrazem „Matki Bożej Częstochowskiej”, zaś w dolnych partiach znajduje się źródelko. Kapliczka w Odrze, posadowiona niedaleko starego koryta rzeki (ul. Główna 23), powstała w II ćw. XIX w. (wg jednych ze źródeł w 1842 r., wg

innego w 1838 r.). Obecnie obiekt jest niespójny stylowo. W dolnych partiach uwidaczniają się cechy neogotyckie, w partii przykrycia neobarokowe (zapewne pochodzące z XX-wiecznej przebudowy). Również cechy neogotyckie posiada kilka kaplic i kapliczek wybudowanych na przełomie XIX i XX w. Pierwsza z nich pochodząca z końca XIX w. znajduje się przy tzw. „starym” cmentarzu w Rogowie (ul. Raciborska u zbiegu z ul. Lipową). Jej smukłą sylwetę podkreśla schodkowy podział elewacji frontowej oraz umieszczona w zwieńczeniu fasady ażurowa sygnaturka, nakryta ostrosłupowym daszkiem. Następna z nich z 1907 r., tzw. kapliczka „AVE MARIA”, znajdująca się przy ul. Powstańców 16 w Bluszczowie posiada bogaty wystrój architektoniczny, uzyskany poprzez układ cegieł i zastosowanie kształtek ceramicznych. Zbliżone do siebie bryły i formy architektoniczne posiadają dwie kaplice: w Uchylsku (ul. Wiejska 68a) oraz w Gorzyczkach (ul. Wiejska 20). Charakterystyczną cechą obu jest wyodrębniający się w elewacji frontowej ryzalit, z którego wylania się dwukondygnacyjowa wieża, nakryta daszkiem namiotowym. Kaplica w Uchylsku wybudowana została w 1905 r., zaś obiekt w Gorzyczkach jest rekonstrukcją z 1993 r. dawniejszej, neogotyckiej kaplicy. Dwie niewielkie kapliczki typu domkowego w Belsznicy (ul. Wałowa 23) i w Gorzycach (ul. Ogrodowa 20), powstałe na przełomie XIX i XX w. nie posiadają charakterystycznych cech stylowych. Jednakże ceglana kapliczka w Belsznicy posiada we wnętrzu wykonaną z piaskowca cenną, barokową płaskorzeźbę Matki Bożej Bolesnej, stanowiącą obecnie mense ołtarzową oraz wmontowaną w ścianę rzeźbę Chrystusa Ukrzyżowanego. Uroku kaplicy nadają cztery, obsadzone symetrycznie lipy drobnolistne. W Bluszczowie, przy ul. Kamieńskiej zwraca uwagę modernistyczna kapliczka p.w. św. Antoniego, która jest rekonstrukcją obiektu z 1935 r., z nieistniejącej miejscowości Kamień.

W typie niewielkich kapliczek słupowo-wnękowych w gminie znajdują się dwa historyczne obiekty: w Czyżowicach (ul. Wodzislawska 52) z około 1880 r. i w Olzie (ul. Dworcowa 102), prawdopodobnie z pocz. XX w. Oba obiekty posiadają stosunkowo głębokie wnętrza, w których umieszczono rzeźby.

Do najstarszych obiektów małej architektury zachowanych nie tylko na terenie Gminy Gorzyce ale również na Śląsku (a nawet w skali ogólnopolskiej) zaliczają się krzyże pokutne. Występują one na znacznych obszarach chrześcijańskiej Europy, od Skandynawii po północne Włochy oraz od Hiszpanii po Polskę. Nazywane są one pomnikami średniowiecznego prawa, gdyż związane były ze zwyczajowym prawem w tym okresie. Wznoszone były przez zabójców w miejscu, w którym dokonało się morderstwo. Symbolizują one zawarcie ugody zabójcy z rodziną ofiary. Te monolityczne, kamienne obiekty mają proste i surowe formy. W gminie Gorzyce znajdują się trzy obiekty tego typu, powstałe zapewne w XIV-XVI w.: w Olzie (ul. Dworcowa 5) i w Rogowie (ul. Raciborska/ Lipowa - przy cmentarzu oraz ul. Raciborska - przy murze ogrodzenia kościoła parafialnego). Ze względu na ich wartość historyczną obiekty kwalifikują się do wpisu do rejestru zabytków.

Ilustracja 29: Olza - krzyż pokutny.

Spośród krzyży najczęściej jest kamiennych krzyży kapliczkowych z figurą Chrystusa i Matki Boskiej, zazwyczaj w niszy. Zachowanych jest 19 krzyży ka-

pliczkowych. Najstarszymi obiektami są krzyże w: Gorzycach przy ul. Raciborskiej 27 (1880 r.), Czyżowicach przy ul. Wiejskiej 34 i 42 (oba z 1887 r.) oraz w Gorzycach na terenie starego cmentarza (1887 r.). Formy nie zmienione posiadają krzyże: w Uchylsku przy ul. Wiejskiej 63 (1901 r.), w Gorzyczkach przy ul. Wiejskiej 112 (1905 r.), w Odrze przy ul. Głównej 40a (1907 r.), w Olzie przy ul. Dworcowej 44 / Bogumińskiej (1935 r. ?), w Belsznicy przy ul. Raciborskiej 34 / Wałowej, w Rogowie przy ul. Wyzwolenia 71 oraz przy ul. Raciborskiej 60a i 94b. Ostatnie cztery krzyże nie posiadają dat na tablicach inskrypcyjnych, a na podstawie cech stylistycznych można je datować na lata około 1885-1910. Jeden z krzyży, pochodzący z lat 90. XIX w., zlokalizowany u zbiegu ulic Wodzisławskiej 12 i Nowej w Czyżowicach jest pierwotnym krzyżem nagrobnym. Prawdopodobnie figura Matki Bożej Bolesnej i postać Chrystusa Ukrzyżowanego znajdujące się na współczesnym krzyżu przy ul. Powstańców Śląskich w Bluszczowie pochodzą z wcześniejszego obiektu, z przełomu XIX i XX w.

Ilustracja 30: Odra, ul. Rogowska / Polna - najstarszy krzyż kamienny.

Zredukowaną formą tego typu obiektów są krzyże kamienne (lub z lastrico) z figurą Chrystusa, pozbawione postaci Matki Bożej Bolesnej. Na omawianym terenie istnieje pięć tego typu krzyży. Najstarszy krzyż spośród krzyży kamiennych na obszarze gminy pochodzący z 1876 r., zlokalizowano u zbiegu ulic Rogowskiej 13 i Polnej 2 w Odrze. Z początku ubiegłego wieku (1904 r.) pochodzi krzyż zlokalizowany obok kaplicy w Uchylsku (ul. Wiejska 68). Dwa następne to krzyże cmentarne, wykonane z lastrico już po II wojnie światowej, a znajdujące się na cmentarzach w Czyżowicach i w Turzy Śląskiej. Również po ostatniej wojnie wykonano krzyż u zbiegu ulic Starowiejskiej i Bogumińskiej w Turzy śląskiej. Stał on na miejscu wcześniejszych krzyży, które widoczne były na mapach od końca XVIII w.

W typie figur pomnikowych wykonana została figura św. Jana Nepomucena, znajdująca się na wzgórzu na granicy Bluszczowa i Rogowa. Jest to najcenniejszy obiekt małej architektury na terenie gminy, wpisany do rejestru zabytków pod numerem B/585/84. Barokowa rzeźba najprawdopodobniej ufundowana została przez właścicieli majątku bluszczowskiego i rogowskiego - rodzinę baronów Larischów, w okresie pomiędzy latami 1730, a 1740. Przypisana jest najwybitniejszemu rzeźbiarzowi górnośląskim okresu baroku – Johannowi Melchiorowi Österreichowi. Jan Nepomucen w Bluszczowie przedstawiony został w bardzo rzadkim typie ikonograficznym jako Jałmużnik. Obok zespołu figuralnego rośnie lipa drobnolistna, o charakterze pomnikowym (o średnicy ok. 70 cm).

Na terenie gminy znajduje się ponadto kilka wolnostojących figur, posadowionych na większych lub mniejszych postumentach. Są to obiekty współczesne, a zlokalizowane są głównie w otoczeniu kościołów parafialnych w Turzy Śląskiej i Gorzycach. Obiektem o walorach historycznych jest pomnik Powstańców Śląskich z 1928 r., znajdujący się w parku Olszynka w Bluszczowie. Otrzymał on formę piramidalnego obelisku z orłem w zwieńczeniu.

Na terenie gminy Gorzyce znajdują się również inne typy małej architektury, takie jak drewniane krzyże przydrożne, grotty maryjne i tzw. kapliczki

skrzynkowe. Są to jednak obiekty pozbawione cech zabytkowych, powstałe po II wojnie światowej.

V.X.Wykaz – obiekty i zespoły przemysłowe o wartościach zabytkowych na terenie Gminy Gorzyce

Lp.	Obiekt	Położenie	Wartość	Propozycja ochrony prawnej	Uwagi
1	Zespół Zabudowy dawnego zakładu Kopalnia Fryderyk w Gorzycach	Gorzyce – Kolonia Fryderyk ul. Leśna	Zakład powstał w latach 1913- 1917, zlikwidowany w 1923 r. Zespół obecnie podzielony na trzy części . Zabudowa w pełni użytkowana to część północna : - Bud. administracyjny z 1917 r. wyremontowany w pocz. XXI w. - Bud. warsztatu mechanicznego i kuźni z 1917 r. rozbudowany o przybudówki w okresie późniejszym (l. 90 te XX w - Budynek biurowy ob. magazyn z 1917 r. - Budynek d. stajni ob. nie użytkowany z 1917 r. - Budynek starej portierni z 1917 r.	Gminna ewidencja zabytków.	
2	Zespół zabudowy dawnego zakładu wydobywczego Kopalnia Fryderyk	Gorzyce – Kolonia Fryderyk ul. Leśna	Zakład powstały w latach 1913- 1917 , zlikwidowany w 1923 r. Zespół obecnie podzielony na trzy części . Zabudowa częściowo użytkowana to część środkowa - Budynek kotłowni i maszynowni z 1917 r. bez wyposażenia - Budynek dawnej sprężarkowni i siłowni wraz z rozdzielnią elektryczną z 1917 r. ob. nie użytkowany - Budynek dawnej łaźni, lampiarni i markowni z 1917 r. . ob. nie użytkowany - Zachowany historyczny bruk dróg dojazdowych oraz elementy ogrodzenia (brama).	Gminna ewidencja zabytków.	Ze względu na brak dostępu do wnętrzbudynków trudno ocenić jednoznacznie zachowane wyposażenie. Dla tej partii ewentualnie proponuje się objęcie prawną ochroną konserwatorską
3	Zespół zabudowy dawnego zakładu wydobywczego	Gorzyce – Kolonia Fryderyk ul. Leśna	Zakład powstały w latach 1913- 1917 , zlikwidowany w 1923 r. Zespół obecnie	Gminna ewidencja zabytków.	

	Kopalnia Fryderyk		podzielony na trzy części . Zabudowa całkowicie zagospodarowana to część południowa - Bud. d. pompowni z 1917 r. ob. pełni funkcję kotłowni, dobudowany komin w l. 90 . XX w. - Budynek dawnej stolarni z 1917 r. ob. główny - Bud. produkcyjny betoniarni . Obiekt poważnie obudowany współczesnymi przybudówkami.		
4	Zespół zabudowy dworca w Olzie ul. Dworcowa 56	Olza ul. Dworcowa 56	Linia kolejowa Wodzisław – Chałupki powstała w latach 1884 -5. Rozbudowa i modernizacja nastąpiła w latach 1912-15 oraz w 1987 r. - Budynek Dworcowy z 1915 r. o dobudówce od południa z lat 60. XX w. - Budynek gospodarczy (d. warsztat zabezpieczenia ruchu) z 1924 r.	Gminna ewidencja zabytków.	
5	Zespół budowli inżynierskich w Olzie przy ul. Wałowej	Olza ul. Wałowa	Most kolejowy na rzece Odrze, nitowany powstały w początkach XX w, zniszczony w czasie II wojny światowej, odbudowany w 1948 r. Przepust wałowy z drewnianymi wrotami oraz mostem z ok. 1914 r.	Karta adresowa. Gminna ewidencja zabytków.	Obiekt o starych przyczółkach, ciekawy. Bardzo ciekawe urządzenie zachowane mimo poważnych zniszczeń wałów w czasie powodzi 1997 r.
6	Zespół zabudowy dawnej cegielni obecnie Zakład Produkcji plastiku	Rogów ul. Raciborska	Bud. maszynowni , Bud. suszarni ,	Karta adresowa. Karta adresowa.	Obiekty całkowicie przekształcone
7	Wiadukt nad torami kolejowymi w ciągu ul. Piaskowej	Gorzyce ul. Piaskowa	Stalowy, nitowany o kamiennych przyczółkach powstały ok. 1884 r.	Gminna ewidencja zabytków.	
8	Wiadukt nad torami kolejowymi w ciągu ul. Kamieńskiej	Bluszczów Ul. Kamieńska	Betonowy o betonowych przyczółkach z lat 30. XX w.	Gminna ewidencja zabytków.	.
9	Zespół budynków	Belsznica	Sala bankietowa przy	Gminna	.

dawnej restauracji (nr 142) oraz Sali bankietowej (nr 144).	Ul. Raciborska 144	restauracji z ok. 1930 r. adaptowana w l. 90 tych XX w na sklep meblowy ob. nie użytkowana.	ewidencja zabytków.	
---	--------------------	---	---------------------	--

VI. TYPOLOGIA ZABUDOWY NA TERENIE GMINY GORZYCE

VI.I. Kubatura.

W granicach administracyjnych Gminy Gorzyce wytypowano następujące rodzaje zabudowy:

A) ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY W GORZYCACH. To jedyny zespół rezydencjonalny zachowany na terenie gminy. Obejmuje dwa pałace o cechach klasycyzującego baroku („stylu ok. 1800”) oraz park krajobrazowy.

B) ZABUDOWA FOLWARCZNA i BUDYNKI GOSPODARCZE – zabudowa folwarczna zachowana częściowo w Gorzyczkach, Olzie i w przysiółku Turzy Śląskiej – Olszenicy. Dawne dwory zostały całkowicie przekształcone i pozbawione cech zabytkowych (Gorzyczki, Turza Śląska) lub znajdują się w ruinie (Olza).

C) OBIEKTY PRZEMYSŁOWE – nieliczne obiekty o różnorodnych funkcjach, formach i stanie zachowania. Najliczniejszy jest zespół zabudowy dawnego zakładu Kopalnia „Fryderyk” w Kolonii Fryderyk przy ul. Leśna. Zakład powstał w latach 1913- 1917, zlikwidowany w 1923 r. Zespół obecnie podzielony na trzy części, które są częściowo użytkowane. Cechy zabytkowe posiada dworzec kolejowy w Olzie, zespół budowli inżynierskich w Olzie oraz wiadukty kolejowe (w Gorzyczach, Bluszczowie i w Bełsznicy). Ponadto zachowały się również dwa zespoły przemysłowe, silnie przekształcone, pozbawione cech zabytkowych: dawna cegielnia (obecnie Zakład Produkcji Plastik) w Rogowie przy ul. Raciborskiej i dawna osada młyńska, później teren żwirowni w Odrze przy ul. Młyńskiej (obiekty nie ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków).

D) MIESZKALNE BUDOWNICTWO PATRONACKIE – na obszarze Gorzyce występują dwie kolonie: robotniczo-urzędnicza w miejscowości Kolonia Fryderyk (powstała około lat 1913-1917) i robotnicza zwana kolonią Olecką w Olzie (pomiędzy latami 1905-1925).

E) OBIEKTY SAKRALNE – kościoły, wzniesione w różnych okresach, obecnie jednolite stylistycznie (modernizm), powstałe w obecnej formie bezpośrednio po II wojnie światowej .

F) BUDYNKI UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ (SZKOŁY, STRAŻNICA GRANICZNA, RESTAURACJA) – nieliczne budynki, o przekształconych formach, obejmujące dwie szkoły (Turza Śląska i Gorzyce), budynek dawnej strażnicy wojsk ochrony pogranicza w Gorzycach oraz dawną restaurację z salą bankietową w Bełsznicy.

G) BUDYNKI MIESZKALNE, JEDNORODZINNE O CHARAKTERZE WIEJSKIM. Ceglane, tynkowane, na rzucie prostokąta, jednokondygnacyjne z poddaszem, nakryte dachami dwuspadowymi (pokrycie z dachówki cementowej); detal architektoniczny niezwykle skromny, zazwyczaj w formie prostych gzymsów (w nieprzekształconych chałupach wydzielających część piwniczną i strychową od części mieszalnej) lub z rzadka prostych opasek okiennych.

H) BUDYNKI WIEJSKIE MIESZKALNO-GOSPODARCZE. Budynki o analogicznych formach jak w typie powyżej (ceglane, tynkowane, na rzucie wydłużonego prostokąta, jednokondygnacyjne, nakryte dachami dwuspadowymi, ze skromnym detalem architektonicznym). Obiekty o dwóch funkcjach: mieszkalnej i gospodarczej.

I) DOMY JEDNORODZINNE O CHARAKTERZE „MAŁOMIASTECZKOWYM”.

Obiekty o bardziej urozmaiconych bryłach.

J) WILLE MODERNISTYCZNE.

Obiekty o rzutach i bryłach prostych, pozbawionych prawie całkowicie dekoracji.

VI.II. Cmentarze.

W gminie występują cmentarze parafialne i komunalny, jednakże pozbawione cech zabytkowych, w większości założone po II wojnie światowej. Zabytkowy charakter ma tylko jeden cmentarz - tzw. stary cmentarz w Gorzycach.

VI.III. Mała architektura.

Odrębną grupą w krajobrazie kulturowym gminy Gorzyce stanowią obiekty tzw. małej architektury. Są to głównie kapliczki, kaplice i krzyże przydrożne. Na omawianym terenie występują następujące typy małej architektury:

1. Kapliczki i kaplice architektoniczne, murowane, kubaturowe.
2. Kapliczki słupowe, murowane.
3. Krzyże pokutne.
4. Krzyże kamienne kapliczkowe z figurą Chrystusa i Matki Boskiej (zazwyczaj w niszy).
5. Krzyże kamienne z figurą Chrystusa.
6. Figury kamienne na cokole.

Ilustracja 31: Belsznica, ul. Wałowa 23 - kaplica architektoniczna

VI.IV.Spis Obiektów

VI.IV.I.Zespół pałacowo-parkowy.

Zespół pałacowo-parkowy w Gorzycach, przy ul. Bogumińskiej i ul. Zamkowej, wpisany do rejestru zabytków pod nr A/1388/89 w dniu 10.10.1989 r. Obejmuje:

1. pałac „górnny”, ul. Zamkowa 8, 1910 – 1912 (1914?), obecnie użytkowany jest przez Wojewódzki Ośrodek Lecznictwa Odwykowego i Zakład Opiekuńczo-Lecznicy,
2. pałac „dolny”, ul. Bogumińska, 1912-1914, nieużytkowany,
3. krajobrazowy park angielski o powierzchni ponad 100 ha,
4. dawna lodownia, ul. Zamkowa, ok. 1900-1915.

VI.IV.II.Zabudowa folwarczna.

1. Budynki gospodarcze dawnego folwarku w Gorzyczkach przy ul. Wiejskiej obejmują: oborę, stodoły, spichlerz, stajnię, dom inspektora (obecnie hotel z restauracją-ul. Wiejska 6), tzw. Dom Rycerski (ul. Wiejska 9). Dawny dwór (zarządcówka, ul. Wiejska 8), obecnie siedziba Powiatowego Domu Dziecka(pozbawiony jest obecnie cech stylowych).
2. Budynki folwarku w Olzie (ul. Bogumińska 37, obok nr 33 i nr 35): dwie stodoły i budynek mieszkalny. W ruinie znajduje się zarządcówka oraz budynek - obok niej.
3. Budynki gospodarcze dawnego folwarku w Turzy Śląskiej -Olszenicy (ul. Kościuszki – Wodzisławska): spichlerz (1912), stajnia (1912), chlew oraz dwa czworaki (jeden z 1900 r., ul. Kościuszki 67-68 i 69-70). Dawny dwór zwany „zomkiem” (ul. Wodzisławska 11) pozbawiony jest cech stylowych. W skład zespołu wchodzi również położony przy ul. Ligonia 20 domek inspektora z 1907 r. oraz fragment częściowo rozebranego budynku mieszkalnego (ul. Ligonia 17).

VI.IV.III.Obiekty przemysłowe.

1. Wiadukt nad torami kolejowymi w ciągu ul. Kamieńskiej w Bluszczowie, l.30 XX.
2. Zespół zabudowy dawnego zakładu Kopalnia „Fryderyk” w Kolonii Fryderyk, ul. Leśna.
  - Budynek administracyjny, 1917 r. , ul. Leśna 43,
  - Budynek warsztatu mechanicznego i kuźni , 1917 r. , ul. Leśna 43,
  - Budynek biurowy, ob. magazyn, 1917 r. , ul. Leśna 43,
  - Budynek dawnej stajni, obecnie nie użytkowany, 1917 r. ,
    - ul. Leśna 43,
  - Budynek starej portierni ,1917 r., ul. Leśna 43,
  - Budynek kotłowni i maszynowni, 1917 r., ul. Leśna 45,
  - Budynek dawnej sprężarkowni i siłowni wraz z rozdzielnią elektryczną , 1917 r., ul. Leśna 45,
  - Budynek dawnej łaźni, lampiarni i markowni , 1917 r., ul. Leśna 45,
  - Budynek dawnej pompowni, obecnie kotłownia, (komin z lat 90. XX w.), 1917 r., ul. Leśna,
  - Budynek dawnej stolarni, obecnie główny budynek produkcyjny betoniarni, 1917 r., ul. Leśna,
  - Wiadukt nad torami kolejowymi w ciągu ul. Piaskowej w Gorzycach, ok. 1884 r.
3. Zespół zabudowy dworca w Olzie przy ul. Dworcowej 56:
  - Budynek Dworcowy,1915 r.,
  - Dawny warsztat zabezpieczenia ruchu, obecnie budynek gospodarczy, 1924 r.
4. Zespół budowli inżynierskich w Olzie przy ul. Wałowej:
  - Most kolejowy na rzece Odrze, pocz. XX w. , odbudowany 1948 r.
  - Przepust wałowy z drewnianymi wrotami oraz mostem, ok. 1914 r.
5. Zespół dworca kolejowego w Turzy Śląskiej przy ul. Bogumińska 48a.

- Główny budynek dworcowy, 1912 r.
- Budynek gospodarczy i szałet, 1912 r.

Ilustracja 32: Olza - przepust wałowy z drewnianymi wrotami.

VI.IV.IV.Mieszkalne budownictwo patronackie.

1. Kolonia robotniczo-urzędnicza „Fryderyk” w miejscowości Gorzyczki oraz w Koloni Fryderyk (pomiędzy l. 1913-1917):
  - ul. Kopalniana 57 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), wpisany do rejestru zabytków pod nr A/276/09 w dniu 31.12.2009 r.
  - ul. Kopalniana 59 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), wpisany do rejestru zabytków pod nr A/276/09 w dniu 31.12.2009 r.
  - ul. Kopalniana 61 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), wpisany do rejestru zabytków pod nr A/276/09 w dniu 31.12.2009 r.
  - ul. Leśna 1 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), wpisany do rejestru zabytków pod nr A/276/09 w dniu 31.12.2009 r.
  - ul. Leśna 3 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), wpisany do rejestru zabytków pod nr A/276/09 w dniu 31.12.2009 r.

- ul. Leśna 5 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), wpisany do rejestru zabytków pod nr A/276/09 w dniu 31.12.2009 r.
- ul. Leśna 7 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), wpisany do rejestru zabytków pod nr A/276/09 w dniu 31.12.2009 r.
- ul. Leśna 39 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- ul. Leśna 40 - budynek mieszkalny dla urzędników (tzw. beamtr), sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- ul. Leśna 41 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- ul. Leśna 42 - budynek mieszkalny dla urzędników (tzw. beamtr), sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- ul. Leśna 44 - budynek mieszkalny dla urzędników (tzw. beamtr), sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- ul. Leśna 46 – dawna willa dyrektora kopalni „Fryderyk”, obecnie szkoła, sugeruje się wpis do rejestru zabytków.

Ilustracja 33: Olza, ul. Dworcowa 90 - budynek Oleckiej kolonii robotniczej.

2. Kolonia robotnicza zwana kolonią Olecka w Olzie (pomiędzy l. 1905-1925).
  - ul. Dworcowa 90 – budynek mieszkalny, pomiędzy l. 1905-1925,
  - ul. Dworcowa 92 – budynek mieszkalny, pomiędzy l. 1905-1925,
  - ul. Dworcowa 94 – budynek mieszkalny, pomiędzy l. 1905-1925,
  - ul. Dworcowa 96 – budynek mieszkalny, pomiędzy l. 1905-1925,
  - ul. Dworcowa 98 – budynek mieszkalny, pomiędzy l. 1905-1925,
  - ul. Dworcowa 102 – budynek mieszkalny, pomiędzy l. 1905-1925,

VI.IV.V. Obiekty sakralne.

1. Gorzyce, ul. Kościelna 1 - kościół parafialny p.w. Anioła Stróża, budowa - lata 1862-1869, odbudowa - lata 1946-1948.
2. Olza, ul. Szkolna 9 - kościół parafialny p.w. NMP Królowej Pokoju, budowa – lata 1932-1935, odbudowa - 1946 r.
3. Rogów, ul. Raciborska 40 - kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa, budowa – lata 1896-1898, odbudowa - lata 1945-1948.
4. Turza Śląska ul. Tysiąclecia 15 - kościół parafialny p.w. Matki Bożej Fatimskiej, - 1947 r.

VI.IV.VI. Budynki użyteczności publicznej.

1. Bełznica, ul. Raciborska 144 - dawna restauracja z salą bankietową, ok. 1930 r. (sala bankietowa), obecnie nie użytkowana.
2. Gorzyce, ul. Bogumińska 13 - dawna strażnica wojsk ochrony pogranicza, obecnie. budynek administracyjno - mieszkalny, ok. 1950 r.
3. Rogów, ul. Szkolna 2a - szkoła podstawowa, 1955 r.
4. Turza Śląska, ul. Powstańców Śląskich 8 - szkoła powszechna, pocz. XX w.

VI.IV.VII. Budynki mieszkalne, jednorodzinne o charakterze wiejskim.

Jednokondygnacyjne, tynkowane, nakryte dachami dwuspadowymi.

1. Bełznica, ul. Raciborska 18 - - budynek mieszkalny, lata 1900-1915,
2. Bełznica, ul. Raciborska 26 - budynek mieszkalny, lata 1890-1910,
3. Bełznica, ul. Raciborska 31 - budynek mieszkalny, 1909 r.
4. Czyżowice, ul. Wiejska 34 - budynek mieszkalny, 1938 r.
5. Gorzyce, ul. Wiejska 19 - budynek mieszkalny, lata 1900-1915,
6. Odra, ul. Główna 44 - budynek mieszkalny, I ćw. XX,
7. Olza, ul. Bogumińska 5 - budynek mieszkalny, lata 1900-1920,
8. Olza, ul. Dworcowa 19 - budynek mieszkalny, lata 1900-1915,
9. Osiny, ul. Sikorskiego 47 - budynek mieszkalny, lata 1900-1915,
10. Osiny ul. Raciborska 103 - budynek mieszkalny, lata 1900-1915,
11. Rogów, ul. Czyżowickiej 2 - budynek mieszkalny, lata 1900-1915,
12. Rogów, ul. Wyzwolenia 40 - - budynek mieszkalny, lata 1950-1960,
13. Uchylsko, ul. Wiejska - budynek mieszkalny, lata 1900-1915.
14. Turza Śląska, ul. Powstańców Śląskich 28 - budynek mieszkalny, lata-1920-1935.

Ilustracja 34: Turza Śląska, ul. Powstańców 28.

VI.IV.VIII. Budynki wiejskie mieszkalno-gospodarcze.

1. Odra, ul. Główna 34 - budynek mieszkalny, lata 1900-1920,
2. Odra, ul. Główna 54 - budynek mieszkalny, lata 1900-1920,
3. Olza, ul. Wiejska 18 - budynek mieszkalny, I ćw. XX,
4. Olza, ul. Wiejska 44 - budynek mieszkalny, lata 1900-1915,
5. Uchylsko, ul. Wiejska 63 - budynek mieszkalny, lata 1900-1915.

VI.IV.IX. Domy jednorodzinne o charakterze „małomiasteczkowym”.

1. Gorzyce, ul. Ogrodowa 1 – plebania, 1852 r., wielokrotnie rozbudowywana,
2. Gorzyce, ul. Raciborska 83 - budynek mieszkalny, lata 1920-1935,
3. Olza, ul. ul. Dworcowa 72 - budynek mieszkalny, II ćw. XX.

Ilustracja 35: Rogów, ul. Raciborska 28.

VI.IV.X. Wille modernistyczne.

1. Olza, ul. Dworcowa 17 – willa, pomiędzy l. 1925-1940,
2. Rogów, ul. Raciborska 28 – willa, pomiędzy l. 1925-1940.

VI.IV.XI.Cmentarze (parafialne).

1. „Stary” cmentarz rzymsko-katolicki w Gorzycach, ul. Kościelna, od lat 70. XIX w..

VI.IV.XII.Obiekty małej architektury.

Typ I. Kapliczki i kaplice architektoniczne, murowane, kubaturowe.

1. Belsznica, ul. Wałowa 23 / Stawowa – ceglana kapliczka p.w. MB Bolesnej, XIX/XX w.; sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
2. Bluszczów, ul. Powstańców 16 – neogotycka kapliczka, 1907 r.; sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
3. Bluszczów, ul. Kamieńska 13 – kapliczka p.w. Św. Antoniego, w 2000 r. rekonstrukcja modernistycznej kapliczki z 1935 r.
4. Gorzyce, ul. Ogrodowa 20 - kapliczka p.w. św. Urbana, przełom XIX i XX w.
5. Gorzyce, ul. Wierzbowa 11 / Klonowa – kapliczka „Na źródle”, lata 30 XIX w.
6. Gorzyczki, ul. Wiejska 20 – kaplica p.w. św. Jana Nepomucena, w 1993 r. rekonstrukcja obiektu XIX-wiecznego) .
7. Odra, ul. Główna 23 – kapliczka p.w. Jana Nepomucena, II ćw. XIX w., przebudowa w XX w.
8. Olza – kaplica klasycystyczna p.w. Świętej Rodziny, 1801 r., nr rej. A/4/99 z dn. 30.04.1999 r.
9. Turza Śląska, ul. Powstańców Śląskich 30 – kaplica na „Nawsiu”, I poł. XIX w.; sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
10. Uchylsko, ul. Wiejska 68a – kaplica neogotycka, 1905 r.
11. Rogów, ul. Raciborska / Lipowa - kaplica neogotycka, koniec XIX w; sugeruje się wpis do rejestru zabytków.

Typ II. Kapliczki słupowe, murowane.

1. Czyżowice, ul. Wodzisławska 52 / Środkowa / Nowa - kapliczka słupowo-wnętkowa z figurą Piety, ok. 1880 r.
2. Olza, ul. Dworcowa 102 -kapliczka słupowo-wnętkowa p.w. „NMP, pocz. XX w.

Typ III. Krzyże pokutne.

1. Olza, ul. Dworcowa 5 – krzyż pokutny, XIV-XVI w. ; sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
2. Rogów, ul. Raciborska / Lipowa (przy cmentarzu parafialnym) – krzyż pokutny, XIV-XVI w. ; sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
3. Rogów, ul. Raciborska (przy murze ogrodzenia kościoła parafialnego) – krzyż pokutny, XIV-XVI w. ; sugeruje się wpis do rejestru zabytków.

Typ IV. Krzyże kamienne kapliczkowe z figurą Chrystusa i Matki Bożej Bolesnej .

1. Belsznica, ul. Raciborska 34 / Wałowa – krzyż, pomiędzy l. 1885-1910, sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
2. Bluszczów, ul. Powstańców Śląskich 27 - krzyż, pomiędzy l. 1950-1960 (Pasyjka i figura MB bolesnej z XIX/XX).
3. Bluszczów, ul. Wiejska 16 / ul. Powstańców Śląskich - krzyż, pomiędzy latami 1885-1910.
4. Czyżowice, ul. Wiejska 34 - krzyż, 1887 r. (w niszy brak pierwotnej figury Matki Bożej).
5. Czyżowice, ul. Wiejska 42 - krzyż, 1887 r. (w niszy brak pierwotnej figury Matki Bożej).
6. Czyżowice, ul. Wodzisławska - krzyż 12 / Nowa, 1894 r.
7. Gorzyce, ul. Kościelna – teren starego cmentarza - krzyż, 1887 r., sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
8. Gorzyce, ul. Kościelna - krzyż, 1894 r. (w niszy brak pierwotnej figury Matki Bożej).
9. Gorzyce, ul. Raciborska 27 - krzyż, 1880 r.

10. Gorzyczki, ul. Wiejska 112 - krzyż, 1905 r., sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
11. Odra, ul. Główna 40a - krzyż, 1907 r., sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
12. Olza, ul. Dworcowa 44 / Bogumińska - krzyż, 1935 r., sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
13. Rogów, ul. Raciborska 60a / Parkowa - krzyż, pomiędzy l. 1885-1910, sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
14. Rogów, ul. Raciborska 94b - krzyż, pomiędzy l. 1885-1910, sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
15. Rogów, ul. Wyzwolenia 34 - krzyż, 1918 r., (w niszy brak pierwotnej figury Matki Bożej).
16. Rogów, ul. Wyzwolenia 71 - krzyż, pomiędzy l. 1885-1910, sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
17. Turza Śląska, ul. Powstańców Śląskich 29 - krzyż, 1893 r. (wtórny krzyż).
18. Turza Śląska, ul. Powstańców Śląskich 100 - krzyż, ok. 1940 r. (w niszy brak pierwotnej figury Matki Bożej).
19. Uchylsko, ul. Wiejska 63 – krzyż, 1901r., sugeruje się wpis do rejestru zabytków.

Typ V. Krzyże kamienne kapliczkowe z figurą Chrystusa.

1. Czyżowice, ul. Polna 2 (cmentarz parafialny) - krzyż cmentarny, 1947 r.
2. Odra, ul. Rogowska 13 / Polna 2 – krzyż, 1876 r.
3. Turza Śląska, Starowiejska / Bogumińska – krzyż, po II wojnie światowej.
4. Turza Śląska, ul. Tysiąclecia 15 (cmentarz parafialny) - krzyż cmentarny, lata 50. XX w.
5. Uchylsko, ul. Wiejska 68 – krzyż, 1904 r.

Typ VI. sakralne figury pomnikowe.

1. Bluszczów, wzgórze Kamieniec, na granicy Bluszczowa i Rogowa - figura św. Jana Nepomucena, pomiędzy l. 1730-1740.
2. Bluszczów, ul. Powstańców Śląskich (parku Olszynka) – pomnik Powstańców Śląskich, 1928 r.

Pozostałe typy małej architektury występujące na terenie gminy, takie jak grotty maryjne, krzyże drewniane, część kapliczek oraz kapliczki typu skrzynkowego – to obiekty współczesne, nie posiadające wartości zabytkowych lecz tylko kulturowe, a niektóre również wartości historyczne.

VII.ZIELEŃ ZABYTKOWA

Na obszarze gminy Gorzyce możemy wyróżnić kilka typów historycznych, intencjonalnych kompozycji zieleni. Podobnie jak w pozostałej części województwa większość z nich powstała pomiędzy końcem XVIII a drugą połową XIX w. Nie oznacza to oczywiście, że zaistniał w tym okresie boom powodujący tworzenie założeń na tzw. “surowym korzeniu”. Kształtowano je, w oparciu o pierwotne zadrzewienia, wielokrotnie przekształcając w miarę zmian mód ogrodniczych. Ma to związek z jednej strony z napływem odmiennej kulturowo magnaterii przemysłowej pragnącej nobilitować swoje pochodzenie przez tworzenie neostylowych rezydencji, a także z powszechnym przyjęciem filozofii romantyzmu, zaś z drugiej z żywą tradycją miejscową. W sytuacjach, kiedy tradycja miejsca była słabsza lub też nie istniała, poszczególne kompozycje odzwierciedlają przede wszystkim terytorialne związki emocjonalne fundatorów oraz ich powiązania gospodarcze. Związki te w znacznym stopniu odpowiadają zasięgom terytorialnym poszczególnych zaborów i są szczególnie widoczne w obrębie pruskiego i austriackiego. Prusko-niemieckie pochodzenie niemal wszystkich właścicieli zachodnich terenów województwa śląskiego spowodowało zakładanie przez nich parków z wyraźnym piętnem Berlińskiej Szkoły Rolniczej.

Nie wszystkie kompozycje parkowe można wiązać bezpośrednio z konkretnymi szkołami sztuki ogrodowej. Dotyczy to szczególnie wielkich kompozycji krajobrazowych, których twórcy, ze względu na swoją pozycję społeczną korzystali ze wszelkich najlepszych dostępnych wzorców. Przykładem jest komponowany układ parkowo- krajobrazowy w Gorzycach nawiązujący do wzorców wielkiej kompozycji krajobrazowej Świerklańca. Wśród kompozycji parkowych gminy możemy wyróżnić:

1. **rezydencjonalne** - powstające przy siedzibach wszelkiego rodzaju (na terenie gminy brak czytelnych przykładów tego typu kompozycji).
2. **dworskie** - formowane w sąsiedztwie dworów w wieku XVIII i XIX. Z reguły niewielkich rozmiarów o kompozycji krajobrazowej z niezbyt rozbudowanym programem i mało urozmaiconym zestawem gatunków drzew i krzewów. Przykładem takiego założenia jest park w Gorzyczkach, gdzie w trzeciej ćwierci XIX wieku obok dworu w stylu klasycystycznym powstaje park krajobrazowy o charakterze naturalistycznym. Jego ukształtowanie należy zapewne wiązać z rodem Larischów. Park został założony na południowym stoku wzniesienia, którego kulminację zajmuje pałac. Zakomponowano go na bazie starodrzewu siedliskowego, z wyraźnie zachowanym osiowym układem kompozycji. Przed budynkiem, po bokach alei głównej, stanowiącej jednocześnie główna oś widokową i kompozycyjną posadzono grupy cyprysików groszkowych. Centralnym elementem kompozycji południowej części parku jest duża polana widokowa obsadzona dębami szypułkowymi. Drzewostan siedliskowy uzupełniono nasadzeniami grupowymi lub pojedynczymi kasztanowców białych, robinii akacjowych oraz żywotników zachodnich. Historyczny układ kompozycyjny i drożny jest obecnie średnio czytelny. W obrębie dawnych mniejszych i większych wnętrz parkowych narósł w okresie ostatnich 60. lat liczny samosiew o charakterze zarówno siedliskowym jak i ruderalnym.

Ilustracja 36: Gorzycki - założenie parkowe.

Zarówno drzewa jak i krzewy są w dobrym stanie zdrowotnym. Zespół zieleni parku posiada dużą wartość zabytkową, historyczną i artystyczną w skali regionu. W celu utrzymania charakteru parku niezbędne jest wykonywanie sukcesywnie i systematycznie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych przy drzewostanie. Ze względu na licznie występujący samosiew niezbędne jest wykonanie szczegółowej inwentaryzacji dendrologicznej, programu gospodarki zielenią oraz projektu rewaloryzacji opracowanego w oparciu o materiały archiwalne pisane i ikonograficzne. Na tej podstawie można będzie przystąpić do rewaloryzacji parku uwzględniającej zarówno jego walory historyczne jak i współczesne potrzeby. Niezależnie od tych działań wartość zabytkowa predystynuje kompleks wraz z pałacem do objęcia ochroną na mocy gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków. W trzeciej ćwierci XIX wieku obok dworu w stylu klasycystycznym powstaje folwark. Podobnie jak w wielu innych przypadkach budynki gospodarcze otrzymują otoczkę zieleni wysokiej. Do dziś zachowały się jedynie pojedyncze egzemplarze dębów szypułkowych, lip drobnolist-

nych i jesionów wyniosłych o średnicach ok. 60-70 cm, a w południowo-wschodniej partii kompleksu niewielkie plateau otoczone dębami szypułkowymi i lipami drobnolistnymi. Zespół zieleni zachował się na folwarku tylko w niewielkim stopniu, co niewątpliwie obniża jego wartość przyrodniczą i zabytkową. Jednakże ze względu bezpośrednie sąsiedztwo z kompleksem dworsko – parkowym powinien być zachowany. W celu utrzymania jeszcze istniejących walorów zabytkowych na starodrzewie powinny być prowadzone prace sanitarne i pielęgnacyjne. W miarę „wypadania” drzew szpaleru powinien on być uzupełniany z zachowaniem historycznych gatunków.

3. **pałacowe** - zakładane w sąsiedztwie pałaców w wieku XVIII i XIX. Mają, niemal we wszystkich przypadkach, kompozycję krajobrazową z rozbudowanym programem i urozmaiconym zestawem gatunków drzew i krzewów, często z pawilonami i elementami małej architektury. Wspaniałym przykładem tego typu założenia jest wielkoprzestrzenny park w Gorzycach. Wielkoobszarowa kompozycja zespołu parkowego w Gorzycach powstała na bazie drzewostanu siedliskowego grądu średniego. Niewątpliwie pierwotnie był to las, w którym w XVIII wieku wybudowano niewielki pałacyk myśliwski w formie podkowy. Barokowy budynek składał się z korpusu centralnego z bramą przejazdową. Powstaje wówczas graniczny szpaler dębów szypułkowych /obecnie wzdłuż ulicy Bogumińskiej/ uzupełniany przez następne 150 lat. Kolejni właściciele niewątpliwie uzupełniali kompozycję, o czym świadczą zróżnicowane wiekowo szpalery drzew. Ostateczne ukształtowanie kompozycji parku o charakterze krajobrazowym wiązać jednak należy z działalnością rodziny von Arco. Prawdopodobnie w tym samym czasie, kiedy przebudowie ulegał barokowy pałacyk myśliwski wybudowano główny pałac. Ze względu na użyte do dekoracji elewacji plakiety z motywami myśliwskimi można przypuszczać, że pierwotnie był zamierzony również jako myśliwski, a dopiero później stał się właściwą, choć nie główną rezydencją.

Ilustracja 37: Gorzyce - tereny parku pałacowego.

Można zatem przypuszczać, że w tym czasie, tj. w połowie XIX wieku zakomponowano całość założenia parkowego. Kompozycja ta została oparta na rozległych wnętrzach parkowych w typie polan widokowych oraz /w pobliżu pałacu/ mniejszych salonach oraz gabinetach. W ich obrębie, zgodnie z zasadami kształtowania swobodnych kompozycji krajobrazowych wpisywano grupy lub pojedyncze egzemplarze drzew introdukowanych egzotycznych i rodzimych. Były to platany klonolistne, buki zwyczajne odmiany purpurowej, choiny kanadyjskie, wiązy grabolistne i górskie, klony czerwone, kasztanowce białe, robinie akacjowe, dęby błotne, tulipanowce amerykańskie i wiele innych. Prawdopodobnie z tym etapem tworzenia kompozycji należy wiązać ukształtowanie malowniczego stawu na północny zachód od pałacu, powiązanego z nim duktem widokowym. W tym samym czasie powstają również dwie główne aleje obsadzone szpalerami dębów szypułkowych. Kolejnym etapem rozwoju parku było uzupełnienie kompozycji o krótką aleję lip drobnolistnych

przy pałacyku, szpaler lip drobnolistnych i jesionów wyniosłych przy obecnej ulicy Zamkowej oraz stworzenie zespołu stawów użytkowo - rekreacyjnych w północnej części założenia. O ich włączeniu w kompozycję parku świadczą towarzyszące im systemy grobli obsadzonych dębami szypułkowymi. Działania te podjęto najprawdopodobniej już po ukończeniu pałacu.

Ilustracja 38: Gorzyce - stawy rybne na terenie parku pałacowego.

Na obrzeżach parku pozostawiono duże przestrzenie otwarte łączące się w sposób naturalny z otaczającymi polami uprawnymi, bądź też służące jako miejsce polowań na dzikie ptactwo. W niezmienionej formie park pozostawał do lat 60. XX wieku kiedy to w ramach rozbudowy Wojewódzkiego Ośrodka Lecznictwa Odwykowego w trawiaste przestrzenie wewnątrz parkowych po wschodniej stronie parku wprowadzono zabudowę szpitalną oraz rozbudowano dawne szklarnie. Spowodowało to odcięcie centralnej części założenia od jego obrzeży. Proces ten był kontynuowany w latach 80. i 90. XX wieku kiedy to w kolejne wnętrza parkowe wbudowano bloki mieszkalne a od strony zachodniej kompleks obecnego Domu

Pomocy Społecznej. Historyczny układ kompozycyjny i drożny nadal jest dość czytelny, choć miejscami zatarty przez samosiew. W części wewnątrz parkowych wbudowane nowe obiekty kubaturowe znacznie obniżając wartość zabytkową zespołu oraz „odcinając” część parku od jego komponowanego centrum. Tak drzewa jak i krzewy są obecnie w zróżnicowanym stanie zdrowotnym. Zespół pałacowo – parkowy w Gorzycach jest przykładem zieleni komponowanej o bardzo dużej wartości wartości zabytkowej, co znalazło swój wyraz w objęciu go ochroną poprzez wpisanie do rejestru zabytków decyzją nr A/1388/89 z dnia 10.10.1989 r. Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych przy drzewostanie. W celu utrzymania walorów zabytkowych kompleksu niezbędne jest sukcesywne, systematyczne prowadzenie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych na drzewostanie, w tym uzupełnianie obsadzeń szpalerowych z zachowaniem pierwotnych, historycznych gatunków. Niezbędne jest przede wszystkim wykonanie szczegółowej inwentaryzacji dendrologicznej, programu gospodarki drzewostanem oraz projektu rewaloryzacji całego założenia (niezależnie od obecnego stanu własnościowego). Projekt powinien zostać opracowany na podstawie materiałów archiwalnych pisanych i ikonograficznych uwzględniających zarówno wartości historyczne, artystyczne i zabytkowe jak i współczesne potrzeby wynikające między innymi z różnych sposobów użytkowania poszczególnych części parku. Na podstawie tak wykonanego projektu dopuszczalne będzie wdrożenie (być może etapowe) procesu rewaloryzacji.

4. **ogólnodostępne** – zakładane z myślą o korzystaniu przez ludność miejscową, powstające od pierwszej połowy XIX do pierwszej połowy XX wieku: „Olszynka” w Bluszczowie i „Dąbki” w Rogowie. Oba powstały jako parki na bazie siedliska leśnego, w typie „lasku miejskiego” przy czym tylko ten drugi utrzymał większość walorów zabytkowych. Park „Dąbki” założony został z wykorzystaniem drzewostanu siedliskowego grądu wysokiego. Ze względu na zdecydowaną przewagę w składzie den-

droflory dębów szypułkowych (obecnie o średnicach od 45 do 65 cm) określono nazwę parku. Jest to niewielki obszar o charakterze leśnym, bez zdecydowanej formy kompozycyjnej. Po usytuowaniu w obrębie parku pomnika oraz elementów małej architektury parkowej zieleni uzupełniono o pojedyncze nasadzenia modrzewi europejskich, żywotników zachodnich, cisów pośrednich, oraz śliw purpurowych. Obecnie, dzięki systematycznie prowadzonym na jego terenie pracom stan dendroflory można uznać za zadowalający. W celu jego utrzymania na obecnym poziomie należy jedynie kontynuować dotychczasowe działania.

Ilustracja 39: Bluszczów - park "Olszynka".

Podobne, jak w kompozycji parków tendencje, rządziły w XIX i na początku XX wieku układami zieleni cmentarnej w gminie Gorzyce. Zasadniczo cmentarze komponowano ze szpalerami obwodowymi, granicznymi, złożonymi głównie z lip drobnolistnych oraz dębów szypułkowych. W niektórych przypadkach kompozycję wzbogacano gatunkami egzotycznymi drzew i krzewów. Przykładami takich kompozycji są oba cmentarze w Gorzycach, przy czym jedynie tzw. „stary” zachował większość cech stylowych (nowy jest obecnie prak-

tycznie pozbawiony starodrzewu). Cmentarz ten został założony na dość nietypowym planie owalnym. Taka kompozycja świadczy o tym, że pierwotnie była to najprawdopodobniej nekropolia prywatna. Tezę tę potwierdza obecność na cmentarzu obejścia z herbem rodziny Arco. Kompozycję zieleni tworzy przede wszystkim obwodowy szpaler lip drobnolistnych o średnicach 60-70 cm, w wieku około 90 lat. Szpaler ten był kilkakrotnie uzupełniany z zachowaniem gatunku. Główną oś kompozycyjną podkreśla centralnie zakomponowana aleja obsadzona lipami drobnolistnymi. W południowej części cmentarza znajduje się obecnie współczesna kapliczka obok której rośnie okazowa lipa drobnolistna /dwuzrost/ o średnicy ok. 1,8 m. należy domniemywać, że miejsce to miało wcześniejszą tradycję związaną z funkcją funeralną. Kompozycję uzupełniają skupiny i pojedyncze krzewy: np. bukszpan wieczniezielony, lilaki. W późniejszych latach tj. w drugiej połowie XX w. oraz na początku XXI wieku kompozycje ubożeją cmentarze – parki przekształcają się w nekropolie obsadzone jedynie obwodowo krzewami zimozielonymi, głównie żywotnikami zachodnimi. Obecnie historyczny układ kompozycyjny i drożny jest czytelny. Zarówno drzewa jak i krzewy są w dobrym stanie zdrowotnym. Zespół zieleni komponowanej tego cmentarza ma dużą wartość zabytkową. W celu zachowania wartości zabytkowych kompozycji zieleni cmentarza niezbędne jest sukcesywne, okresowe wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych przy drzewostanie. W przypadku zamierania poszczególnych egzemplarzy starodrzewu powinno następować uzupełnianie obsadzeń szpaleru obwodowego oraz alei głównej lipami drobnolistnymi. Ze względu na wysoką wartość historyczną, artystyczną i przyrodniczą cmentarza niezbędne jest opracowanie jego karty i ujęcie w gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków. Zasadne wydaje się również przekształcenie go w park kulturowy.

Z kolei wielowiekową tradycję miejsca w pełni odzwierciedlają historyczne kompozycje zieleni towarzyszące małej architekturze sakralnej. W przypadku terenu gminy Gorzyce najstarsze z nich to lipy drobnolistne. Symbolikę lipy można wiązać z tradycją wypływającą z mitologii słowiańskiej. Były one

sadzone jako drzewa opiekuńcze, pozostawiając je w formie naturalnej. Najpiękniejszym przykładem jest okazowa lipa drobnolistna towarzysząca figurze św. Jana Nepomucena w Bluszczowie. Powinna ona znaleźć się pod ochroną prawną: albo jako pomnik przyrody, lub w zespole z pomnikiem gminnej ewidencji zabytków. Kontynuacją tradycji są młodsze od niej lipy drobnolistne przy kaplicy w Belsznicy i krzyżu Męki Pańskiej w Turzy Śląskiej. Podobnie jak w przypadku cmentarzy w drugiej połowie XX wieku te okazałe drzewa opiekuńcze zostały zastąpione żywotnikami zachodnimi, podobnie jak przy krzyżu w Rogowie. W celu utrzymania kompozycji zieleni przy tych obiektach niezbędne jest sukcesywne, okresowe wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych przy drzewostanie. W przypadku zamierania poszczególnych egzemplarzy starodrzewu powinno następować uzupełnianie obsadzeń lipami drobnolistnymi przy zachowaniu historycznej lokalizacji.

VIII.GENERALNE WYTYCZNE KONSERWATORSKIE

VIII.I.Cele Programu Opieki Nad Zabytkami na terenie Gminy Gorzyce.

Zapisy niniejszego programu powinny stanowić integralną część prawa lokalnego w postaci zgodnej z obowiązującymi przepisami prawa na terytorium kraju. Ich uszczegółowieniem winien być program rewaloryzacji wytypowanych obszarów i zespołów oraz poszczególnych obiektów. Działalność zmierzająca do zachowania i poprawienia stanu konserwatorsko–technicznego należy skoncentrować na układach i zespołach przestrzennych oraz obiektach opracowanych w przedmiotowej dokumentacji: ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków, a w szczególności sugerowanych do wpisu do rejestru zabytków.

Zamierzeniem Gminy winno być dążenie do utrzymania obecnego zasobu substancji zabytkowej, jak i dążenie do poprawy jego stanu zachowania. Uwarunkowania dotyczące programów, procesów i technologii konserwatorskich oraz wymogów projektowych należy opracować indywidualnie dla każdego

z obiektów lub zespołów przestrzennych, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi i w uzgodnieniu ze stosownymi organami oraz służbami. Należy zaprojektować otoczenie obiektów w taki sposób, aby podkreślało ich znaczenie w strukturze przestrzeni ulicy i obszaru. Problematyka konserwacji obiektów wymaga współpracy między gminą a właścicielami tychże obiektów. Warunkiem powodzenia działań formalno - prawnych jest definitywne rozwiązanie problemu utrzymania, użytkowania i remontów konserwatorskich obiektów. Wykonanie wskazanych zadań ramowych pozwoli na powstanie przestrzeni publicznej o charakterze uniwersalnym, przy zachowaniu funkcjonalności obszaru. W przeciwnym wypadku wszelkie działania będą skazane na niepowodzenie, a obiekty kubaturowe, których stan obecny jest już często bardzo zły, ulegną całkowitemu zniszczeniu. Istotnym elementem warunkującym utrzymanie i podnoszenie wartości dziedzictwa kulturowego gminy byłoby stworzenie w porozumieniu z innymi samorządami gmin oraz miast i powiatów programu o charakterze regionalnym, ukierunkowanym na ochronę dziedzictwa dawnych księstw, w granicach których znajdowały się Gorzyce. Ochroną objąć należy również obiekty małej architektury, znajdujące się na przedmiotowym obszarze, posiadające wartości zabytkowe. Na obiektach tych należy prowadzić prace konserwatorskie pod nadzorem stosownych służb. Stanowią one istotny element kulturowy przestrzeni. Na podstawie istniejących uregulowań prawnych należałoby ustanowić zasady wspierania przedsięwzięć konserwatorskich oraz rewitalizacyjnych, prowadzonych przez innych właścicieli na przedmiotowym terenie.

W szczególności powinny one objąć wielorodzinne domy robotnicze oraz obiekty małej architektury, nierzadko stanowiące własność prywatną. Celem programu jest powstrzymanie procesów destrukcyjnych substancji zabytkowej. Problem ten obejmuje także zagadnienie konserwacji i utrzymania m.in. obiektów nieużytkowanych. Aktualne uwarunkowania krajobrazowe oraz konieczność rewitalizacji obszarów industrialnych, lub zdekomponowanych - wskazują

także na potencjalne możliwości pozyskania środków oraz dotarcia do źródeł finansowania przedmiotowych zagadnień.

Należy sukcesywnie rozbudowywać zasób dokumentacji dotyczących substancji wyszczególnionej w niniejszym opracowaniu. Sugeruje się również opracowanie pełnego zasobu informacji o wszelkiego typu źródłach dotyczących historii obecnej gminy oraz o miejscu ich przechowywania. Zasób nie może ograniczać się jedynie do źródeł publicznych i państwowych. Powinien także objąć archiwa prywatne, związków wyznaniowych oraz archiwów poza granicami kraju. Docelowo niezwykle korzystnym dla gminy Gorzyce byłoby opracowanie jego monografii z ujęciem zasobów zabytkowych. Dotychczasowe materiały są wybiórcze i niekompletne. Program powinien przyczynić się do dalszego rozwoju gminy oraz podniesienia jej atrakcyjności w aspekcie połączenia wartości kulturowych i krajobrazowych. Umożliwia także wpisanie się gminy i wsi w realizację stosownych zapisów planów zagospodarowania przestrzennego Województwa Śląskiego (Uchwała Nr II/21/2/2004 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 21 czerwca 2004 roku w sprawie uchwalenia “Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego”).

VIII.II.Generalne wytyczne urbanistyczne.

Obecny układ przestrzenny gminy Gorzyce to konglomerat dawnych ruralistycznych struktur urbanistycznych, połączony z zabudową osad przemysłowych o charakterze wiejskim.

1. Zachowanie historycznych układów urbanistycznych dawnych wsi.
2. Ochrona zabytkowego cmentarza, zachowanie jego rozplanowania, drzewostanu oraz zabytkowych nagrobków.
3. Rewaloryzacja kolonii robotniczych.
4. Zadbanie o najbliższe otoczenie obiektów zabytkowych tak, aby były one właściwie eksponowane i nie wchodziły w korelację przestrzenną z innymi elementami np. reklamami, znakami lub tablicami drogowymi.

5. Uwzględnienie ochrony terenów zielonych w rewaloryzowanych terenach.

VIII.III.Generalne wytyczne architektoniczne.

1. Ochrona, zachowanie i konserwacja obiektów małej architektury (na terenie gminy są to głównie krzyże i figury).
2. Prace konserwatorskie, remontowe, modernizacyjne lub adaptacyjne w obiektach zabytkowych i kulturowych należy prowadzić w porozumieniu z właściwymi służbami (Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków). Winny być one wykonywane i nadzorowane przez uprawnione osoby – w zależności od stanu prawnego obiektu.
3. Likwidacja obiektów tymczasowych (m.in. kiosków, straganów, blaszanych garaży) i substandardowych, będących obiektami dysharmonicznymi z zabudową zabytkową.
4. Nowa zabudowa mieszkalna gabarytem i wysokością winna być dostosowana do istniejącej zabudowy jednorodzinnej i zespołów siodłackich (1-2 kondygnacje).

VIII.IV.Postulaty konserwatorskie.

1. Wszystkie wartościowe obiekty kubaturowe, obiekty małej architektury (krzyże, kaplice architektoniczne oraz figury przydrożne wraz z ich bezpośrednim otoczeniem), cmentarz i obiekty przemysłowe winny zostać objęte ochroną prawną na zasadzie zapisu w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, a najcenniejsze z nich należy wpisać do rejestru zabytków.
2. Zabudowa kolonii robotniczych i pojedynczych budynków rodzinnych na terenie gminy winna być sukcesywnie remontowana w ramach programu rewitalizacji.
Ponadto zaleca się:

- dążenie do utrzymania ceglanych elewacji wielorodzinnych budynków robotniczych (w sytuacji, gdy np. poprzez otynkowanie zatracą on swój walor zabytkowy)
  - dążenie do utrzymania pierwotnej formy architektonicznej wskazanych obiektów (utrzymanie kształtu i pokrycia dachu, rozmiarów i kształtu otworów okiennych i drzwiowych oraz zakaz nadbudowy obiektów) natomiast odbudowa i rozbudowa powinna odtwarzać charakter i elementy obiektów zabytkowych.
  - utrzymanie i przywracanie elementów lokalnej tradycji.
3. Obiekty kubaturowe będące w złym stanie technicznym należy remontować wg zatwierdzonych projektów konserwatorskich (z dopuszczeniem odbudowy).
  4. Sporządzenie dokumentacji ewidencyjnej (wraz z inwentaryzacyjną) starych domów mieszkalnych. Dokumentacja ta może stanowić podstawę opracowania katalogu tradycyjnej murowanej zabudowy wiejskiej na terenie gminy.
  5. Tradycyjna zabudowa wiejska oraz folwarczna obecnie zanika. Patrząc perspektywicznie, małe są szanse by powstrzymać rozbiórkę starych budynków mieszkalnych i gospodarczych, konserwować je i zachować w stanie zbliżonym do pierwotnego. Sugeruje się opracowanie dokumentacji ewidencyjnej, inwentaryzacyjnej dla istniejących jeszcze obiektów tego typu. Na terenie gminy do dnia dzisiejszego nie zachowała się żadna chałupa drewniana, a domy murowane, będące przykładem tradycyjnej zabudowy wiejskiej ze względu na stan zachowania systematycznie są rozbierane. Zapewne w ciągu kilkunastu lat tradycyjne domy wiejskie znikną bezpowrotnie lub w wyniku modernizacji zostaną całkowicie przekształcone. Najwartościowsze domy wiejskie w formie pierwotnej, nie przebudowane, z zachowaną dawną stolarką okienną i drzwiową, pokryciem dachu oraz detalem architektonicznym i wyprawami tynkarskimi na terenie gminy zachowały się w pojedynczych przykładach.

6. Należy chronić w miarę możliwości pierwotną stolarkę okienną i drzwiową (wraz z kolorystyką), w przypadku modernizacji budynku należy dążyć do odtworzenia kształtu, materiału, podziałów i profili pierwotnych drzwi i okien (na podstawie zachowanej dokumentacji ikonograficznej lub poprzez analogię).
7. Należy dążyć do zachowania pierwotnej formy, rodzaju pokrycia i kształtu dachów w fasadach z dopuszczeniem w uzasadnionych przypadkach pokrycia alternatywnego, o podobnym kształcie i kolorze.
8. Ewentualna rozbiórka budynków (przykłady tradycyjnej zabudowy wiejskiej lub robotniczej) powinna być poprzedzona wykonaniem dokumentacji ewidencyjnej, np. karty ewidencyjnej zabytków architektury i budownictwa lub inwentaryzacją architektoniczną, na podstawie której właściwa służba ochrony zabytków udzieli stosownej zgody. Dokumentację tę należy przekazać właściwej służbie ochrony zabytków, udzielającej zgody na rozbiórkę.
9. Znalezienie nowych funkcji dla budynków nieużytkowanych, w pierwszej kolejności zagrożonego pałacu „dolnego” w Gorzycach oraz budynków folwarcznych w Gorzyczkach i Turzy Śląskiej.
10. Rewaloryzacja starego cmentarza w Gorzycach. Sukcesywna konserwacja istniejących, nielicznych nagrobków, poprzedzona opracowaniem projektu remontu konserwatorskiego (w pierwszej kolejności rodziny Arco).
11. Obiekty małej architektury znajdujące się w złym stanie technicznym należy sukcesywnie poddawać pracom konserwatorskim (znaczna część kamiennych krzyży, figur przydrożnych i innych ma ponad stuletni rodowód i wymaga podjęcia prac konserwatorskich). Obiekty kamienne winny być konserwowane przez dyplomowanych konserwatorów dzieł sztuki, specjalizujących się w konserwacji rzeźby kamiennej i detalu architektonicznego. Wszelkie prace konserwatorskie winny być poprzedzone opracowaniami w zakresie remontu konserwatorskiego.

12. Dla celów popularyzatorsko - edukacyjnych sugeruje się opracowanie i wydanie materiałów traktujących o dziedzictwie kulturowym „małej ojczyzny” w formie broszur lub szerszej publikacji książkowej². Publikacje te powinny objąć tradycyjną zabudowę wiejską, zabudowę folwarczną, kościoły wraz z wyposażeniem, małą architekturę, obiekty związane z przemysłem.

VIII.V. Generalne wytyczne dla terenów zieleni zabytkowej.

1. Opracowanie projektów waloryzacji zieleni zabytkowej na terenie gminy.
2. Rewaloryzacja historycznych terenów zielonych (w pierwszej kolejności parku krajobrazowego w Gorzycach i parku dworskiego w Gorzyczkach), stworzenie atrakcyjnych miejsc rekreacyjnych.
3. Pielęgnacja istniejących pomników przyrody.
4. Uwzględnianie powierzchni parkowych przy wkraczaniu zabudowy.
5. Uzupełnienie i zachowanie, w miarę możliwości, istniejących obsadzeń dróg, przy zachowaniu warunków technicznych.
6. Dążenie do odtworzenia obsadzeń obwodu cmentarzy oraz alei.

IX. PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI A ZAMIERZENIA GMINY GORZYCE

IX.I. Główne cele polityki gminnej związane z ochroną zabytków.

Zasadnicze cele polityki gminnej związane z ochroną zabytków wytycza się w trzech głównych kierunkach:

1. udokumentowanie zabytków i ich inwentaryzacja, utworzenie bazy danych o obiektach zabytkowych z terenu gminy,

---

²Gmina Gorzyce wydała już wartościową książkę pt „Skarby historii, kultury i sztuki gmin pogranicza. Gorzyce i Dolna Lutnia” autorstwa Daniela Jakubczyka. Również Starostwo w Wodzisławiu Śląskim prowadzi tego typu działanie, wydając folder pt. „Zespół pałacowo-parkowy w Gorzycach”.

2. upowszechnianie i promocja dziedzictwa kulturowego, połączone z edukacją regionalną młodzieży szkolnej,
3. opracowanie studialnej dokumentacji stanowiącej podstawę rewaloryzacji kolonii robotniczej „Fryderyk”.

1. Dokumentowanie zabytków gminy, inwentaryzacja obiektów zabytkowych, utworzenie bazy danych o obiektach zabytkowych z terenu gminy.

Obiekty zabytkowe (zarówno nieruchome, jak i tzw. „ruchome”) na terenie gminy Gorzyce są stosunkowo słabo udokumentowane. Brak dokumentacji konserwatorskiej (zarówno w formie studialnej, jak i ewidencyjnej, szeroko rozpowszechnionej w środowisku konserwatorskim w formie tzw. kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa, zwanych powszechnie „białymi kartami”). Opracowywana wraz z niniejszą dokumentacją Gminna Ewidencja Zabytków ma m. in. na celu rozpoznanie zasobu zabytkowego gminy. Jej podstawą są tzw. karty adresowe Gminnej Ewidencji Zabytków. Jednakże karty te zawierają jedynie podstawowe informacje o obiekcie: adres/lokalizację, zdjęcie i określenie czasu powstania. Brak innych ważnych informacji o zabytkach dziedzictwa kulturowego: materiału z którego wykonany jest obiekt, funkcji, własności, stanu zachowania, opisu, danych bibliograficznych i archiwalnych, jego historii, określenia stylu w którym jest wykonany i autora projektu. Dla lepszego rozpoznania zasobu zabytkowej gminy zasadnym jest wykonanie bardziej szczegółowej dokumentacji, czy to w formie zagadnień typologicznych (traktowanych tematycznie), czy też w formie kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa tzw. kart białych indywidualnych obiektów lub innej dokumentacji ewidencyjnej. Wskazana pierwsza forma opracowania powinna obejmować obiekty jednego typu, w ich historycznym rozwoju. W pierwszej kolejności należy opracować typy obiektów, których istnienie jest zagrożone:

- obiekty folwarczne wraz z dworami,
- obiekty przemysłowe związane z górnictwem i z kolejnictwem.

W następnej kolejności dokumentalizować i opracowywać należy obiekty podlegające modernizacji (szczególnie szeroko stosowanym o ostatnim okresie wymianom stolarki i ociepleniom), adaptacjom i przekształceniom. Nierzadko w wyniku tych prac obiekty tracą swoje pierwotne cechy zabytkowe. „Unowocześnianiu” szczególnie podlegają wiejskie budynki mieszkalne i gospodarcze. Zachowane są budynki dwóch kolonii robotniczych oraz na terenie gminy w Gorzyczkach i w Olzie.

Ostatnią grupę stanowią obiekty, których istnienie nie jest zagrożone i nie podlegają one modernizacjom. Są to: kościoły, cmentarz, kaplice oraz obiekty małej architektury. Obiekty sakralne (kościół, kaplice) i cmentarz posiadają elementy (nieliczne) zabytkowego wyposażenia, tzw. obiekty ruchome – które również winny być dokumentalizowane i zewidencjonowane.

Ze względu na stosunkowo obszerny zasób obiektów mających podlegać dokumentalizowaniu i ewidencjonowaniu pierwszy etap tych prac powinien dotyczyć szeroko zakrojonej dokumentacji fotograficznej. Prowadzić ją można dwutorowo: przez profesjonalnych fotografów oraz aktywizując mieszkańców, a szczególnie młodzież. Ten drugi sposób można przeprowadzić, ogłaszając różnego rodzaju konkursy fotograficzne oraz poszukując materiałów archiwalnych – zdjęć, pocztówek, map. Elementem uzyskania dodatkowych informacji faktograficznych i historycznych może być ogłoszenie szeroko upowszechnionych konkursów wśród młodzieży i pozostałych mieszkańców gminy Gorzyce, dotyczących historii, zdarzeń, zwyczajów, opowieści a nawet podań związanych z poszczególnymi obiektami na terenie gminy (zarówno historycznymi, czy architektonicznymi przyrodniczymi). Pomocne w realizacji zadania mogą być również wywiady środowiskowe przeprowadzone przez młodzież (w ramach konkursów, czy zajęć szkolnych). Tematyka wywiadów dotyczyć może m. in. małej architektury i zabudowy prywatnej (jednorodzinnej, rodzinnej, itd.). Zebrany materiał ikonograficzny i dokumentacyjny oraz relacje mieszkańców będą podstawą opracowania bazy danych o zasobach kulturowych, jego dziedzictwie i zwyczajach w gminie.

2. Upowszechnianie i promocja dziedzictwa kulturowego, połączone z edukacją regionalną młodzieży szkolnej.

Utworzenie w/w dokumentacji o charakterze ewidencyjnym i fotograficznym stanowić może bazę danych dla obiektów zabytkowych na terenie gminy. Może mieć ona różne formy: czy tradycyjnego wydawnictwa lub założonej strony internetowej obiektów zabytkowych (aktualizowaną i poszerzaną z biegiem czasu oraz wzbogacaną dokumentacją zdjęciową).

Niezwykle ważnym dla zachowania dziedzictwa kulturowego jest jego upowszechnianie wśród mieszkańców. Tylko poznanie wartości obiektów zabytkowych i docenienie przez ich właścicieli, użytkowników i innych mieszkańców pozwoli na dalsze trwanie i funkcjonowanie zabytków. Cele te osiągnąć można m. in. wydając publikacje o charakterze popularno-naukowym i bezpłatne foldery³ (w ramach promocji gminy), monografie historyczne⁴. Sugeruje się zainicjowanie działań edukacyjnych i popularyzatorskich prowadzonych przez szkoły i gminne instytucje kultury (wykłady dotyczące historii regionu i jego dziedzictwa kulturowego, lekcje muzealne), organizowanie konkursów fotograficznych i innych konkursów (np. dotyczących opowieści o historii zabytkowych budynków w gminie - domu rodzinnego, domu „sąsiada”, czy kapliczki, krzyża, figury przydrożnej lub innych obiektów).

Ważnym elementem upowszechniania wśród mieszkańców oraz przybyłych turystów, może być opracowanie szlaków związanych z dziedzictwem kulturowym gminy, np. szlaku obiektów zabytkowych występujących na terenie gminy (nie tylko obiektów wpisanych do rejestru zabytków), szlaku łączącego wszystkie miejsca związane z historią rodu Larischów, czy szlaku obiektów małej architektury sakralnej.

---

3 Takie działanie prowadzi m.in. miasto Cieszyn wydając publikacje w formie broszur o charakterze popularno-naukowym, a dotyczące przykładowo kościołów cieszyńskich, szlaku książąt cieszyńskich – Piastów, czy Habsburgów, cmentarzy, zieleni itd. Publikacje te stanowią podstawę opracowania niewielkich folderów rozdawanych bezpłatnie w informacji turystycznej.

4 Działanie takie inicjuje coraz więcej miast i gmin w województwie, m. in. Bieruń, Łędziny, Będzin, Częstochowa, Bielsko-Biała, Cieszyn a ostatnio Sosnowiec i Katowice (gdzie trwają prace nad monografiami tychże miast).

3. Kontynuowanie rewaloryzacji kolonii robotniczej „Fryderyk”.

Obecnie zabudowa kolonii znajduje się w niezadawalającym stanie zachowania. Większość domów posiada jeszcze pierwotny charakter. Wymagają one jednak remontów. W niektórych obiektach mieszkańcy zaczynają zmieniać wygląd budynków. Docelowo sugeruje się przeprowadzenie rewaloryzacji całego układu urbanistycznego, jak i poszczególnych jego obiektów. Prace remontowo-konserwatorskie związane z przywróceniem rzeczywistej wartości zaniedbanych i zdegradowanych obiektów winny być poprzedzone wykonaniem dokumentacji z programami prac remontowo-konserwatorskich dla poszczególnych domów mieszkalnych. Dokumentacja ta winna być poprzedzona ewidencją pierwotnej stolarki okiennej i drzwiowej, tj. opracowaniem występujących typów stolarki oraz określeniem użytych materiałów oraz pierwotnej kolorystyki (okien, drzwi, tynków).

4. Gmina Gorzyce podjęła inicjatywę objęcia ochroną prawną zabytkowych domów robotniczych kolonii „Fryderyk”. Na jej wniosek w 2009 r. część kolonii, tj. budynki robotnicze (przy ul. Leśnej 1, 3, 5, 7 i ul. Kopalnianej 57, 59, 61) wpisane zostały do rejestru zabytków województwa śląskiego pod numerem A/276/09. Sugeruje się rozważenie podjęcia czynności prawnych z pozostałą częścią kolonii, tj. budynkami urzędniczymi i dawną willą dyrektora kopalni i zawnioskowaniem do wojewódzkiego konserwatora zabytków o ich wpis do rejestru zabytków. Dotychczas zrewaloryzowano dwa budynki robotnicze. W ciągu najbliższych lat planuje się kontynuację prac konserwatorskich przy następnych budynkach kolonii.

5. Rekomendowanie Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków obiektów najcenniejszych w krajobrazie gminy do objęcia ochroną prawną w formie wpisu do rejestru zabytków (wg tabeli w rozdziale IV).

Zgodnie z art. 9.1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. Nr 162, poz. 1568, z późn. zm.) obiekty nieruchomości mogą być wpisane do rejestru zabytków na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu.

6. Decyzją nr A/1388/89 z dnia 10.10.1989 zespół pałacowo-parkowy w Gorzycach został wpisany do rejestru zabytków. W ramach założenia ochroną objęte zostały dwa pałace oraz park krajobrazowy w stylu angielskim, w granicach zaznaczonych na mapce, a stanowiącej integralną część decyzji. W ramach zaznaczonych na mapce obszarów znalazły się nie tylko w/w pałace i park, ale również obszary rolne. Uzasadnionym wydaje się zrewidowanie granic ochrony konserwatorskiej i skreślenie części terenów na których nie występuje park krajobrazowy i obszary zalesione.

IX.II. Wpis do rejestru zabytków – ochrona obiektów.

W niniejszym opracowaniu wskazano obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz pretendujące do przedmiotowego wpisu. Wpis do rejestru zabytków daje m.in. możliwość uzyskania dotacji na prace konserwatorsko-remontowe przy obiekcie.

Zalecenia:

- rekomendowanie Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków obiektów najcenniejszych w krajobrazie gminy sugerowanych do objęcia ochroną prawną w formie wpisu do rejestru zabytków. Zgodnie z art. 9.1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z późn. zm.) obiekty nieruchomości mogą być wpisane do rejestru zabytków na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu.

- objęcie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego wszystkich obszarów Gminy, w tym wskazanie w planach zasad ochrony obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.

IX.III.Dotacje.

Podstawowym warunkiem udzielania dofinansowania jest wpis do rejestru zabytków obiektu, na który czynione są starania o dotacje (do rejestru „A” – zabytki nieruchome, do rejestru „B” – tzw. zabytki ruchome. do rejestru „C” – zabytki archeologiczne).

O dotację może się ubiegać właściciel lub posiadacz zabytku albo jednostka posiadająca zabytek w trwałym zarządzie.

O dofinansowanie można ubiegać się m.in. u:

- Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie (termin składania wniosków: do 30 listopada i 31 marca),
- Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach (termin składania wniosków: do 28 lutego – o dotację na prace planowane w danym roku, do 30 czerwca – o refundację).

Zarówno u Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach, jak i u Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie można się starać o dotacje na planowane prace (w cyklu jednorocznym), jak i o refundację kosztów poniesionych na prace przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (na całość prac ujętych pozwoleniem konserwatorskim, zakończonych i odebranych przez urząd konserwatorski).

- w Urzędzie Marszałkowskim w Katowicach (termin ogłaszany indywidualnie – na stronie internetowej urzędu - www.silesia-region.pl, zakładka konkursy)
- w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych - Funduszu Kościelnym.

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na planowane remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności

remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże), ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także starych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Ponadto prywatni właściciele, związki wyznaniowe (np. Parafie) itp. mogą się starać o dotację na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku w jednostkach samorządu na szczeblu gminy i powiatu. Każda z instytucji dofinansowujących prace przy zabytkach ma indywidualne zasady przyznawania dofinansowania, oddzielne formularze i może wymagać różnych załączników. W części gmin Województwa Śląskiego na stałe funkcjonuje w ich budżecie fundusz dofinansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, a radni corocznie podejmują uchwałę co do jego wysokości, a w późniejszej fazie określają jego beneficjentów. Występują też gminy w województwie, które każdorazowo indywidualnie określają beneficjenta i kwotę dotacji (uchwałą rady).

W poszczególnych jednostkach samorządu (zarówno na szczeblu Województwa - Urzędzie Marszałkowskim, jak i na szczeblu powiatu i gminy) oraz w Funduszu Kościelnym można się starać o dotacje na prace planowane (zazwyczaj w cyklu jednorocznym).

W Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, u Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach oraz w Urzędzie Marszałkowskim w Katowicach dofinansowanie może zostać udzielone na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych;

- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

W w/w instytucjach można starać się o dofinansowanie do 50 % kosztów wykonania prac ujętych w pkt. 1-17. Jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy jego stan zachowania wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, można starać się o dofinansowanie do 100% kosztów potrzebnych na przeprowadzenia tych prac.

IX.IV.Dominanty przestrzenne - historyczne – pozytywne.

1. Kościół parafialny p.w. Anioła Stróża w Gorzycach, ul. Kościelna 1,
2. Kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Rogowie, ul. Raciborska 40,
3. Kościół parafialny p.w. NMP Królowej Pokoju w Olzie, ul. Szkolna,
4. Kościół parafialny p.w. Matki Bożej Fatimskiej w Turzy Śląskiej, ul. Tyśiąclecia.

X.ARCHEOLOGIA

Patrz: opracowanie archeologiczne – format A3.

XI. SPISY**XI.I. Spis obiektów.****WYKAZ OBIEKTÓW KUBATUROWYCH**

		BELSZNICA
1.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. RACIBORSKA 18
2.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. RACIBORSKA 26
3.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. RACIBORSKA 31
		CZYŻOWICE
4.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. WIEJSKA 34
		GORZYCE
5.	DAWNY PAŁAC	UL. BOGUMIŃSKA
6.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. BOGUMIŃSKA 13
7.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. ANIOŁA STRÓŻA	UL. KOŚCIELNA PARAFIA PRZY UL. OGRODOWEJ 1
8.	PROBOSTWO	UL. OGRODOWA 1
9.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. RACIBORSKA 83
10.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. RACIBORSKA 103
11.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. WIEJSKA 19
12.	DAWNA LODOWNIA	UL. ZAMKOWA
13.	DAWNY PAŁAC	UL. ZAMKOWA 8
		GORZYCZKI
14.	DAWNY FOLWARK	UL. WIEJSKA
15.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. KOPALNIANA 57
16.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. KOPALNIANA 59
17.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. KOPALNIANA 61
19.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 1
20.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 3
21.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 5
22.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 7
23.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 39
24.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 40
25.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 41
26.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 42
27.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 44
28.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 46

		ODRA
29.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. GŁÓWNA 34
30.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. GŁÓWNA 44
31.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. GŁÓWNA 54
		OLZA
32.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. BOGUMIŃSKA 5
33.	DAWNY FOLWARK	UL. BOGUMIŃSKA 37
34.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 17
35.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 19
37.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 72
38.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 90
39.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 92
40.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 94
41.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 96
42.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 98
43.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 102
44.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. NAJŚWIĘTSZEJ MARII PANNY KRÓLOWEJ POKOJU	UL. SZKOLNA 9
45.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. WIEJSKA 18
46.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. WIEJSKA 44
		OSINY
47.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO 47
		ROGÓW
48.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. CZYŻOWICKA 2
49.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. RACIBORSKA 28
50.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA	UL. RACIBORSKA 40
51.	SZKOŁA PODSTAWOWA	UL. SZKOLNA 2A
52.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. WYZWOLENIA 40
		TURZA ŚLĄSKA
53.	DAWNY FOLWARK	SKRZYŻOWANIE ULIC: TADEUSZA KOŚCIUSZKI 67 / WODZISŁAWSKA
54.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH 8
55.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH 28
56.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. MATKI BOŻEJ FATIMSKIEJ	UL. TYSIĄCLECIA 15
		UCHYLSKO
57.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. WIEJSKA 24

58.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. WIEJSKA 63
-----	--------------------	----------------

WYKAZ OBIEKTÓW MAŁEJ ARCHITEKTURY

		BEŁSZNICA
1.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	SKRZYŻOWANIE ULIC: RACIBORSKA 34 / WAŁOWA
2.	KAPLICA ARCHITEKTONICZNA	UL. WAŁOWA 23
		BLUSZCZÓW
3.	KAPLICA ARCHITEKTONICZNA	UL. KAMIENSKA 13
4.	KAPLICA ARCHITEKTONICZNA	UL. POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH 16
5.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH 27
6.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	SKRZYŻOWANIE ULIC: WIEJSKA 16 / POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH
7.	FIGURA ŚW. JANA NEPOMUCENA	WZGÓRZE NA GRANICY BLUSZCZOWA I ROGOWA
		CZYŻOWICE
8.	KAPLICA ARCHITEKTONICZNA	UL. DWORCOWA 87
9.	KRZYŻ CMENTARNY	UL. POLNA
10.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. WIEJSKA 34
11.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. WIEJSKA 42
12.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	SKRZYŻOWANIE ULIC: WODZISŁAWSKA 12 / NOWA
13.	KAPLICZKA DOMKOWA	SKRZYŻOWANIE ULIC: WODZISŁAWSKA 52 / ŚRODKOWA
		GORZYCE
14.	CMENTARZ	UL. KOŚCIELNA
15.	FIGURA	UL. KOŚCIELNA
16.	KAPLICZKA SŁUPOWA	UL. KOŚCIELNA
17.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. KOŚCIELNA
18.	KRZYŻ CMENTARNY KAPLICZKOWY	UL. KOŚCIELNA
19.	KAPLICZKA DOMKOWA	UL. OGRODOWA 20
20.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. RACIBORSKA 27
21.	KAPLICA ARCHITEKTONICZNA	SKRZYŻOWANIE ULIC: WIERZBOWA 11 / KLONOWA
		GORZYCZKI
22.	KAPLICA ARCHITEKTONICZNA	UL. WIEJSKA 20
23.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. WIEJSKA 112
		ODRA
24.	KAPLICA ARCHITEKTONICZNA	UL. GŁÓWNA 23
25.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. GŁÓWNA 40A

26.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	SKRZYŻOWANIE ULIC: ROGOWSKA 13 / POLNA 2
		OLZA
27.	KRZYŻ POKUTNY	UL. DWORCOWA 5
28.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	SKRZYŻOWANIE ULIC: DWORCOWA 44 / BOGUMIŃSKA
29.	KAPLICZKA DOMKOWA	UL. DWORCOWA 102
30.	KAPLICA ARCHITEKTONICZNA	UL. WIEJSKA 16
		ROGÓW
31.	KRZYŻ POKUTNY PRZY KOŚCIELE	UL. RACIBORSKA
32.	KAPLICA ARCHITEKTONICZNA	SKRZYŻOWANIE ULIC: RACIBORSKA / LIPOWA
33.	KRZYŻ POKUTNY PRZY CMENTARZU	SKRZYŻOWANIE ULIC: RACIBORSKA / LIPOWA
34.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	SKRZYŻOWANIE ULIC: RACIBORSKA 60A / PARKOWA
35.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. RACIBORSKA 94B
36.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. WYZWOLENIA 34
37.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. WYZWOLENIA 71
38.	KAPLICA ARCHITEKTONICZNA	UL. WYZWOLENIA 101
		TURZA ŚLĄSKA
39.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH 29
40.	KAPLICA ARCHITEKTONICZNA	UL. POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH 30
41.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH 100
42.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	SKRZYŻOWANIE ULIC: STAROWIEJSKA / BOGUMIŃSKA
43.	KRZYŻ CMENTARNY	UL. TYSIĄCLECIA 15
44.	KAPLICZKA SŁUPOWA	UL. TYSIĄCLECIA 15
45.	KRZYŻ CMENTARNY	UL. TYSIĄCLECIA 15
46.	KAPLICZKA SŁUPOWA	UL. ZWYCIĘSTWA 5
		UCHYLSKO
47.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. WIEJSKA 63
48.	KAPLICA ARCHITEKTONICZNA	UL. WIEJSKA 68A
49.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. WIEJSKA 68A
50.	POMNIK POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH	UL. POWSTAŃCÓW

WYKAZ OBIEKTÓW PRZEMYSŁOWYCH

1.	ZESPÓŁ ZABUDOWY DAWNEGO ZAKŁADU WYDOBYWCZEGO KOPALNIA FRYDERYK	UL. LEŚNA 45	GORZYCZKI
2.	ZESPÓŁ BUDOWLI INŻYNIERSKICH – PRZEPUST WAŁOWY Z DREWNIANYMI WROTAMI ORAZ MOSTEM	UL. WAŁOWA	OLZA
3.	WIADUKT NAD TORAMI KOLEJOWYMI	UL. PIASKOWA	GORZYCE
4.	WIADUKT NAD TORAMI KOLEJOWYMI	UL. KAMIĘNSKA	BLUSZCZÓW
5.	ZESPÓŁ BUDYNKÓW DAWNEJ RESTAURACJI ORAZ SALI BANKIETOWEJ	UL. RACIBORSKA 144	BĘLSZNICA
36.	BUDYNEK DWORCA KOLEJOWEGO, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 56	OLZA

OBSZARY ZIELENI ZABYTKOWEJ

	ZESPÓŁ PARKOWO-PALACOWY	UL. BOGUMIŃSKA/ ZAMKOWA	GORZYCE
	STARY CMENTARZ	UL. KOŚCIELNA	GORZYCE
	PARK DWORSKI	UL. WIEJSKA	GORZYCZKI

XI.II.Spis ilustracji.

Ilustracja 1: Olza - stalowy most kolejowy na rzece Odrze.....	6
Ilustracja 2: Olza, ul. Bogumińska - widok ogólny folwarku.....	8
Ilustracja 3: Olza, ul. Bogumińska.....	10
Ilustracja 4: Gorzyce, ul. Piaskowa - widok ogólny.....	12
Ilustracja 5: Uchylsko, ul. Wiejska - kaplica architektoniczna wraz z kamiennym krzyżem.....	14
Ilustracja 6: Turza Śląska - ul. Kościuszki / Wodzisławska - zabudowania folwarczne.....	16
Ilustracja 7: Gorzyce – zespół parkowo-pałacowy.....	18
Ilustracja 8: Rogów, ul. Raciborska 40.....	20
Ilustracja 9: Kolonia Fryderyk, ul. Leśna - zabudowania d. kopalni.....	21
Ilustracja 10: Turza Śląska - dawna szkoła przy ulicy Powstańców 8.....	23
Ilustracja 11: Turza Śląska, zabudowania folwarczne przy ulicy Kościuszki...	24
Ilustracja 12: Olza, kościół przy ul. Szkolnej.....	26
Ilustracja 13: Rogów - widok ogólny.....	27
Ilustracja 14: Turza Śląska - budynek dworca kolejowego.....	29
Ilustracja 15: Mapa - położenie geograficzne Gminy Gorzyce.....	32
Ilustracja 16: Widok na Bluszczów.....	33
Ilustracja 17: 10 miejscowości i 2 sołectwa (Osiny, Kolonia Fryderyk) na terenie Gminy Gorzyce.....	36
Ilustracja 18: Olza, ul. Wiejska 16 - kaplica architektoniczna z około 1800 roku.	39
Ilustracja 19: Kolonia Fryderyk, ul. Leśna 1 - budynek wchodzący w skład kolonii robotniczej przy kopalni.....	41
Ilustracja 20: Gorzyce, ul. Kościelna - kościół parafialny.....	43
Ilustracja 21: Gorzyczki, d. dwór - obecnie Dom Dziecka.....	47
Ilustracja 22: Olza, ul. Wiejska 44.....	49
Ilustracja 23: Olza, dworzec kolejowy.....	50
Ilustracja 24: Gorzyce, pałac "dolny".....	53
Ilustracja 25: Gorzyczki, ul. Wiejska 6 - dom inspektora.....	54
Ilustracja 26: Turza Śląska – kościół parafialny.....	57
Ilustracja 27: Gorzyce - stary cmentarz.....	58
Ilustracja 28: Bluszczów - figura Jana Nepomucena na wzgórzu.....	59
Ilustracja 29: Olza - krzyż pokutny.....	61
Ilustracja 30: Odra, ul. Rogowska / Polna - najstarszy krzyż kamienny.....	62
Ilustracja 31: Bełznica, ul. Wałowa 23 - kaplica architektoniczna.....	68
Ilustracja 32: Olza - przepust wałowy z drewnianymi wrotami.....	71

Ilustracja 33: Olza, ul. Dworcowa 90 - budynek Oleckiej kolonii robotniczej..	72
Ilustracja 34: Turza Śląska, ul. Powstańców 28.....	74
Ilustracja 35: Rogów, ul. Raciborska 28.....	75
Ilustracja 36: Gorzyczki - założenie parkowe.....	81
Ilustracja 37: Gorzyce - tereny parku pałacowego.....	83
Ilustracja 38: Gorzyce - stawy rybne na terenie parku pałacowego.....	84
Ilustracja 39: Bluszczów - park "Olszynka".....	86

XII.LITERATURA

ŹRÓDŁA, MATERIAŁY O CHARAKTERZE ŹRÓDŁOWYM, NIEPUBLIKOWANE OPRACOWANIA.

NIEPUBLIKOWANE

1. Archiwum Państwowe w Katowicach:
  - Wyższy Urząd Górniczy w Katowicach, kartografia.
2. Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Raciborzu:
  - Starostwo Powiatowe w Rybniku,
  - Wydział Powiatowy w Rybniku,
3. Archiwum Państwowe we Wrocławiu:
  - Naczelne Prezydium Prowincji Śląskiej – Zarząd Regulacji rzeki Odry, kartografia.
4. Archiwum Muzeum w Wodzisławiu Śląskim:
  - Gorzyczki, Turza Śląska, dokumentacja z badań archeologicznych,
5. Die Schul und Gemeinde Chronik von Belschnitz angelegt im Jahre 1865 vom Lehrer Grzegorzycyk, rps
6. Klón B., Monografia Rogowa do roku 1945, mps, Racibórz 1979
7. Klón Z., Historia Rogowa nad Olzą, Z. I-II, mps, Bielsko-Biała 1990
8. Kronika Gromady Olza założona z okazji otwarcia Domu Gromadzkiego, mps
9. Kronika parafii Matki Bożej Fatimskiej w Turzy Śląskiej: od założenia do 1980 r., rps
10. Kronika (Publiczna Szkoła Powszechna w Rogowie (do 2000 r.), rps
11. Kronika Publicznej Szkoły Powszechniej Olza powiat Rybnik Województwo Śląskie, rps
12. Kronika Publicznej Szkoły Powszechniej w Czyżowicach, rps
13. Kronika (Publicznej Szkoły Powszechniej w Belsznica, za lata 1945-1954), rps

14. Kronika Olza (parafialna, za lata 1930-1970), rps,
15. Musioł L., Gorzyce: monografia historyczna wsi, kościoła oraz parafii, mps, Gorzyce 1965
16. Tenże, Jedłownik: gmina i parafia, monografia historyczna, 1961
17. Tenże, Rogów: gmina i parafia, mps, Rogów 1965
18. Olzańskie ABC...: krótki przewodnik po Olzie przygotowany przez uczniów Szkoły Podstawowej im. Karola Miarki w Olzie pod kierunkiem Edyty Bogiel, mps
19. Rybka M., Kronika Bluszczowa, T. 1-2, rps
20. Tenże, Kronika budowy kościoła parafialnego w Rogowie 1946-1949, mps, Bluszczów
21. Sekmistrz K., Krzyże i kapliczki przydrożne jako element kultury i krajobrazu kulturowego na podstawie badań przeprowadzonych w Turzy Śląskiej i Czyżowicach, mps, Kraków 2003

PUBLIKOWANE

22. Brauner J., Schul-Schematismus für den Regierungsbezirk Oppeln, Zabrze 1887.
23. Codex Diplomaticus Silesiae, t. 14, Liber foundationis episcopatus vratislaviensis.
24. Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Stalinogrodzie (nast. Katowicach), R. 1954, 1972.
25. Gazeta Urzędowa Województwa Śląskiego, R. 1937, 1939, 1945.
26. Handbuch des Bistums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1905 (nast.: 1909, 1916, 1920).
27. Handbuch des Grundbesitzes im Deutschen Reiche, Provinz Schlesien, Berlin 1922.
28. Herold C., Schematismus der öffentlichen katholischen und evangelischen Volksschulen des Reg.-Bez. Oppeln, Breslau 1911.
29. Hosák L., Historický Místopis země Moravsko-Slezské, Praha 2004.

30. Katalog Archidiecezji Katowickiej 2005, część II Dekanaty i parafie, Katowice 2005
31. Kodeks Dyplomatyczny Klasztoru tynieckiego, cz. I, Lwów 1875
32. Panic I., Sprawozdania wizytacyjne biskupów wrocławskich (z roku 1717), „Acta Historica Silesiae Superioris”, R. 1994 t. 1.
33. Schematismus der öffentlichen katholischen Elementarschulen des Bistums Breslau, Neustadt 1888.
34. Schlesisches Güter Adressbuch, Breslau, 1886, 1894, 1902, 1905, 1909, 1921.
35. Schul-Schematismus für den Regierungsbezirk Oppeln, 1887.
36. Schematyzm Archidiecezji Katowickiej 2009, Katowice 2009.
37. Triest F., Topographisches Handbuch von Oberschlesien, 2 Th., Breslau 1864.
38. Tygodnik Powiatowy na powiat rybnicki, R. 1924.
39. Zimmermann F. A., Beyträge zur Beschreibung von Schlesien, Band 3, Brieg 1784.

OPRACOWANIA PUBLIKOWANE - opracowania zwarte i periodyki z ważniejszymi artykułami

40. Borek H., Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych, Opole 1988.
41. Chlebik G., Polasek Z., Skarby przyrody pogranicza, Gorzyce 2005
42. Czapliński M. (red), Historia Śląska, Wrocław 2002.
43. Dobrowolski T., Sztuka na Śląsku, Katowice-Wrocław 1948.
44. Tenże, Sztuka województwa śląskiego, Katowice 1933
45. Dokoupil L. (red), Biografický slovník Slezska a severní Moravy, sešit 14, Ostrava 2001.
46. Drabina J., Górny Śląsk. Przewodnik historyczny, Wrocław 2002.
47. Dulias R., Hibszer A., Województwo śląskie. Przyroda, gospodarka, dziedzictwo kulturowe, Krzeszowice 2004.

48. Dworsatschek M., Polska w dawnej kartografii. Historyczne ziemie polskie na mapach do początku XIX w. w zbiorach Ossolineum, Wrocław 2008.
49. Dzieje katowickiego okręgu kolejowego, opracowanie zbiorowe, Katowice 1997.
50. Encyklopedia Powstań Śląskich, Opole 1982.
51. Fojcik J., Śląski ruch śpiewaczy 1945-1974, Katowice 1983.
52. Tenże, Materiały do dziejów ruchu śpiewaczego na Śląsku, Katowice 1961.
53. Foltyn E., Szydłowski J., Foltyn E., Archeologia regionu cieszyńskiego, Katowice 2004.
54. Gruszczyk M., Zatrzymane w pamięci. Dawny powiat rybnicki na pocztówce, Racibórz 2004.
55. Gumowski M., Herby i pieczęcie miejscowości województwa śląskiego, Katowice 1939.
56. Henke F.I., Kronika, czyli opis topograficzno-historyczno-statystyczny miasta i wolnego mniejszego państwa stanowego Wodzisław na Górnym Śląsku, Wodzisław 2001.
57. Jakubczyk D., Skarby historii, kultury i sztuki gmin pogranicza. Gorzyce i Dolna Lutnia, Gorzyce 2007.
58. Tenże, Spotkania przy granicy: polsko-czeski przewodnik po gminie Gorzyce i mieście Boguminie, Gorzyce 2011
59. Tenże, Wspólne ścieżki: gminy na królewskim szlaku, Godów 2011
60. Katalog zabytków sztuki w Polsce, T. VI województwo katowickie, zeszyt 14 powiat wodzisławski, Warszawa 1960.
61. Kloch B., Najstarsze parafie Górnego Śląska, Racibórz, brw.
62. Koleją z Katowic do Raciborza, opracowanie zbiorowe, Rybnik 2006.
63. Korta W., Historia Śląska do 1763 roku, Warszawa 2003.
64. Korzeniowska W., Ziemiaństwo na Górnym Śląsku, w XIX i XX w., Opole 1997.
65. Kozina I., Pałace i zamki na pruskim Górnym Śląsku w latach 1850-1914, Katowice, 2001
66. Kroniki Rybnickie. Numer pierwszy, Rybnik, 1983.

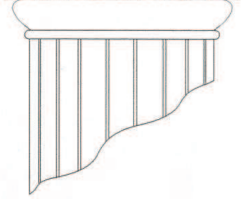
67. Makowski M., Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim, Cieszyn 2005
68. Mapy Górnego Śląska w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Opolu, Opole 1998.
69. Messtischblätter (mapa 1:25 000), ok. 1882 r. i 1941 r.
70. Mika N., Dzieje ziemi raciborskiej, Kraków 2010.
71. Myszor J. (red), Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej 1922-2008, Katowice 2009.
72. Nowiński G., Śląska Fatima w papieskiej koronie, Turza Śląska 2005
73. Odnowa wsi województwa śląskiego. Projekty realizowane przez gminy w latach 2006-2008, Katowice 2008.
74. Orzechowski K., Historia ustroju Śląska 1202-1740, Wrocław 2005.
75. Panic I., Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średnio-wieczu, Katowice 1992.
76. Porwoł P., Małe formy architektury sakralnej, Kapliczki-figury-krzyże, Wodzisław 2005.
77. Tenże, Tropem figur św. Jana Nepomucena, Wodzisław 2002.
78. Tenże, Kamienne figura św. Jana Nepomucena w Bluszczowie, Wodzisław Śl. 2001
79. Tenże, Zespół pałacowo-parkowy w Gorzycach, Wodzisław Śląski, 2002
80. „Rocznik Łubowicki”, t. 2-4.
81. Serafin F. (red) Województwo śląskie 1922-1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996.
82. Sękowski R., Herbarz szlachty śląskiej, t. 1-8
83. Siemko P., Nie zachowane kościoły drewniane Górnego Śląska, Katowice 2001.
84. Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska, T. 1-12
85. Snoch B., Górnośląski leksykon biograficzny, Katowice 2004.
86. Sowińska, Forma i sacrum Współczesne kościoły Górnego Śląska, Warszawa 2006.

87. Straty wojenne. Zabytkowe dzwony utracone w latach 1939-1945 w granicach Polski po 1945 r., Tom III województwo śląskie Część I diecezja Katowicka wraz z częścią diecezji częstochowskiej, Warszawa 2008
88. Steuer A., Ruch sportowy w województwie śląskim 1922-1939, Opole 2008.
89. Szaniawska L., Mapy ziem polskich wydane przez Karola Flemminga w zbiorach Biblioteki Narodowej, Warszawa 1998.
90. Šlachta F., Dějiny hornického města Karvinné, Český Těšín, 1937
91. „Śląskie Prace Prahistoryczne”, t. 1 i 2.
92. Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, t. 2.
93. Wytyczak R., Śląsk na mapach z lat 1800-1945 w zbiorach zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Wrocław 2008.
94. Tenże, Śląsk w dawnej kartografii, Wrocław 1998.
95. Wrana W. (red), 80 lat piłkarstwa na ziemi rybnicko-wodzisławskiej, Rybnik 2004.
96. Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk, Warszawa 2006.
97. „Zeszyty Raciborskie ”Strzecha””, t. 4, 7.
98. „Zeszyty Rybnickie”, nr: 6, 8, 9.

PRASA

99. „Głos dziecka z nad Odry i Olzy”, R. 1932-1934.
100. „Gość Niedzielny”, R. 1929-1939.
101. „Nowiny Wodzisławskie”, R. 1997-2011.
102. „Nowiny”, R. 1958-2011.
103. „Polonia”, R. 1930.
104. „Sztandar Polski” / „Sztandar Polski-Gazeta Rybnicka”, R. 1919-1938.
105. „U Nas. Miesięcznik Gminy Gorzyce”, R. 1991-2011 (mapy Śląska).
106. „Ziemia Rybnicka”, R. 1934, 1939.

ABAKUS

ABAKUS

Pracownia

Projektowo-Urbanistyczno-Konserwatorska

ul. Ks. bpa B. Bogedaina 25/2

41-500 Chorzów

tel.: (032) 241-29-09

fax.: (032) 241-35-02

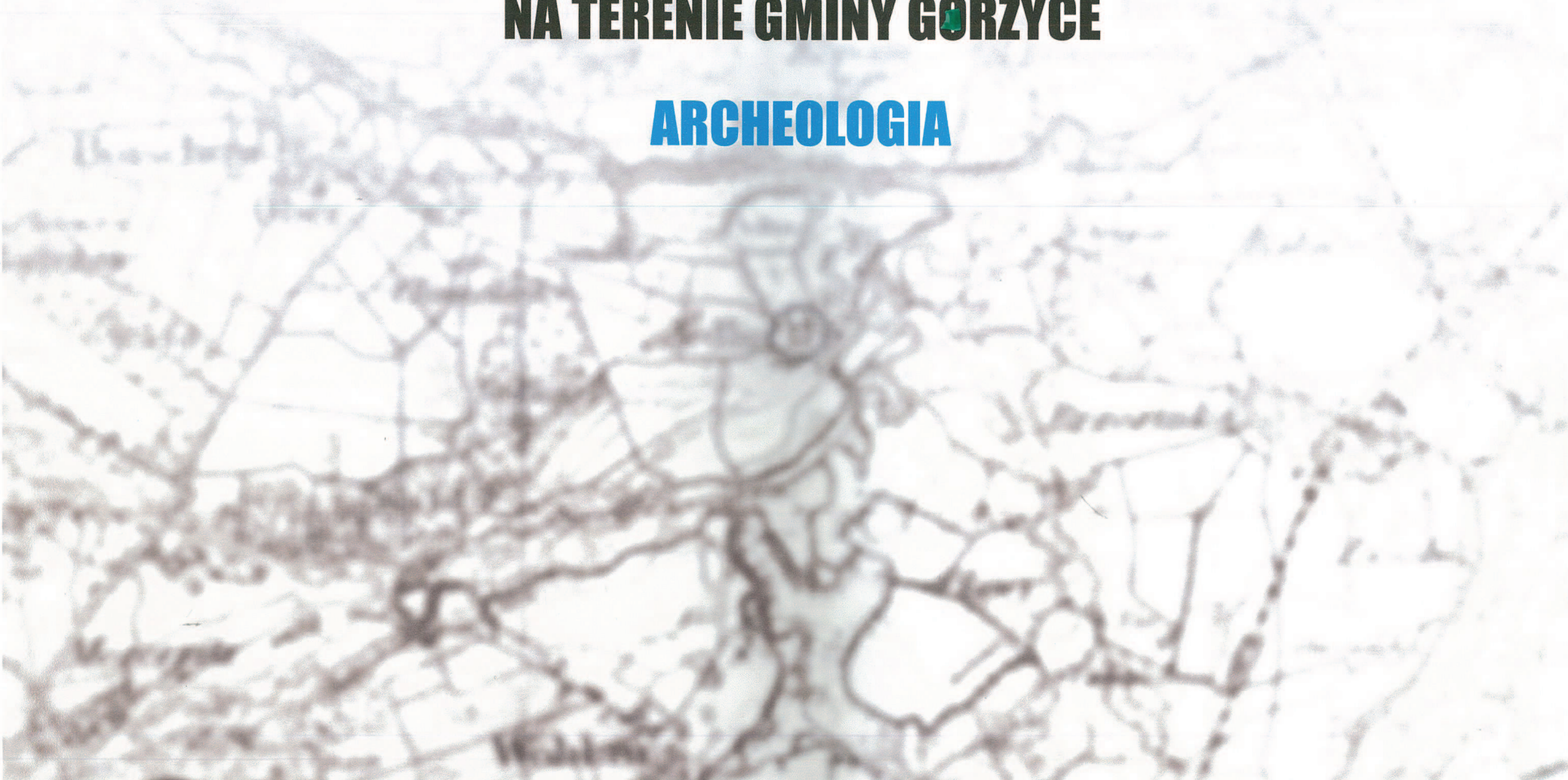
tel. kom. 0-601-975-222

e-mail: biuro@pracowniaabakus.pl

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA TERENIE GMINY GORZYCE

ARCHEOLOGIA

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA TERENIE GMINY GORZYCE

ABAKUS
Pracownia
Projektowo-Urbanistyczno-Konserwatorska
ul. Ks. bpa B. Bogedaina 25/2
41-500 Chorzów
tel.: (032) 241-29-09
fax.: (032) 241-35-02
tel. kom. 0-601-975-222
e-mail: biuro@pracowniaabakus.pl

Autorzy:
dr Dominik Abłamowicz
mgr Irena Kontny
mgr Magdalena Kopaczewska
mgr Iwona Młodkowska-Przepiórowska
mgr Ewa Pilarska
mgr Piotr Wybraniec

Skład i opracowanie graficzne:
mgr Adam Suchański

Konsultacja:
mgr Anna Fabiańczyk
mgr Daniel Jakubczyk

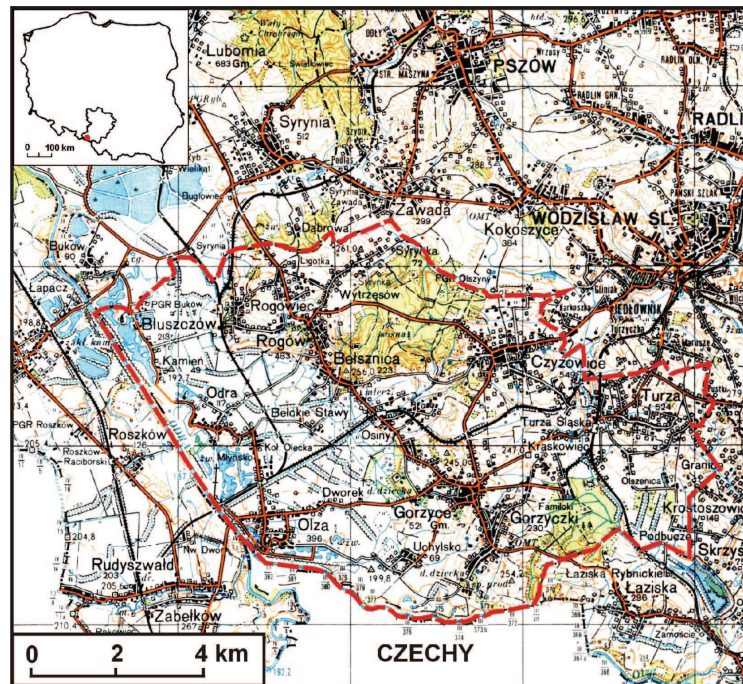
SPIS TREŚCI

1. Położenie gminy Gorzyce. Podstawowe dane geograficzne.....	1
2. Podstawowe dane historyczne i toponomastyczne	2
3. Historia i stan badań archeologicznych	5
4. Ogół znanych stanowisk archeologicznych	6
5. Zróżnicowanie chronologiczne i funkcjonalne stanowisk archeologicznych..	6
6. Program ochrony i opieki nad zabytkami archeologicznymi	10
7. Zalecenia konserwatorsko-ochronne	12
8. Słownik stosowanych terminów	12
9. Literatura	14
10. Katalog stanowisk - tabela nr 1	15
11. Mapy nr 1-8	21

1. POŁOŻENIE GMINY GORZYCE. PODSTAWOWE DANE GEOGRAFICZNE

Gmina Gorzyce w powiecie wodzisławskim (po reformie w 1999 roku) leży w południowo-zachodniej części obecnego województwa śląskiego, bezpośrednio przy granicy polsko-czeskiej, przebiegającej na Odrze i Olzie. Od zachodu przylega ona do Odry, oddzielającej ją od gminy Krzyżanowice w powiecie raciborskim; od północnego zachodu graniczy z gminą Lubomia, od północy i północnego wschodu z miastem Wodzisław, natomiast od południowego wschodu z gminą Godów (wszystkie wymienione w powiecie wodzisławskim). Południowy zasięg gminy wyznacza koryto Olzy. Obecne jej terytorium posiada powierzchnię około 64, 5 km², co około dwukrotnie przekracza średnią w województwie śląskim. Charakteryzuje się ona nieregularnym zarysem (dłuższym zasięgiem równoleżnikowym – ok. 14,5 km, niż południkowym – ok. 9 km), wyznaczonym krętymi granicami (ryc.1).

Pod względem geograficznym obszar gminy zawiera się w obrębie styku trzech mezoregionów: Płaskowyżu Rybnickiego, Kotliny Raciborskiej i Kotliny Ostrawskiej (Kondracki 1998; Jakubczyk 2007).

Ryc. 1. Usytuowanie gminy Gorzyce, pow. wodzisławski, woj. śląskie

Podstawę geologiczną wspomnianych jednostek budują skały karbonu, nakryte osadowymi trzecio- i czwartorzędowymi. Na stropie ostatnich z wymienionych zalegają pokrywy wodno-glacialne głównie zlodowacenia Sanu (ok. 700-400 tys. lat temu), w postaci glin, żwirów i piasków, ponadto utworów lessowych, o niewielkiej miąższości. Zwłaszcza w dolinach Odry oraz Olzy obecne są liczne aluwia (zwłaszcza gliny pylaste, ily i żwiry). Wspomniane aluwia, ponadto dyluwia, są w dużej części pozostałościami holocenijskiego retuszu powierzchni.

Pod względem morfologicznym cały opisywany obszar można podzielić na trzy strefy: 1) południową i południowo-zachodnią, związaną z dolinami Odry i Olzy (z rzędnymi około 195 m. n.p.m.), 2) wschodnią oraz 3) północną (centralną). Fragment wschodni (rejon Turzy) jest pagórkowaty (z rzędnymi osiągającymi około 265 m n.p.m.). W obrębie trzeciej z wymienionych (rejon Błuszczoza do Czerwionki) występuje usytuowane równoleżnikowo pasmo wzniesień osiągające około 277 m n.p.m. Wspomniane wzniesienia stanowią fragmenty wydźwigniętej powierzchni zrównania. Ich stoki są najczęściej strome, niekiedy porożcinane (parowami, wądołami), czasami z grzędami opadającymi do stref niżej położonych. Obecne są tu doliny suche, a także związane z istniejącymi ciekami wodnymi. Obecnie cały opisywany teren jest przekształcony antropogenicznie, miejscami silnie, co można wiązać zwłaszcza z działalnością kopalnianą.

Hydrografię obszaru Gorzyc charakteryzuje przynależność do zlewni Olzy (II rzędu) oraz Odry (I rzędu). Ich dopływami prawobrzeżnymi są Leśnica (Lesznica)¹ oraz Łęgoń wraz z licznymi, bezimiennymi ciekami. W obrębie teras rzecznych poziom wodonośny zalega na głębokości około 5,5-12 m, natomiast w utworach wodno-lodowcowych morenowych, również w lessach na głębokości około 1,2-12 m. Na terenie gminy brak naturalnych jezior, w różnych jednak fragmentach (zwłaszcza np. w starorzeczach Odry i Olzy, często eksploatowanych celem pozyskania żwiru) występują oczka wodne w typie zbiorników zastoiskowych lub stawów, wszystkie pochodzenia antropogenicznego. Stosunki hydrograficzne na całym obszarze są obecnie silnie zmienione wskutek działalności człowieka (głównie przez kopalnictwo i melioracje).

Pokrywy glebowe omawianego terytorium wykazują małe zróżnicowanie. Rolniczo wykorzystuje się aktualnie około 65% pola opisywanego terenu. Występują tu zwłaszcza szare gleby tzw. leśne (płowe) typu lessivé, brunatne (stoki), na wierzchołkach nie brak gleb nalessowych, również utworów piaszczystych, natomiast w dolinach rzecznych (też w paleomeandrach) są miejscami obecne hydrolubne pedony pochodzenia organicznego (gleby bagienne, murszowe). Większość pokryw glebowych jest obecnie antropogenicznie zdegradowana (obecne są pola pokrywy atypowych, tzw. antroposoli) lub silnie zanieczyszczona.

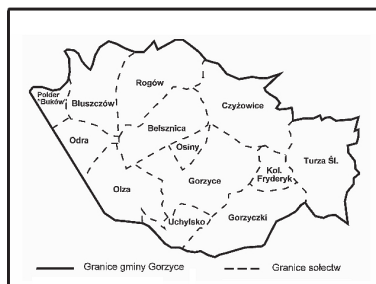
¹ Na dostępnych podkładach mapowych różne zapisy nazwy.

Zwraca uwagę niemal zupełny brak stref leśnych, zwłaszcza naturalnych grądów. W północnej części gminy, pomiędzy Rogowem, Belsznicą i Czyżowicami, obecna jest zwarta pokrywa drzewostanu z dominującą buczyną, ponadto sosna, świerk i brzoza (tzw. Las Bełski), z licznymi gatunkami roślin chronionych. Strefa leśna występuje również w części południowo-wschodniej opisywanego terenu, w Gorzyczkach i Kolonii Fryderyk. Tu na drzewostan składają się świerk, sosna i dąb. W różnych fragmentach gminy są obecne niewielkie kępy drzew (stany mieszane), często posadzone w strefach trudnych do eksploatacji gospodarczej lub osadniczej, często na stokach, również w parowach. Wszystkie wspomniane strefy leśne posiadają pochodzenie antropogeniczne (wtórne nasadzenia miejsc wyrębów gatunkami szybko rosnącymi, w siedliskach atypowych).

Pod względem klimatycznym obszar gminy znajduje się na styku stref: wyżynnej (z górami), nizinnej, ponadto peryferyjnego oddziaływania śródziemnomorza oraz mas powietrza znad Atlantyku. W tzw. róży wiatrów dominują z kierunków NW, W i SW. Warto jest podkreślić, iż opisywany region zalicza się do najcieplejszych w Polsce. Długość okresu wegetacyjnego wynosi tu około 235 dni, zaś średnia ilość dni z pokrywą śnieżną oscyluje około zaledwie 50-55 dni.

Współczesny krajobraz kulturowy obejmuje obecnie liczne strefy zagospodarowane dla celów bytowych lub gospodarczych (zabudowa mieszkalna, niewielkie obiekty przemysłowe wraz z infrastrukturą i zapleczem, składowiskami, ponadto drogi, linie kolejowe, szosy, strefy rolnicze, pastwiska i łąki itd.).

Pod względem gospodarczym gminę zalicza się do wiejskich, choć do niedawna podstawowym źródłem utrzymania mieszkańców była praca w sąsiadujących kopalniach (Jastrzębie, Rybnik, Wodzisław). W jej granicach wyróżnia się obecnie 12 sołectw (ryc. 2): Belsznica, Bluszczów, Czyżowice, Gorzyce, Gorzyczki, Kolonia Fryderyk, Odra, Olza, Osiny, Rogów, Turza Śląska i Uchylsko. W związku z budową zbiornika retencyjnego „Racibórz” oraz polderu „Buków” wysiedlono mieszkańców wsi Kamień.

Ryc. 2. Podział administracyjny gminy Gorzyce

2. PODSTAWOWE DANE HISTORYCZNE I TOPONIMASTYCZNE

Obszar dzisiejszych Gorzyce, woj. śląskie, już w czasach pierwszych Piastów (X w.) należał do ziemi krakowskiej państwa polskiego (wg fałszyfikatu bulli papieża Grzegorza IX z 1229 r. wsie Gorzyce i Uchylsko płaciły dziesięcinę klasztorowi benedyktynów w Tyńcu). Jego średniowieczni mieszkańcy byli zapewne – przynajmniej w części – potomkami plemienia Gołszyców (Gołszyców), których centralny punkt polityczno-administracyjny znajdował się przypuszczalnie w grodzie w Lubomi, gm. Lubomia (Abłamowicz 1991). W czasach kryzysu monarchii polskiej opisywany teren przechodził - podobnie jak cały Śląsk – z rąk polskich do czeskich. Co najmniej jednak od XII w. tereny te znalazły się w gestii książąt raciborskich, do których należał też pobliski Rybnik i Wodzisław. W 1327 r. książę raciborski Leszek złożył hołd królowi czeskiemu, a następnie przejął swe ziemie jako lenno z rąk Jana Luksemburskiego. Odtąd terytorium dzisiejszych Gorzyce stanowiło – jako część kasztelani raciborskiej - prawnie część Czech. Zmiana przynależności państwowej nie wpłynęła na zmianę życia mieszkańców; jedynym praktycznym ograniczeniem była tu kwestia sukcesji własności lennej. Przykładowo, po bezpotomnej śmierci wymienionego księcia Leszka w 1337 r. król Jan Luksemburski przekazał jego włości księciu Mikołajowi opawskiemu (później zszło się ono w gestii Przemysławów opawsko-raciborskich). Warto przy tym dodać, iż przez pewien czas w okresie średniowiecza (a nawet nieco później) teren dzisiejszej gminy należał administracyjnie do tzw. państwa (klucza) bogumińskiego (Jakubczyk 2007, s. 147-148).

Zapewne, co najmniej w XII/XIII w. rozpoczęła się tu akcja kolonizacyjna, związana z ówczesnymi tendencjami i prądami ekonomicznymi; kolejna jest notowana w źródłach w XIII/XIV w. W wypadku terenu dzisiejszych Gorzyce wydaje się, iż posiadała ona specyficzne uwarunkowania, związane z przypuszczalnym wykorzystywaniem dla komunikacji Odry oraz Olzy. Co charakterystyczne jednak, w wypadku zagospodarowywania terenu we wspomnianych czasach dysponujemy znikomą liczbą informacji, dotyczących początków struktur kościelnych - parafii. Pierwsze informacje ich istnieniu (Gorzyce, Rogów) pochodzą dopiero z XV w. (Zgorzelska 1986, s. 48; Panic1992, s. 105-117; Jakubczyk 2007, s. 29-30).

Co najmniej od przełomu XV i XVI w. w obrębie opisywanego obszaru istniały prywatne dobra rycerskie; ich powstawanie łączyło się z procesem rozpadu księstw feudalnych i kształtowaniem nowych stosunków społeczno-ekonomicznych (por. Jakubczyk 2007, s. 41- 42, 61). Jedną z ich najstarszych pozostałości jest tzw. gródek stożkowaty w Gorzyczkach. We wspomnianym okresie dobra gorzyckie przynależały – przez pewien okres – do tzw. wolnego, wodzisławskiego państwa stanowego (nadal pod zwierzchnictwem czeskim, m.in. w gestii dynastii Planknarów), posiadającego dużą samodzielność

administracyjno-prawną. Niemniej w czasach nowożytnych (XVI-XVIII w.) źródła pisane notują wielu indywidualnych właścicieli wsi i gruntów w granicach obecnej gminy Gorzyce. W pocz. XIX w. znaczne jej połacie znajdowały się w rękach m.in. rodziny Skrbeńskich, potem Domsów, jeszcze później w części w rękach Larisch-Moennich z Karwiny. Czas nowożytny to okres rozwoju w obrębie opisywanego terenu gospodarki folwarcznej; w krajobrazie kulturowym dominowała własność dworska, z porozrzucanymi w różnych strefach wsiami. Co istotne, żadne ze skupisk osadniczych nie weszło w fazę urbanizacji (Jakubczyk 2007, s. 41-42, 61-74 i in.).

Istotne zmiany ekonomiczne w strefie dzisiejszej gminy zaczęły zachodzić na przełomie XVIII/XIX w. w związku z fazą industrializacji państwa pruskiego. Już w końcu XVIII w. niektórzy gorzyczanie znaleźli zatrudnienie w powstających w południowej części powiatu rybnickiego kopalniach węgla kamiennego. Począwszy od 1897 r. rozpoczęto również poszukiwania węgla kamiennego w obrębie dzisiejszej gminy, za zaowocowało powstaniem kopalni „Friedrichschachte” (in. „Friedrichgrubbe”) na pograniczu Turzy i Gorzyc, a w efekcie – zmianami osadniczymi (Jakubczyk 2007, s. 129 i n.).

Rozpatrując przedmiotową problematykę warto zwrócić też uwagę na nazewnictwo (toponomastykę) dzisiejszej gminy. Istniejące tu obecnie wsie posiadają z pewnością złożoną, niestety słabo zbadaną historię i genezę. Znane nam, pierwsze wzmianki historyczne poświadczają z pewnością, co najmniej średniowieczne użytkowanie obecnego ich terenu (od XIII w.). Co więcej, pochodzenie samych nazw, ich etymologia, niejednokrotnie mogą rzucić nieco światła na okoliczności związane z zasiedleniem, zagospodarowaniem i przekształcaniem interesującego nas rejonu przez człowieka.

Wykaz nazw wsi oraz lokalnych toponimów w obrębie gminy Gorzyce, woj. śląskie

W dzisiejszych granicach gminy Gorzyce (mapy 1-8) wyróżnia się następujące toponimy:

1) Solectwa:

- Belsznica** – wieś sołecka; pierwsza wzmianka *Belczniczy* (1393), *Belcznica* (1679); pierwotnie *Belcznica* od wyrazu *belk* (starop. *belch*), oznaczającego „błoto, muł, głąbię, wir wodny”; nazwa związana z krajobrazem (Borek 1988, s. 41, 87, 292; Jakubczyk 2007, s. 31 i n.).
- Bluszczów** – wieś sołecka; pierwsza wzmianka *Blusscuow* (1472), pot. *Bluszczowy*; od wyrazu *bluszcz*, oznaczającego „roślinę z dzięgielowatych”; nazwa związana z szatą roślinną (Borek 1988, s. 63, 76, 88; Jakubczyk 2007, s. 31, 68-69).

Czyżowice - wieś sołecka; pierwsza wzmianka z *Czirzowic* (1492), *Czyrzowice* (1679); prawdopodobnie pierwotnie *Czyrzowice*, od nazwy osobowej *Czyż* (1470/80), wtórnie zmieniona (Borek 1988, s. 169, 378, 414; Jakubczyk 2007, s. 61, 63).

Gorzyce – wieś sołecka; pierwsza wzmianka *Gorzice maior* (Wielkie) lub *Gorice* (1229), *Goritz* (1278); pierw. *Gorzyca*, tzn. miejsce z *górką* lub od *gorzeć*, tj. „wygorzałe (spalone) miejsce”; nazwa związana z krajobrazem (Borek 1988, s. 45, 62, 299, 309; Panic 1992, s. 107, 110, 112-113; Jakubczyk 2007, s. 30-31 i n.).

Gorzyczki – wieś sołecka; pierwsza wzmianka *Klein Goricz* (1415), *Male Gorzice* (1783), *Gorzyczki* (1920); od nazwy miejscowości-toponimu *Gorzycze* (Borek 1988, s. 218, 293; Jakubczyk 2007, s. 30-31 i n.).

Kolonia Fryderyk – wieś sołecka; *kolonia* – nazwa często używana dla oznaczenia nowego przysiółka, z reguły oddalonego od wsi; czasami z określeniem, tu: *Fryderyk* – tzn. od imienia postaci historycznej; najstarsze zapisy nazwy *kolonia* na Górnym Śląsku nie wykraczają poza XVIII w.; kolonia powstała wraz kopalnią w latach 1913-1918; nazwa kulturowa (Borek 1988, s. 97 i in.; Jakubczyk 2007, s. 133).

Odra – wieś sołecka; pierwsza wzmianka *Odra* (1264, 1482); osada leżąca nad rz. *Odrą*; nazwa rzeczna *flumen Odra* (894) uznawana za przedślōwiańską, oznaczającej pierwotnie „tor wodny”; nazwa krajobrazowa pochodząca od innego obiektu (Borek 1988, s. 51, 62, 88, 214, 216, 292.; Panic 1992, s. 108, 113; Jakubczyk 2007, s. 31 i n.).

Olza – wieś sołecka; pierwsza wzmianka *Gut und Torf Olse* (1435); nazwa od rzeki *Olzy*; ta ostatnia nazwa uznawana za przedślōwiańską, pierwotnie oznaczająca „białą rzekę”; nazwa krajobrazowa pochodząca od innego obiektu (Borek 1988, s. 52, 62, 216.; Jakubczyk 2007, s. 31 i n.).

Osiny – wieś sołecka; pierwsza wzmianka *Ossina* (ok. 1300); od wyrazu *osina*, oznaczającego „osikę”; nazwa związana z szatą roślinną (Borek 1988, s. 72, 244, 276, 296, 309.; Panic 1992, s. 110, 114; Jakubczyk 2007, s. 31 i n.).

Rogów – wieś sołecka; pierwsza wzmianka *Rogow* (1339, 1441); nazwa od przezwiska osobowego *Róg*; nazwa dzierżawcza, związana z właścicielem (Borek 1988, s. 135, 279, 292, 294, 314, 323; Jakubczyk 2007, s. 68-70).

Turza Śląska – wieś sołecka; pierwsza wzmianka *Turschow* (ok. 1300), *Klein-*, *Gros-Turzy* (1743), *Turza* (1920); od nazwy zwierzęcia *tur*; nazwa związana ze światem zwierzęcym (Borek 1988, s. 78, 80, 87, 293; Panic 1992, s. 110, 114; Jakubczyk 2007, s. 30 i n., 57, 64-66).

Uchylsko - wieś sołecka; pierwsza wzmianka *Uchilsko* lub *Uchilsco* (1229); od wyrazu *uchyl*, oznaczającego „uchylek, zaulek, ustronie”; nazwa związana z krajobrazem (Borek 1988, s. 58, 62, 88, 292, 310; Panic 1992, s. 107, 113; Jakubczyk 2007, s. 31 i n.).

2) Dawne nazwy sołectw:

Dworek – cz. wsi Olza; pierwsza wzmianka – brak danych; nazwa kulturowa pochodząca od obiektu użytkowego (Borek 1988, s. 94, 116-117; Jakubczyk 2007, mapy).

Henryków – cz. wsi Bluszczów; pierwsza wzmianka – brak danych; nazwa kulturowa oznaczająca miejsce z „dawnym dworem Henryka” (por. Borek 1988, s. 238; Jakubczyk 2007, mapy).

Kaczy Dół – cz. wsi Czyżowice; pierwsza wzmianka – brak danych; nazwa od wyrazu „dół, doły, teren w dole, w obniżeniu; też od przezwiska osobowego *Kacza*; nazwa związana z krajobrazem-uksztaltowaniem terenu i właścicielem; (Borek 1988, s. 44, 62, 173, 221; Jakubczyk 2007, mapy).

Kamieńczak – cz. wsi Kamień; pierwsza wzmianka *Kaminscok* (1874); nazwa związana ze specyfiką krajobrazu (Borek 1988, s. 218; Jakubczyk 2007, mapy).

Kępa – cz. wsi Czyżowice; pierwsza wzmianka – brak danych; od wyrazu *kępa*, oznaczającego „małą wyniosłość w terenie, zwłaszcza bagnistym, podmokłym”; gwarowo: „pagórek, zarośle”; nazwa związana z krajobrazem (por. Borek 1988, s. 47, 62, 80, 213, 276, 310; Jakubczyk 2007, mapy).

Kolonia Olecka – cz. wsi Olza; pierwsza wzmianka – brak danych; *kolonia* – nazwa często używana dla oznaczenia nowego przysiółka, z reguły oddalonego od wsi; czasami z określeniem, tu: – tzn. od *olchy*, miejsca porośniętego olchami; najstarsze zapisy nazwy *kolonia* na Górnym Śląsku nie wykraczają poza XVIII w.; osada powstała w 1 połowie XX w. dla pracowników kopalni „Anna” w Pszowie (Borek 1988, s. 71-72, 97 i n.; Jakubczyk 2007, s. 135, mapy).

Kraskowiec – cz. zabudowań we wsi Koloni Fryderyk; pierwsza wzmianka *Kraskowitz*, *Kraskowiec* (1887); od nazwiska *Krasek* albo *Kraska*; nazwa odmienna (Borek 1988, s. 148; Jakubczyk 2007, mapy).

Ligotka – cz. wsi Rogów; pierwsza wzmianka *Ellgoth*, *Ligotka* (1845); od nazwy Ligota, od staropol. „*lgota*”, tzn. „wsi założonej na tzw. surowym pniu, wolna na określony czas z podatku”; nazwa związana z życiem społecznym człowieka (Borek 1988, s. 33, 112; Jakubczyk 2007, mapy).

Młyńsko – cz. wsi Odra; pierwsza wzmianka *Mlynisko* (1784), pierw. *Mlynisko*, tj. „miejsce po starym młynie”; nazwa wtórna od obiektu kulturowego (Borek 1988, s. 100, 117).

Olszenica – cz. wsi Turza Śląska; pierwsza wzmianka *Olschnitza* (1822), od przymiotnika „olszany”, tj. porośnięty olchami; nazwa związana z szatą roślinną krajobrazu (Borek 1988, s. 72, 76; Jakubczyk 2007, mapy).

Pędzich - cz. wsi Czyżowice; pierwsza wzmianka – brak danych; być może nazwa związana z istniejącymi młynami (wzmianka 1691); Jakubczyk 2007, s. 53-56, mapy.

Piaski – cz. wsi Czyżowice; pierwsza wzmianka – brak danych; od wyrazu *piasek*, oznaczającego „ubogi grunt, piaszczysty”; nazwa krajobrazowa (Borek 1988, s. 53, 63, 237-238; Jakubczyk 2007, mapy).

Przedewsie – cz. wsi Gorzyczki; pierwsza wzmianka *Predessi* (1845); nazwa oznaczająca miejsce „przed wsią”; nazwa kulturowa określając położenie względem innego obiektu (Borek 1988, s. 83; Jakubczyk 2007, mapy).

Rogowiec – cz. wsi Rogów; pierwsza wzmianka z *Rohowcza* (1479); nazwa zdrobniła od pobliskiego *Rogowa*, ta z kolei od przezwiska osobowego *Róg* (Borek 1988, s. 135, 219, 294, 323; Jakubczyk 2007, mapy).

Stawy (Belskie) – cz. wsi Gorzyce; pierwsza wzmianka – brak danych; od wyrazu staw, tj. „zbiornik wody, gdzie z reguły hoduje się ryby”; nazwa związana z krajobrazem i z gospodarką człowieka (Borek 1988, s. 57, 62, 246; Jakubczyk 2007, s. 55, mapy).

Syrynka – cz. wsi Rogów; pierwsza wzmianka *ex villa Srenka* (1679), *Srenka* (1845); od pobliskiej miejscowości *Syrynia*; ta ostatnia nazwa pochodzi od staropol. *syry*, tzn. „mokry, wilgotny, podmokły, teren; nazwa związana z krajobrazem (Borek 1988, s. 58, 219; por. Panic 1992, s. 111, 114; Jakubczyk 2007, mapy).

Szwajcaria Czyżowicka – cz. wsi Czyżowice; brak bliższych danych (Jakubczyk 2007, mapy).

Wytrzęsów – cz. wsi Rogów; pierwsza wzmianka *ex villa Strzensow* (1679), *Witrzenczow* 1687/88; wg pierwotnego zapisu pierwotnie *Trzęsów*, od trząść, tj. „miejsce grząskie, trzęsące się”; nazwa krajobrazowa (Borek 1988, s. 61, 63; Jakubczyk 2007, mapy).

Zabłocie – cz. wsi Czyżowice; pierwsza wzmianka – brak danych; od wyrazu *zabłocie*, tj., miejsce „za błotem”; nazwa związana z krajobrazem (por. Borek 1988, s. 83, 322; Jakubczyk 2007, mapy).

Żabiok – cz. wsi Czyżowice; pierwsza wzmianka – brak danych; „staw żabi”, od nazwy osobowej *Żaba* (por. Borek 1988, s. 79-80; Jakubczyk 2007, mapy).

3) Toponimy terenowe:

Belski Las – nazwa lokalna, oznaczająca kompleks leśny w Belsznicy (cz. N); Jakubczyk 2007, s. 14.

Czacza – wyniesienie terenu we wsi Czyżowice; bliższych danych brak.

Doly – teren we wsi Osiny (cz. SE); nazwa od wyrazu „dół, doły, teren w dole, w obniżeniu”; nazwa związana z krajobrazem-ukształtowaniem terenu (Borek 1988, s. 44, 62).

Grobla – nazwa lokalna, ludowa; prawd. związana z gospodarką stawowo-rybną lub spiętrzeniami wody na użytek młynów wodnych (Borek 1988, s. 95-283, 293; Jakubczyk 2007, s. 53-54).

Grzybówki – teren we wsi Osiny (cz. SE); bliższych danych brak; być może pojęcie związane z „miejszem grzybowym” (por. Borek 1988, s. 108);

Marzana – cz. terenu we wsi Gorzyce; od nazwiska Marzanek (por. Borek 1988, s. 177).

Okrągłaki – teren we wsi Gorzyce (cz. N); nazwa krajobrazowa związana z gwarowym *okraglikiem*, tj. „miejszem o okrągłym kształcie, np. łąka w lesie”(por. Borek 1988, s. 52).

Wilczok – cz. terenu we wsi Gorzyce; nazwa od *wilk*, przym. Wilczy (por. Borek 1988, s. 79).

Winna Kępa – wzniesienie w Rogowie (cz. S); wzmiankowana w XVII w.; od wyrazu *kępa*, oznaczającego „małą wyniosłość w terenie, zwłaszcza bagnistym, podmokłym”; gwarowo: „pagórek, zarosłe”; nazwa związana z krajobrazem; prawd. uprawiano tu winorośl (por. Borek 1988, s. 47, 62, 80, 213, 276, 310; Jakubczyk 2007, s. 70, mapy).

4) Hydronimy:

Lesznica (też Leśnica; Wodzisławka) – rzeka w zlewni Odry; „leśna rzeka lub osada”, ew. od *leśnica* – tj., „czarna, nieurodzajna gleba”; nazwa krajobrazowa (Borek 1988, s. 70, 76, 87-88 i n.).

Łęgoń – potok; nazwa od wyrazu *łęg*, oznaczającego „podmokłą łąkę, zwykle w dolinie rzeki”, gwarowo również „*las dębowy*” (por. Borek 1988, s. 50, 62, 242).

Olza – rzeka (prawy dopływ Odry); nazwa uznawana za przedślówiańską, pierwotnie oznaczająca „*białą rzekę*”; (Borek 1988, s. 52, 62, 216).

Odra – rzeka; nazwa rzeczna *flumen Odra* (894) uznawana za przedślówiańską, oznaczająca pierwotnie „tor wodny”(Borek 1988, s. 51, 62, 88, 214, 216, 292).

Wśród wymienionych nazw topograficznych, związanych z Gorzycami i przeszłością gminy, zwraca uwagę:

- duża ilość pojęć (16) związanych z różnymi elementami krajobrazu, jego charakterystycznymi elementami; w świetle genezy nazw zasiedlany teren charakteryzował się zróżnicowaną morfologią (wzniesienia i obniżenia), był zalesiony, występowały tu słabe gleby (pod kątem możliwości wykorzystania rolniczego), w tym piaszczyste, o dużej kamienistości, obecne były tu też tereny

zabagnione; niewielka jednak ilość hydronimów (zaledwie 4, w tym dwa odnoszące się do dużych rzek – Odry i Olzy) może być przy tym przesłanką do wysunięcia hipotezy, iż część istniejących cieków wodnych, a także „oczek”, posiada charakter wtórny, antropogeniczny;

- w okresie tworzenia się nazw-toponimów występowała na opisywanym terenie roślinność zwłaszcza wilgociolubna (bluszcz, olsza, osika, lasy łąkowe); być może w strefach leśnych żyły tury i wilki;
- niewielka ilość pojęć kulturowych, związanych np. ze sposobem użytkowania terenu (Młyńsko, Pędzich, Stawy, groble, Winna Kępa); wskazują one na to, że dawni mieszkańcy trudnili się m.in. gospodarką wodną (rybną; młyny wodne), ale też – w nieznanym dokładniej okresie – uprawą winorośli;
- istnienie dość dużej liczby pojęć od imiennych, od nazwisk, imion lub przydomków być może właścicieli danych gruntów (np. Czyżowice, Rogów, Henryków, Kraskowiec, Rogowiec, Żabiok, Marzana); spora część ze wspomnianych nazw powstała w czasach nowożytnych lub współczesnych.

Uwzględniając istnienie do dzisiaj nazw odnoszących się do krajobrazu - głównie leśnego, warto zwrócić uwagę, iż wg Idziego Panica tytułowy obszar, wchodzący w skład kasztelani raciborskiej w późnym średniowieczu (XIV-XV w.), był w znacznym stopniu pokryty „pierwotnie” zwartą puszczą, z punktowo występującymi wsiami (Panic 1992, ryc.12). Lasy te w znacznym stopniu zostały wycięte co najmniej poczynając od XVIII w., w związku z zapotrzebowaniem na paliwo dla celów hutniczych (produkcja szkła, żelaza), później przemysłu węglowego.

W świetle dostępnych danych należy podkreślić, iż nazwy niemal wszystkich wsi sołeckich obecnej gminy są notowane w pisanych źródłach średniowiecznych (XIII-XV w.). Należy przy tym jednak pamiętać, iż notki źródłowe dotyczą faktów osadniczych-kulturowych, sięgających genezą w bardziej odległą przeszłość. Najstarsze nazwy lokalne są wymieniane w roku 1229 (Gorzyce, Uchylsko), kolejna w 1264 r. (Odra); ze źródeł XIV-wiecznych pochodzą nazwy Belsznicy, Kamienia, Osin, Rogowa, Turzy, natomiast z XV w. – Bluszczowa, Czyżowic, Gorzyczek i Olzy. Potencjalnie właśnie praktycznie we wszystkich sołectwach obecnej gminy Gorzyce trzeba liczyć się z obecnością w różnych miejscach średniowiecznej substancji zabytkowej (np. cmentarzyk, w tym tzw. przykościelnych, opuszczonych-„zaginionych” wsi), stref eksploatacji terenu, ponadto miejsc wydobycia i obróbki surowców (zwłaszcza skalnych, w tym gliny).

3. HISTORIA I STAN BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH

Poszukiwania danych na temat stanu rozpoznania archeologicznego dzisiejszej gminy Gorzyce, woj. śląskie, prowadzono w:

- archiwum Działu Archeologii Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, stanowiącego zbiorczą składnicę dokumentacji archeologicznej ze wschodniej części Górnośląska;
- archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach;
- archiwum Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach;
- archiwum Muzeum w Wodzisławiu Śląskim;
- literaturze przedmiotu.

Obszar współczesnej gminy Gorzyce budził zainteresowania archeologów od okresu co najmniej międzywojennego. Uwzględniając niedawno opublikowaną pracę Daniela Jakubczyka, w której znajduje się informacja poświęcona historii badań archeologicznych (Jakubczyk 2007, s. 25-27; tu starsza literatura), zaznaczymy jedynie główne etapy rozpoznań terenowych:

- penetracje pracowników i studentów archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie w latach 1930-1931, 1937-1938 (m.in. J. Fitzke, J. Żurowski, R. Jamka),
- pozyskanie przez Dział Archeologii Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu zabytków odkrytych przez pracowników żwirowni w Olzie i Odrach (1967 r.),
- badania wykopaliskowe w Gorzyczkach st. 1 (gródek stożkowaty) w latach 1969-1971, 1973 i 1976 (W. Galasińska-Hrebendowa, W. Pierzyna),
- penetracje pracowników Katedry Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego w 1998 r.,
- ratownicze badania wykopaliskowe w Turzy Śląskiej st. 2 (osada produkcyjna z XV-XVI w.) w latach 1997 (M. Furmanek, S. Kulpa) - 1998 T. Kosmala,
- ratownicze badania wykopaliskowe w Odrze st. 2 (osada z okresu nowożytnego); K. Nowaczyk (1998);

- badania powierzchniowe w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski² (dalej: AZP) na obszarach 103-41 (M. Furmanek, S. Kulpa), 104-41 (M. Furmanek, S. Kulpa) i 105-41 (J. Romańska, G. Martyniak, M. Kurgan-Przybylska) w latach 1997-2008,
- badania powierzchniowe na trasie planowanej autostrady A1 (w ramach tzw. linii rozgraniczenia szerokości około 300 m), która ma przebiegać południowo-wschodnimi peryferiami gminy w latach 2000-2005 (Abłamowicz i in. 2000, 2005; Bednarczyk i in. 2001); te z wynikiem negatywnym.
Od wielu już lat obszar gminy jest penetrowany przez pracowników Muzeum w Wodzisławiu Śląskim (S. Kulpa i in.).

4. OGÓL ZNANYCH STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

Pełne zestawienie danych na temat **znanych** stanowisk archeologicznych w obrębie dzisiejszej gminy Gorzyce zawiera tabela 1. Ogółem w obrębie interesującego nas terenu można dzisiaj wyróżnić 113 stanowisk archeologicznych (dostarczających danych o 157 faktach osadniczych z przeszłości), o zróżnicowanej funkcji i chronologii. Znakomita większość z nich zalicza się do tzw. płaskich, tzn. w terenie nie wyróżniają się one w sposób widoczny formą morfologiczną (całość substancji zabytkowej znajduje się pod humusem-poziomem akumulacji próchnicy). Pozostałości dwóch są jednak dostrzegalne w terenie: Gorzyce st. 1 (gródek stożkowaty).

Rozlokowanie wspomnianych stanowisk, ich zasięgi, przedstawiono na dołączonych mapach 1-8 (z znaczeniem podziału AZP)³. Numeracja w tabeli 1 odpowiada przy tym numeracji na mapach. Wymaga podkreślenia, że na mapach szczegółowych zastosowano kilka odmian sygnatur stanowisk archeologicznych:

	kropka z zielonym pełnym wypełnieniem: stanowiska o znanej lokalizacji, w typie śladów lub punktów osadniczych o szacowanej wielkości do około 1 ara
	owal, okrąg, zarys nieforemny z zielonym wypełnieniem przezroczystym: stanowiska o znanej lokalizacji, posiadające większą – wg szacunków – powierzchnię, rzędu >1 ar, a nawet kilka ha
	schematyczny trójkąt umieszczony koło nazwy miejscowości z zielonym wypełnieniem przezroczystym: stanowiska o nieznannej dokładnie lokalizacji (znamy jedynie nazwę miejscowości znalezisk, z reguły archiwalnych)

² Jednorazowo (jednosezonowe) przeprowadzone badania powierzchniowe nie umożliwiają pozyskania wszystkich informacji, związanych z przedziejową, przed- lub wczesnohistoryczną obecnością człowieka na danym obszarze. Powodem takiego stanu jest m.in. zmieniająca się co roku dostępność terenu (np. zaorane strefy łąk, ugorowane pola, zmienna głębokość orki itp.), a także warunki pogodowe (np. brak opadów sprzyja przesuszeniu gruntu i utrudnia znajdowanie wyoranych zabytków). Mając m.in. to na uwadze w niektórych rejonach Polski prowadzi się akcję badań powierzchniowych, których celem jest weryfikacja i uzupełnienie starszych danych, pozyskanych w trakcie realizacji AZP. Pozostaje poza dyskusją stwierdzenie: im więcej badań poszukiwawczych i weryfikacyjnych, tym więcej danych archeologicznych o przeszłości danego terenu, tym samym bardziej precyzyjne zalecenia o charakterze konserwatorskim.

³ W kilku wypadkach dostępne mapy w skali 1:10 000 różniły się w szczegółach morfologii terenu z mapkami na kartach AZP (np. nr w tabeli 44, 51-53,111).

5. ZRÓŻNICOWANIE CHRONOLOGICZNE I FUNKCJONALNE STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

Wśród omawianych 113 stanowisk archeologicznych (tabela 1) wyróżnia się:

- jednofazowe (jednokulturowe)⁴ - razem 80 obiektów;
  - wielofazowe-wielokulturowe⁵ - razem 33 obiekty.

Pod względem zróżnicowania chronologicznego i faz występowania faktów osadniczych na interesujących nas obiektach wydaje się, iż przynależą one do:

- mezolitu (3 stanowiska),
- neolitu - młodszej epoki kamienia (14 stanowisk),
- epoki kamienia - ogólnie (30 stanowisk),
- epoki kamienia – wczesnej epoki brązu (1 stanowisko),
- epoki brązu – kultury łużyckiej (8 stanowisk),
- epoki brązu/wczesnej epoki żelaza (2 stanowiska),
- późnego okresu wpływów rzymskich – kultury przeworskiej (2 stanowiska),
- okresu wpływów rzymskich (3 stanowiska),
- pradziejów (czasów przedhistorycznych) – bez dokładniejszego określenia (2 stanowiska),
- wczesnego średniowiecza (11 stanowisk),
- późnego średniowiecza (25 stanowisk),
- ogólnie średniowiecza (5 stanowisk),
- późnego średniowiecza i okresu nowożytnego (2 stanowiska),
- okresu nowożytnego (47 stanowisk).
- o chronologii nieokreślonej (2 stanowiska),

Biorąc pod uwagę generalne rozwarstwienie czasowe stanowisk, wydaje się, iż tereny dzisiejszej gminy Gorzyce budziły zainteresowanie osadnicze grup ludzkich żyjących w różnych odcinkach czasu. Uwzględniając chronologię zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych zwraca uwagę jednak dominacja obiektów z okresów nowożytnych (47), epoki kamienia (30), późnego średniowiecza (25) oraz młodszej epoki kamienia-neolitu (14).

Pod względem funkcjonalnym (por. niżej zamieszczony Słownik) można je podzielić na:

- ślady osadnictwa (łącznie 92),
- punkty osadnicze (łącznie 15)
- osady (łącznie 24)
- gródek stożkowaty (1)
- dwór (1)
- dokładniej nieokreślone (24).

Zwraca uwagę brak pewnie wyróżnianych cmentarzysk z pradziejów lub czasów wczesnohistorycznych. Być może wynika to ze stanu badań (niewielka – w sumie – ilość rozpoznań za pomocą prac inwazyjnych, m.in. wykopaliskowych).

Trzeba podkreślić, iż rozważania dotyczące przestrzennego rozplanowania stanowisk z poszczególnych faz zasiedlenia terenu gminy mijają się z celem. Dodać także należy, iż wyniki badań AZP nigdy nie są kompletne (por. przyp. 1), na dodatek w silnie zantropogenizowanej strefie, jaką jest obszar Gorzyce, nie da się wykluczyć zniszczenia stanowisk pradziejowych późniejszą działalnością człowieka (w tym powstaniem zabudowy mieszkalnej, przemysłowej itp.).

Epoka kamienia – ogólnie (od początków osadnictwa człowieka do około 1800 p.n.e.)

Do tytułowego okresu zalicza się 30 stanowisk (tabela 1 nr 1-2, 6-7, 11-14, 19, 25-27, 30-33, 35, 44-45, 47-48, 53-55, 61, 81, 86, 90, 106, 108), zlokalizowanych w różnych częściach dzisiejszej gminy (Bełznica, Bluszczów, Czyżowice, Gorzyce, Gorzyczki, Kolonia Fryderyk, Olza, Rogów, Syrynka, Uchylsko). Nieliczne znaleziska odkryte podczas badań powierzchniowych (pojedyncze wyroby krzemienne ze śladami obróbki, mało charakterystyczne) nie uprawniają do wysuwania dokładniejszych wniosków na temat czasu i charakteru wspomnianego osadnictwa.

Mezolit – środkowa epoka kamienia (ok. 8000 - 5500 p.n.e.)

Do tytułowego okresu zalicza się 3 stanowiska (nr 17, 38 i 60 w tabeli 1), zlokalizowane w różnych częściach dzisiejszej gminy (Czyżowice, Gorzyce, Kamień – poza obecnym terenem gminy). Nieliczna ilość pochodzących z nich znalezisk i brak dokładniejszych danych archiwalnych nie pozwalają powiedzieć na ich temat nic bliższego. Wydaje się, iż są to incydentalne ślady wędrownych grup koczowniczych, przemieszczających się za zwierzyną oraz w poszukiwaniu pożywienia roślinnego, również surowców.

⁴ Tzn. wykorzystywane w jednym, konkretnym odcinku czasu.

⁵ Tzn. użytkowane, co najmniej dwukrotnie (lub kilkakrotnie) w różnych okresach czasu/fazach osadniczych.

Neolit – młodsza epoka kamienia (ok. 5500 - 1800 p.n.e.)

Do tytułowego okresu zalicza się 14 stanowisk (w tabeli 1 nr 5, 9-10, 16, 18, 29, 34, 68, 78-80, 83, 94, 107), zlokalizowanych w różnych częściach dzisiejszej gminy (Bluszczów, Czyżowice, Gorzyce, Olza, Rogów, Turza Śląska, Uchylsko). W wypadku jednego obiektu (nr 10) wydaje się, iż znaleziony tu zabytek wskazuje na przynależność ówczesnej populacji do tzw. kultury ceramiki sznurowej.

Poza znaleziskami w postaci części pracujących narzędzi i odpadków z obróbki krzemienia, zwracają uwagę znaleziska kilku siekierok oraz toporków kamiennych. Niezależnie od innych stosowanych technik mogły one służyć do wyrębu lasów, w celu pozyskania miejsca pod pola, dla budownictwa, ewentualnie pozyskania paliwa. Grupy osadnicze z podanego odcinka czasu trudniły się już gospodarką wytwórczą, w ramach hodowli i rolnictwa. Prowadziły one stacjonarny tryb życia (związany m.in. z budową trwałych osad, czasami wieloletnich), prowadząc wielokierunkową eksploatację terenu.

Epoka kamienia –wczesna epoka brązu

Do tego okresu zalicza się 1 stanowisko (w tabeli 1 nr 96), zlokalizowane w m. Turza Śląska. Zabytek pochodzący z tego stanowiska to okruch z krzemienia czekoladowego z negatywnymi odbiciami.

Epoka brązu – kultura łużycka (ok. 1800 - 700 p.n.e.)

Do tego okresu zalicza się 8 stanowisk (w tabeli 1 nr 50, 65, 67, 76, 82, 87, 107-108), zlokalizowanych w różnych częściach dzisiejszej gminy (Gorzyczki, Olza, Rogów i Uchylsko). Pochodzące z nich zabytki są identyfikowane z populacjami tzw. kultury łużyckiej. Wspomniane grupy tworzyły często mikroregionalne skupiska osadnicze (kompleksy osad powiązane ze sobą ekonomicznie, gospodarczo i politycznie, czasami użytkujące wspólnie jedno duże cmentarzysko), zaś podstawą ich bytu stanowiła gospodarka wytwórcza, rolno-hodowlana. Niejednokrotnie wspomniane skupiska egzystowały w długich ciągach czasowych (rzędu kilkuset lat; podobne obiekty znane z Płaskowyżu Głubczyckiego), stanowiąc stałą komponentę krajobrazu, ulegającego nasilającej się antropogenizacji. W omawianej grupie wyróżniają się stanowiska w Olzie (65, 67, 76, 82), które dostarczyły przypadkowych, unikatowych znalezisk. Ich odkrycie nastąpiło – być może- w trakcie eksploatacji żwirowni w dolinie Odry. Wśród znalezisk z Olzy zwraca uwagę pozostałość diademu brązowego (w tabeli 1 nr 82) – charakterystycznej ozdoby głowy kobiet (w schyłku epoki brązu-wczesnej epoce żelaza) z tzw. grupy górnośląsko-małopolskiej kultury łużyckiej, związanej m.in. z populacjami zasiedlającymi wschodnią część Górnego Śląska. Różnicowanie chronologiczne odkryć w Olzie przemawia za tym, iż

zidentyfikowane przedmioty brązowe (w części unikatowe) nie stanowiły raczej tzw. skarbu. Miejsce i okoliczności odkrycia mogą wskazywać na penetrację terenu, a zwłaszcza wykorzystywanie Odry dla celów komunikacyjnych.

Epoka brązu – wczesna epoka żelaza (ok. 1800-700 - 700-400 p.n.e.)

Przypuszczalnie z przełomem podanych faz chronologicznych łączyć należy 2 stanowiska (tabela 1 nr 3, 29), zidentyfikowane w Belsznicy oraz Gorzycach. Dokonane tu odkrycia (wyłącznie nieliczne fragmenty ceramiki) prawdopodobnie łączyć należy z wyróżnianą wcześniej na terenie gminy populacją kultury łużyckiej. Trzeba dodać, iż zanik owej struktury (czas trwania) do dzisiaj stanowi przedmiot dyskusji i nie jest wyjaśniony.

Okres wpływów rzymskich (I - poł. V w. n.e.)

Kolejną fazę zasiedlenia terenu obecnej gminy Gorzyce reprezentują znaleziska dokonane w obrębie 5 stanowisk (tabela 1 nr 50, 64, 74, 93, 103), lokalizowanych w Gorzyczkach, Odrze, Olzie i Turzy Śląskiej. Łączą się one z populacją tzw. kultury przeworskiej.

W wypadku kultury przeworskiej można stwierdzić, iż jej populacje pojawiają się w zachodniej części Górnego Śląska, co najmniej w początkach naszej ery (we wczesnym okresie wpływów rzymskich), natomiast we wschodniej (zapewne penetrowanej w tym samym czasie) związane z nią stałe osadnictwo łączy się dopiero z III-IV w. (tzw. późnym okresem wpływów rzymskich). Wspomnianą populację charakteryzowała gospodarka rolno-hodowlana, realizowana na większym – w porównaniu z poprzednimi okresami – areale. Z pewnością jednym z elementów produkcji była obróbka żelaza. Na Górnym Śląsku wykorzystywano głównie rudy powierzchniowe (limonitowe, syderytowe), bez stosowania eksploatacji kopalnianych technik węglnych. Wytwórczość hutnicza (realizowana w tzw. dymarkach) oraz obróbka kowalska żelaza z pewnością wpływała na zwiększenie zapotrzebowania na paliwo, co musiało się łączyć z wycinką drzew (zwłaszcza gatunków liściastych, twardych, o podwyższonej kaloryczności), ponadto z wykształceniem się umiejętności produkcji węgla drzewnego (jego kaloryczność jest zbliżona do węgla kamiennego).

W skali nie tylko Górnego Śląska do unikatowych zaliczyć trzeba znaleziska wiadra brązowego w Odrze oraz krótkiego miecza typu *gladius* w Olzie. Wspomniane znaleziska są wytworami rzemieślników rzymskich (miecze typu *gladius* były używane przez legionistów), i dostały się na nasze ziemie drogą handlu lub migracji ludności (właścicieli). Miejsce i charakter odkrycia (żwirownie) ponownie wskazują na wykorzystywanie Odry dla celów komunikacyjnych (spław głównym nurtem, przeprawa). Nie można jednak wykluczyć, iż środowisko wodne było również wykorzystywane dla

celów kultowych (tzw. dary wotywnie) przez sąsiadujące z nimi, stałe grupy osadnicze. Podobne sytuacje są znane w okresie dominacji imperium rzymskiego na terenie tzw. *barbaricum* (strefie poza limesami - granicami państwa rzymskiego) Wyjaśnienia charakteru opisywanych znalezisk należy upatrywać poprzez intensyfikację prac archeologicznych (zwłaszcza w typie wykopaliskowym) na terenie gminy.

Pradzieje

W Gorzyczkach st. 4 i Olzie st. 13 (tabela 1 nr 53 i 77) znaleziono pojedyncze fragmenty ceramiki oraz bliżej nieokreślony przedmiot kamienny o trudnej do określenia chronologii przedhistorycznej. W wypadku drugiego z wymienionych należy podkreślić, iż chodzi o znalezisko tzw. luźne (pojedyncze) z terenu żwirowni nadodrzańskiej.

Wczesne średniowiecze (V/VI - XIII w.)

Z tym okresem dziejów łączyć należy pewnie 11 stanowisk archeologicznych (tabela 1 nr 1, 13, 29, 72, 83, 86, 92, 104, 105, 110, 112), wyróżnianych w Belsznicy, Czyżowicach, Gorzycach, Olzie, Rogowie, Turzy Śląskiej i Uchylsku. Co najmniej w wypadku znalezisk z Uchylska, wydaje się przy tym, iż chronologicznie wspomniane ślady osadnictwa łączą się ze schyłkiem wczesnego średniowiecza (X-XIII w.).

Należy domniemywać, iż *gros* wymienionych stanowisk wiąże się z zasiedlaniem terenów obecnej gminy w okresie wczesnopaństwowym; niektóre z nich łączą się – zapewne – z notowanymi *post quem* w źródłach pisanych wsiami, powstającymi w procesie feudalnej kolonizacji. Zwraca przy tym uwagę identyfikacja osady wczesnośredniowiecznej w Gorzycach (st. 29), wzmiankowanej już w 1229 r. Jedno ze znalezisk (luźnych, pojedynczych, bez kontekstu) – w postaci naczynia glinianego - pochodzi ze żwirowni w Olzie nad Odrą (nr 72). Fakt ten, kolejny raz zdaje się wskazywać na istotne znaczenie wspomnianej rzeki dla różnych populacji, zasiedlających jej brzegi w różniących się fazach chronologicznych.

Późne średniowiecze (XIV - XV w.)

Z czasami zaawansowanego średniowiecza łączy się 25 stanowisk archeologicznych (tabela 1 nr 2, 13, 19, 22-23, 38-39, 44, 48-51, 53, 55-57, 62, 66, 73, 92, 108-111 i 113), odkrytych w miejscowościach Belsznica, Czyżowice, Gorzyce, Gorzyczki, Odra, Olza, Turza Śląska i Uchylsko. Uwzględniając znaleziska ze starszej fazy osadnictwa, zdają się one wskazywać na jego kontynuację w młodszej fazie feudalnej, potwierdzoną skądinąd w źródłach pisanych (por. wyżej), a także na intensyfikację kolonizacji.

Wśród wymienionych stanowisk zwraca uwagę obiekt Gorzyce st. 1 – tzw. gródek stożkowaty, stanowiący pozostałość siedziby lokalnego możnowładcy (rycerza; właściciela dóbr). Poza usypiskiem ziemnym wysokości około 7 m (na jego plateau znajdowała się zapewne wieża obronna) w jego najbliższym sąsiedztwie są obecne resztki fosy i wałów (por. Jakubczyk 2007, s. 39-42, tu starsza literatura). Należy domniemywać, że w bezpośrednim zapleczu mogą występować inne elementy infrastruktury związanej z gródkiem.

Dwa kolejne znaleziska (w postaci naczynia glinianego i żelaznego topora) – w Olzie nad Odrą (tabela 1 nr 66, 73) – zalicza się do luźnych (pojedynczych). Odkryto je w trakcie eksploatacji żwirowni nadodrzańskich. Kontekstem kulturowym wymienionych przedmiotów jest dowiedzione, równocześnie osadnictwo na skraju równi zalewowej Odry, a także – po raz kolejny – zapewne wykorzystywanie rzeki dla celów komunikacyjnych.

Średniowiecze - ogólnie (V/VI - XV w.)

Ogólnie do czasów średniowiecza przypisano 5 stanowisk archeologicznych (tabela 1 nr 58, 70, 96, 100 i 102) lokalizowanych w miejscowościach Gorzyczki, Olza nad Odrą (tabela 1 nr 70) - luźne (pojedyncze) oraz znalezisko żelaznej obręczy koła, odkrytej w żwirowni Turza Śląska.

Późne średniowiecze – okres nowożytny (XIV-XV – XVI-XVIII w.)

Na przełom podanych faz czasowych datuje się 2 stanowiska (tabela 1 nr 52 i 95) w miejscowościach Gorzyczki i Turza Śląska. Należy podkreślić, że w obrębie drugiego z wymienionych natrafiono na pozostałości produkcyjnej osady garncarskiej z XV-XVI w., zaś przeprowadzone ratownicze badania wykopaliskowe dostarczyły obfitej liczby znalezisk (zwłaszcza w postaci ceramiki). Prace inwazyjne nie objęły całej połaci stanowiska; część nawarstwień kulturowych nadal znajduje się pod powierzchnią gruntu. Jak wspominają autorzy badań w sprawozdaniu (M. Furmanek, S. Kulpa), wspomniany obiekt w Turzy Śląskiej – wiejska osada produkcyjna – jest unikatowym, co najmniej w skali Górnego Śląska.

Okres nowożytny (XVI - XVIII w.)

Najliczniejszą grupę stanowisk (47) zalicza się do okresu nowożytnego (w tabeli 1 nr 2-4, 8, 11, 19-22, 24, 28-30, 32- 43, 46, 59, 62-63, 69, 71, 75, 84-86, 88-91, 96-102 i 105), odkrytych w miejscowościach Belsznica, Bluszczów, Czyżowice, Gorzyce, Kamień, Odra, Olza, Rogów, Syrynka i Turza Śląska. Zidentyfikowane stanowiska archeologiczne zalicza się w większości do tzw. śladów i punktów osadniczych. Wyróżnia się wśród nich również pozostałości dworu w Gorzycach (w tabeli 1 nr

43), oraz badaną wykopaliskowo osadę w Odrze (tabela 1 nr 63). Do opisywanej fazy czasowej przynależą znaleziska luźne (pojedyncze), pochodzące z nadodrzańskich żwirowni w Olzie: żelazny czepek bojowy oraz naczynie gliniane (tabela 1 nr 69 i 71).

Chronologia nieokreślona

Do tej grupy zakwalifikowano 2 stanowiska archeologiczne odkryte w m. Czyżowice (tabela 1 nr 14 i 15). Na stanowisku nr 14 (tabela 1) zarejestrowano 4 fr. węgla, 2 fr. przepalanej gliny, natomiast na stanowisku nr 15 - kociopek z potężną budowlą.

Zróznicowanie i liczba znalezionych zabytków archeologicznych z większości znanych stanowisk nie uprawnia do wysuwania wniosków na temat charakteru poszczególnych obiektów. Wydaje się, że wymienione stanowiska są świadectwem kolejnej fazy intensyfikacji akcji zasiedlenia, wzrostu demograficznego i eksploatacji gospodarczej trzebionych obszarów puszczańskich; kolejny raz w tych przedsięwzięciach istotną rolę odgrywała Odra.

Podsumowując, słusznym wydaje się podkreślenie, iż stan naszego rozpoznania obiektów archeologicznych położonych w obrębie gminy Gorzyce, zaliczyć należy do dobrych w skali województwa śląskiego. Na chwilę obecną – rok 2012- na wszystkich obszarach AZP:

- AZP 103-41 (obejmuje on północną część gminy);
- AZP 104-41 (obejmuje on centralną część gminy);
- AZP 105-41 (obejmuje on południową część gminy);
- AZP 104-42 (obejmuje on wschodnią część gminy);
- AZP 105-42 (obejmuje on południowo-wschodnią część gminy);

znajdujących się na terenie gm. Gorzyce, zakończono powierzchniowe badania rozpoznawcze w ramach programu AZP.

Jest rzeczą zastanawiającą, że jak dotąd brak przesłanek, by któreś ze stanowisk archeologicznych identyfikować z cmentarzyskiem. Wydaje się logiczne, iż musiały one istnieć na opisywanym terenie, co najmniej od pradziejów. Z pewnością w czasach średniowiecza zakładano i wykorzystywano tzw. cmentarze przykościelne, związane z działającymi parafiami katolickimi.

Unikatowy charakter posiadają znaleziska przypadkowe, odkryte na terenie żwirowni w Olzie i Odrze, w korycie Odry. Niestety, we wszystkich wypadkach wydobyte zabytki zostały przekazane po nieznanym bliżej okresie (od momentu identyfikacji ich charakteru zabytkowego) do placówek muzealnych (Bytom, Wodzisław Śląski), przy czym nie udało się określić dokładnie miejsc ich

znalezienia. Z jednej strony wspomniane zabytki dowodzą specyficznego znaczenia Odry dla populacji zasiedlających teren sąsiadujący w różnych okresach, z drugiej strony zdziwienie budzi fakt braku regularnych nadzorów archeologicznych (po przekazaniu zabytków do muzeów około 1967 r.), w trakcie dalszej eksploatacji żwirowni. Wspomniana kwestia jest tym ważniejsza, iż charakter, zróznicowanie i chronologia znalezisk wskazują, że nie przynależały one do tzw. jednego zespołu, odkrytego jednorazowo.

Podkreślając konieczność dalszych poszukiwań terenowych celem identyfikacji archeologicznej substancji zabytkowej obrębie gminy Gorzyce, należy zauważyć, że nie da się wykluczyć, iż w części mogła ona zostać zniszczona (w niektórych połaciach terenu) wskutek rozwoju zabudowy mieszkalnej, przemysłowej oraz infrastruktury, zwłaszcza w XIX-XX w.

6. PROGRAM OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI ARCHEOLOGICZNYMI

Do niedawna zgodnie z przepisami ustawy „O ochronie dóbr kultury” z dnia 15.02.1962 r. (tekst jednolity po nowelizacjach DZ.U. nr 98 z 1999 r.), właściwymi rozporządzeniami Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz wytycznymi Generalnego Konserwatora Zabytków przy określaniu obszarów i rygorów ochrony konserwatorskiej, operowano pojęciem strefy ochrony konserwatorskiej (w odmianach A, B, E, K, W).

Nowa ustawa „O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami” z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z późniejszymi zmianami) wycofuje się ze stosowania podanych określeń stref ochronnych, wskazując, że każdy z zabytków nieruchomych (posiadając swą specyfikę) winien być rozpatrywany w sposób indywidualny wraz z otoczeniem (kontekstem kulturowym, zarówno bliższym, jak i dalszym, **również z kontekstem środowiskowym**). Wspomniany akt prawny w artykule 7 ustala, że formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Spośród stanowisk archeologicznych wyszczególnionych w tabeli 1 jedno jest wpisane do rejestru zabytków (nr 29 – średniowieczny gródek stożkowaty w Gorzyczkach). Wszystkie stanowiska archeologiczne wymienione w niniejszym opracowaniu (tabela 1), jako posiadające wartość zabytkową, są objęte ochroną według standardu ustanowionego w punkcie 4 wymienionej ustawy.

Na zmieniający się sposób widzenia również nieruchomości zabytków archeologicznych w krajobrazie, rzutują także inne akty prawne, wśród nich m.in.:

- „Archeologiczna konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego sporządzona w La Valetta 16 stycznia 1992 r.” (Dz. U. nr 120 z 16.10. 1996 r., poz. 564);
- ustawa „O planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym” z 27.03. 2003 r. (Dz. U. 2003 nr 90 poz. 717 z późn. zmianami);
- wytyczne Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego w Warszawie („Archeologia w planach zagospodarowania przestrzennego”; <http://www.archeointernet.pl>);
- Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2004-2013, Warszawa 2004;
- Ustawa z 16 kwietnia 2004 r. „O ochronie przyrody” (DU nr 92 z 2004 r., poz. 880, z późniejszymi zmianami);
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2007-2013, Katowice 28 sierpnia 2007 r.

Stan rozpoznania archeologicznego obszaru gminy Gorzyce należy uznać za dobry. Uwzględniając potrzeby niniejszego opracowania, ale zwłaszcza perspektywy związane z planami rozwoju gminy, zmianami lub przebudową jej infrastruktury, przewidywanymi realizacjami inwestycyjnymi, w szczególności zwracają uwagę następujące kwestie:

- 1) z pięciu obszarów AZP przebadane są wszystkie w obrębie gminy;
- 2) informacje na temat ilości i zróżnicowania znanych stanowisk archeologicznych pochodzą w większości z rozpoznania powierzchniowych; jedynie na nielicznych obiektach (kilku) przeprowadzono inwazyjne badania wykopaliskowe o charakterze ratowniczym lub ratunkowym; wśród nich wyróżniają się unikatowe w skali, co najmniej Górnego Śląska (tabela 1 nr 50, 95), o dużych walorach poznawczych i naukowych;
- 3) duże znaczenia dla dawnych populacji Odry i Olzy (dla celów komunikacyjnych); nagromadzenie znalezisk archeologicznych w istniejących zwirowiach jest pewnym ewenementem w skali Polski (tabela 1 nr 64-82), posiada duże walory poznawcze i naukowe;
- 4) żadne ze stanowisk archeologicznych badanych wykopaliskowo nie zostało wyeksplorowane w całości; tzn. pod powierzchnią terenu nadal zalega nieruchoma i ruchoma kulturowa, zabytkowa substancja archeologiczna;
- 5) brak pewnych danych o osadnictwie z początków osadnictwa człowieka (paleolitu); wspomniana kwestia zastanawia w sytuacji, gdyż stanowiska z najstarszej fazy obecności człowieka w górnym

Nadodrzę (sprzed ponad minimum 200 tysięcy lat) są znane z pobliskiego Płaskowyzu Głubczyckiego i okolic Raciborza;

- 6) całkowity brak danych o cmentarzyskach (pradziejowych, średniowiecznych);
- 7) brak danych precyzyjnie wskazujących na funkcję i czas istnienia niemal wszystkich znanych stanowisk archeologicznych (rozpoznanych metodą badań powierzchniowych)⁶;
- 8) brak danych – w wypadku większości stanowisk - precyzyjnie wskazujących na zasięg podziemnej, archeologicznej substancji zabytkowej; podane w pewnych przedziałach wielkości (tabela 1), wynikających z rozrzutu materiałów zabytkowych znajdujących na powierzchni;
- 9) w obrębie znanych obiektów nie podejmowano rozpoznania metodami np. nieniszczącymi (por. niżej);

Taki stan rzeczy powoduje, iż informacje dotyczące chronologii i zasięgu poszczególnych obiektów wydają się być wycinkowe i niepełne, co więcej, brak archeologicznych badań uzupełniająco-weryfikacyjnych powoduje, iż prowadzona obecnie działalność w typie inwestorskim może spowodować naruszenie lub zniszczenie nieznaną nam jeszcze, podziemnej, archeologicznej substancji zabytkowej.

W celu wzbogacenia, uściślenia i uwiarygodnienia zaprezentowanych danych dotyczących istniejących niewątpliwie w granicach gminy stanowisk archeologicznych zaleca się:

- 1) przeprowadzenie weryfikacyjnych, uzupełniających badań powierzchniowych w systemie AZP na terenie gminy (z uwzględnieniem weryfikacji znanych stanowisk archeologicznych; w porozumieniu i uzgodnieniu ze Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków; uwzględniając charakter terenu – w kilku ponawianych etapach/sezonach);
- 2) kontynuowanie poszukiwania źródeł historycznych (pisanych), w celu identyfikowania danych na temat czasów wycinki lasów, stosunków własnościowych, działalności gospodarczej człowieka (np. hutnictwo szkła i żelaza, obecności młynów, budowy stawów, grobli, kuźni, szlaków komunikacyjnych, elementów hydrotechniki, a nawet początków eksploatacji węgla kamiennego);
- 3) wykonanie archeologicznych badań rozpoznawczo-sondazowych w obrębie znanych, wytypowanych, najlepiej rokujących pod względem poznawczym lub naukowym stanowisk archeologicznych (celem dokładniejszego rozpoznania ich charakteru i zasięgu)⁷;
- 4) wykonanie rozpoznania terenu z użyciem metod nieinwazyjnych (nieniszczących podłoża), z użyciem specjalnego sprzętu lub techniki, umożliwiających identyfikację nowych stanowisk archeologicznych

⁶ Używane w nomenklaturze AZP pojęcia, m.in.: ślad osadnictwa, punkt osadniczy, osada są umownymi; dla określenia funkcji stanowiska archeologicznego niezbędne są inwazyjne badania wykopaliskowe.

⁷ Po rozpoznaniu przynajmniej część stanowisk można zagospodarować (np. gródek stożkowy w Gorzyckach) dla celów turystycznych lub krajoznawczych (w porozumieniu ze Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków), co łączy się z możliwością stworzenia miejsc pracy oraz promocją gminy

lub weryfikację znanych (np. badania fosforowe, badania metodami fizycznymi – np. elektrooporową, elektromagnetyczną – zwłaszcza w obrębie kościołów i pałaców⁸);

- 5) uwzględniając Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie m.in. gminnej ewidencji zabytków (Dz. U. nr 124, poz. 1305), zaleca się uwzględnienie wszystkich wyszczególnionych w tabeli 1 stanowisk archeologicznych; odkrycie nowych obiektów (ew. pozyskanie dodatkowych danych na temat znanych) winno skutkować uzupełnieniami gminnej ewidencji zabytków. W związku z brakiem ustalonego normatywu karty stanowiska archeologicznego gminnej ewidencji zabytków zaleca się umieszczenie kserokopii kart AZP lub dołączonych do opracowania danych (kart) archiwalnych.

W miejscu tym należy nadmienić, iż niezależnie od zasięgu dotychczasowych (lub planowanych) rozpoznania, zróżnicowania metod stosowanych przez specjalistów, dostępny zasób wiadomości na temat początków osadnictwa człowieka w każdym rejonie, a także jego historii (również w gminie Gorzyce), nigdy nie będzie pełny.

7. ZALECENIA KONSERWATORSKO-OCHRONNE (obszary i zasady ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowe)

Ochroną konserwatorską należy objąć wszystkie, wyszczególnione w tabeli 1 stanowiska archeologiczne. W szczególności ochrona ta winna polegać na:

- 1) zakazie jakichkolwiek prac ziemnych w podanym zasięgu występowania zidentyfikowanych na powierzchni stanowisk materiałów zabytkowych (zaznaczonych na mapach w skali 1:10 000), w tym np. przekładki i budowy ciągów infrastruktury technicznej itd., bez podjęcia niezbędnych wyprzedzających badań archeologicznych (por. pkt. 2);
- 2) w wypadku konieczności podejmowania jakichkolwiek działań związanych z naruszeniem gruntu w obrębie wyróżnianych stanowisk archeologicznych winny być one poprzedzone uzupełniającymi archeologicznymi badaniami weryfikacyjnymi (w tym rozpoznawczo-sondażowymi), ewentualnie – w zależności od uzyskanych wyników – ratowniczymi (lub jedynie nadzorem podczas prac budowlanych), zaplanowanymi i przeprowadzonymi w uzgodnieniu ze Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Wspomniane prace ochraniające substancję zabytkową mogą w wypadku stanowisk tzw. płaskich „uwolnić” dany teren dla celów inwestycyjnych;
- 3) jakichkolwiek prace ziemne w obrębie budynków i obiektów uznanych za zabytkowe ze względów architektonicznych, historycznych (zwłaszcza sakralnych) lub innych, uwzględnionych i

wyszczególnionych na innych stronach całościowego opracowania, winny być realizowane pod stałym nadzorem archeologicznym, w uzgodnieniu ze Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Nie można wykluczyć, że ich części ziemne wspomnianych obiektów architektonicznych kryją nieznanne elementy lub szczegóły konstrukcyjne, ewentualnie pozostałości starszych założeń (nawet o podobnej do dzisiejszej funkcji).

Mgr Iwona Młodkowska-Przepiórowska
Dr Dominik Ablamowicz

8. SŁOWNIK STOSOWANYCH TERMINÓW

W tekście posługiwano się różnymi pojęciami/terminami, standardowo używanymi przez archeologów, zwłaszcza w trakcie realizacji poszukiwań terenowych i opracowywania materiałów zabytkowych. Ich wyjaśnienia załączono poniżej.

Archeologia – odrębna dyscyplina naukowa powstała pod koniec XIX w., zaliczana do nauk pomocniczych historii. Przedmiotem zainteresowania a. są materialne i niematerialne pozostałości życia ludzi minionych czasów (generalnie prze- lub wczesnohistorycznych) wraz z kontekstem środowiskowym, w celu poznania i zrozumienia ich kultury.

Archeologiczna kultura – zespół różnych elementów pozostałości materialnych (np. przedmioty, budowle, sposób chowania zmarłych, ornamentyka itp.) człowieka, (dawnych populacji) występujących na konkretnym obszarze, w konkretnym odcinku czasu, wykazujących podobieństwo. Kultura archeologiczna stanowi w archeologii umowną jednostkę podziału różnych grup ludzkich i zastępuje ich identyfikację (często nieznaną) na podstawie elementów etnicznych (ludy, plemiona o wspólnym języku, tradycji itd.).

Archeologiczne badania - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego; w zależności od potrzeb, zakresu, okoliczności, zastosowanych metod wyróżnia się: →a. badania nieinwazyjne (nieniszczące), →a. badania powierzchniowe, →a. badania ratownicze, →a. badania ratunkowe, →a. badania sondażowe (rozpoznawcze), →a. badania uzupełniające (weryfikacyjne), →a. badania wyprzedzające, →a. nadzór i in.

Archeologiczne badania nieinwazyjne (nieniszczące) – prace realizowane w celu odkrycie, rozpoznanie i udokumentowanie nowych stanowisk archeologicznych w danym terenie (ewentualnie dodatkowego rozpoznania zidentyfikowanych wcześniej), realizowane

⁸ Może to przynieść efekt w postaci stwierdzenia istnienia starszych faz budowlanych (przedhistorycznych). Ewentualne ich wyekspozowanie (por. przyp. powyżej) może być korzystne dla gminy i jej mieszkańców.

metodami nienaruszającymi nawarstwień stratygraficznych w danym terenie (metodami „poza wykopaliskowymi”). Wśród stosowanych metod stosuje się np. fotointerpretację zdjęć lotniczych (badania gabinetowe), geofizyczne-aparaturą specjalistyczną (np. georadarową, elektrooporową, elektromagnetyczną; badania terenowe) i in.

Archeologiczne badania powierzchniowe – prace terenowe o charakterze weryfikacyjno-poszukiwawczym, prowadzone z reguły wczesną wiosną lub jesienią; penetracja świeżo zaoranych pól pozwala na odkrywanie wyoranych spod humusu zabytków, wskazujących na obecność, charakter i domniemany zasięg stanowiska archeologicznego.

Archeologiczne badania ratownicze – prace o charakterze inwazyjnym (wykopaliskowe), których celem

jest uratowanie zabytkowej substancji reliktovej, tkwiącej pod powierzchnią ziemi, potencjał nie zagrożonej zniszczeniem wskutek planowanych robót ziemnych, związanych np. z

realiza-

cją konkretnej inwestycji.

Archeologiczne badania ratunkowe - prace o charakterze inwazyjnym (wykopaliskowe), których celem jest uratowanie zabytkowej substancji reliktovej, tkwiącej pod powierzchnią ziemi, bezpo-średnio zagrożonej zniszczeniem wskutek realizowanych robót ziemnych, związanych np. z konkretną inwestycją.

Archeologiczne badania sondażowe (rozpoznawcze) - z reguły krótkotrwałe prace o charakterze inwazyjnym (wykopaliskowym), których celem jest wstępne rozpoznanie i dokładniejsze określenie charakteru oraz zasięgu stanowiska archeologicznego.

Archeologiczne badania wyprzedzające – prace terenowe z reguły o charakterze wykopaliskowym, których celem jest przebadanie nawarstwień kulturowych, zagrożonych zniszczeniem z powodu działań inwestycyjnych. Badania te winny poprzedzać rozpoczęcie prac budowlanych; ich zasięg wyznaczają granice inwestycji.

Archeologiczne badania uzupełniające (weryfikacyjne) – prace terenowe (o charakterze powierzchniowym, sondażowym, metodami nieinwazyjnymi), których celem jest sprecyzowanie danych na temat znanych w danym terenie stanowisk archeologicznych (funkcja, chronologia, zasięg), połączone z poszukiwaniem stanowisk nowych, wcześniej nieodkrytych. Z reguły realizowane w celu zobjektywizowania i uzupełnienia danych dotyczących pra- i wczesnodziejowej obecności człowieka w danym terenie, często w etapie poprzedzającym większe działania inwestycyjne (np. budowę autostrad), co wpływa na decyzje dotyczące podjęcia → a. badań wyprzedzających.

Archeologiczne dziedzictwo kulturowe – „elementem archeologicznego dziedzictwa kulturowego uznaje się wszystkie pozostałości i obiekty oraz wszelkie inne ślady ludzkości z minionych epok, których zachowanie i badanie przyczynia się do odtworzenia historii ludzkości i jej powiązań ze środowiskiem naturalnym; w wypadku, których wykopaliska, odkrycia oraz inne metody badań nad dziejami ludzkości i nad jej środowiskiem stanowią główne źródło informacji” (art. 1 „Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego sporządzona w La Valetta 16.01. 1992 r.; Dz. U. nr 120 z 16.10. 1996 r., poz. 564).

Archeologiczne stanowisko (~ obiekt) - miejsce będące śladem pobytu człowieka w przeszłości, zawierające w sobie liczne informacje – w postaci tkwiących w warstwach ziemi (lub/i na jej powierzchni), czasami w wodzie, nawarstwień kulturowych (np. konstrukcji-zabytków nieruchomych) jak i zabytków ruchomych, z uwzględnieniem ich wzajemnych związków, informujących o tym, co w tym miejscu działo się w odległych czasach.

Archeologiczne Zdjęcie Polski (w skrócie AZP) – nazwa ogólnopolskiej akcji, prowadzonej od połowy lat 70., której celem jest weryfikacja danych archiwalnych oraz → badania powierzchniowe (poszukiwawcze) na danym terenie (tzw. obszarze), co w efekcie prowadzi do zebrania ogółu dostępnych informacji na temat jego zasiedlenia przez człowieka. Prace w terenie prowadzi się w obrębie tzw. obszarów (powierzchni około 35 km²) - map w skali 1:25 000 - wydzielanych w ramach ponumerowanych, poziomych pasów i pionowych słupów. Zidentyfikowane lub odkryte → stanowiska archeologiczne otrzymują kolejny nr w obrębie miejscowości, a także na obszarze. Dokumentacja obszaru obejmuje m.in.: sprawozdanie tekstowe, mapę obszaru z zaznaczonymi stanowiskami a. (numeracja na obszarze), → karty AZP stanowiska.

Archeologiczny nadzór – bieżące dokumentowanie układów stratygraficznych w trakcie robót budowlanych (inwestycyjnych), prowadzonych w miejscach potencjalnego lub stwierdzonego występowania zabytków lub stanowiska archeologicznego. Pozytywny wynik nadzoru może być powodem wszczęcia → a. badań ratowniczych lub ratunkowych.

Archeologiczny zabytek – wszelka tkwiąca w ziemi, na jej powierzchni lub w wodzie pozostałość dawnego życia i działalności człowieka (zabytek nieruchomy, złożony z warstw kulturowych – konstrukcji; zabytki ruchome-wytwory człowieka, np. wyroby gliniane, metalowe i szklane, kości zwierzęce itd.). Wszystkie zabytki archeologiczne stanowią pozostałość polskiego (ogólnoeuropejskiego) dziedzictwa kulturowego i należą do Skarbu Państwa.

Karta AZP – in. KESA (Karta Ewidencji Stanowiska Archeologicznego); część obowiązkowej dokumentacji powykonawczej danego obszaru → AZP; druk w formie ankiety służący do

rejestracji, opisu i ewidencji → stanowiska archeologicznego, zawierający także mapę w skali 1:10000 z jego lokalizacją (domniemanym zasięgiem ustalonym na podstawie rozrzutu znalezionych na powierzchni zabytków, zidentyfikowanych drogą a. badań powierzchniowych AZP).

Krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze; pojęcie „archeologiczny krajobraz kulturowy” obejmuje generalnie czasy pradziejów oraz wczesnohistoryczne, stanowiąc domenę badań → archeologii.

Osada - miejsce posadowienia stanowiska archeologicznego o funkcji dającej się bliżej określić (w AZP termin umowny).

Punkt osadniczy – miejsce zidentyfikowania średniej liczby (kilku-kilkunastu) zabytków archeologicznych, niemożliwe do bliższego określenia pod kątem pełnionej funkcji (w AZP termin umowny).

Stanowisko wielokulturowe – miejsce będące śladem pobytu na nim człowieka w przeszłości w kilku różnych okresach chronologicznych.

Ślad osadnictwa – miejsce zidentyfikowania nielicznych zabytków archeologicznych, uniemożliwiających określenie bliższej funkcji i charakteru stanowiska archeologicznego (w AZP termin umowny).

Warstwa (nawarstwienia) kulturowa (-e) – pojedynczy lub zwielokrotniony układ stratygraficzny ziemi (niekiedy również w wodzie), zmieniony lub wykształcony przez człowieka, często zawierający różne zabytki (nieruchome – konstrukcje, ruchome – wyroby).

9. LITERATURA (podstawowa)

Abłamowicz D.

1991 Osadnictwo grodowe na Górnym Śląsku we wczesnej fazie wczesnego średniowiecza, „Śląskie Prace Prahistoryczne” t. 2, s. 107-122.

Abłamowicz D., Furmanek M., Kühnel I., Podyma D., Młodkowska-Przepiórowska I.

2000 Wyniki uzupełniających archeologicznych badań rozpoznawczych – powierzchniowych. Autostrada A-1. Województwo śląskie. Węzeł „Rzasa” (km 418,050) – granica Państwa (km 564,000), Katowice-Muzeum Śląskie-kwiecień (*maszynopis w archiwach Działu Archeologii Muzeum Śląskiego i Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach*).

Abłamowicz D., Abłamowicz R., Podyma D., Kühnel-Wójcik I.

2005 Sprawozdanie z uzupełniających archeologicznych badań rozpoznawczych w zakresie rozpoznania powierzchniowego trasy planowanej autostrady A-1, woj. śląskie. Odcinek węzeł „Sośnica” – Gorzyczki (granica Państwa z Czechami). KM 517+980- 675+223.41, Katowice (*maszynopis w archiwach Działu Archeologii Muzeum Śląskiego i Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach*).

Bednarczyk J., Ignaczak M., Romańska A.

2001 Dane uzupełniające do lokalizacji stanowisk archeologicznych na trasie budowy autostrady A 1, woj. śląskie (odcinek Rzasa – granica Państwa). Badania 2000-2001 r. Cz. I-II, Poznań (*maszynopis w archiwach Działu Archeologii Muzeum Śląskiego i Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach*).

Borek H.

1988 Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych, Opole.

Jakubczyk D.

2007 Skarby historii, kultury i sztuki gmin pogranicza. Gorzyce i Dolna Lutnia, wyd. 2 zmienione i poprawione, Gorzyce.

Kondracki J.

1998 Geografia regionalna Polski, Warszawa.

Panic I.

1992 Historia osadnictwa księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu, Katowice.

Program...

2003 Program ochrony środowiska gminy Gorzyce, (*maszynopis kilku autorów, dostępny na stronie internetowej Urzędu Gminy Gorzyce*).

Zgorzeliska U.

1986 W zamierchłej przeszłości i średniowieczu, (w:) Rybnik. Zarys dziejów miasta od czasów najdawniejszych do 1980 roku, red. J. Walczak, Katowice, s. 41-66.

10. KATALOG STANOWISK – tabela 1

Tabela 1. Gmina Gorzyce, woj. śląskie. Zestawienie znanych stanowisk archeologicznych z obrębu sołectw

Nr Na mapie	Nr mapy 1:10 tys.	Nazwa	Nr w miejscowości	Nr arkusza AZP	Typ stanowiska	Chronologia	Zabytki	Obszar stanowiska (do)	Uwagi
1	2	Belsznica	1	104-41	śląd osadnictwa	EK	wiór krzemienny	b.d.	arch. (1937 r.)
					śląd osadnictwa	WŚ	3 fr. ceramiki		
2	2	Belsznica	2	104-41	śląd osadnictwa	EK	wiór krzemienny	do 0,5 ha	AZP 2000
					śląd osadnictwa	PŚ	1 fr. ceramiki		
					punkt osadniczy	ON	9 fr. ceramiki		
3	2	Belsznica	3	104-41	śląd osadnictwa	EB/WEŻ	1 fr. ceramiki	1 ar	AZP 2000
					śląd osadnictwa	ON	1 fr. ceramiki		
4	2	Belsznica	4	104-41	śląd osadnictwa	ON	4 fr. ceramiki	1 ar	AZP 2000
5	1	Bluszczów	1	103-41	osada	neolit	4 fr. ceramiki, 2 odłupki krzemienne	b.d.	arch. (1937 r.)
6	1	Bluszczów	2	103-41	śląd osadnictwa	EK	rdzeń krzemienny	b.d.	arch. (1937 r.)
7	1	Bluszczów	3	103-41	śląd osadnictwa	EK	wiór krzemienny	b.d.	arch. (1937 r.)
8	1	Bluszczów	4	104-41	śląd osadnictwa	ON	4 fr. ceramiki	1 ar	AZP 2000
9	1	Bluszczów	5	104-41	?	neolit	siekierka kamienna	b.d.	arch. (1930 r.)
10	1	Bluszczów	6	104-41	?	KCS; neolit	toporek łódkowaty	b.d.	arch.
11	2	Czyżowice	1	104-41	śląd osadnictwa	EK	przepalony rdzeń	do 0,5 ha	AZP 2000
					punkt osadniczy	ON	8 fr. ceramiki		
12	3	Czyżowice	2	104-41	śląd osadnictwa	EK	skrobacz, 2 odłupki	b.d.	arch. (1937 r.)
13	3	Czyżowice	7	104-42	śląd osadnictwa	EK	10 odłupków	b.d.	dar nabyte w 1934 r, Archiwum Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu – katalog naukowy Czyżowice stan. 7.
					śląd osadnictwa	WŚ	przędźnik		
					śląd osadnictwa	PŚ	7 fr. ceramiki		
14	3	Czyżowice	8	104-42	śląd osadnictwa	EK	1 odłupek (odpadek)	b.d.	arch. (1963 r.)
					śląd osadnictwa	nieokreślona	4 fr. węgla, 2 fr. przepalanej gliny		
15	3	Czyżowice	9	104-42	nieokreślona	nieokreślona	kopiec z potężną budowlą	b.d.	arch. (1940 r.), AZP 2000
16	3	Czyżowice	10	104-42	śląd osadnictwa	neolit	toporek kamienny	b.d.	arch. (1947 r.), arch. (1964 r.)
17	3	Czyżowice	11	104-42	śląd osadnictwa	mezolit	krzemienie	b.d.	arch.; J Szydłowski 1970, s. 75;
18	3	Czyżowice	12	104-42	śląd osadnictwa	neolit – kultura cer. amfor kulistych kultura cer. pucharów lejkowatych, kultura cer. sznurowej	„odosobnione znalezisko”	b.d.	arch.; J Szydłowski 1970, s. 76;
19	3	Czyżowice	13	104-42	śląd osadnictwa	EK	1 odłupek krzemienny	do 0,5 ha	AZP 2008
					śląd osadnictwa	PŚ	1 fr. ceramiki (b)		
					osada	ON	3 fr. ceramiki (b), 16 fr. ceramiki (a)		
20	3	Czyżowice	14	104-42	śląd osadnictwa	ON	13 fr. ceramiki	do 1 ha	AZP 2008
21	3	Czyżowice	15	104-42	śląd osadnictwa	ON	4 fr. ceramiki	do 0,5 ha	AZP 2008
22	3	Czyżowice	16	104-42	śląd osadnictwa	PŚ	2 fr. ceramiki	do 0,5 ha	AZP 2008
					osada	ON	15 fr. ceramiki		
23	3	Czyżowice	17	104-42	śląd osadnictwa	PŚ	1 fr. ceramiki	1 ar	AZP 2008
24	3	Czyżowice	18	104-42	śląd osadnictwa	ON	5 fr. ceramiki	do 1 ha	AZP 2008
25	3	Czyżowice	19	104-42	śląd osadnictwa	EK	odłupek krzemienny	1 ar	AZP 2008

26	3	Czyżowice	20	104-42	śląd osadnictwa	EK	rdzeń krzemienny	1 ar	AZP 2008
27	3	Czyżowice	21	104-42	śląd osadnictwa	EK	odłupek krzemienny	1 ar	AZP 2008
28	3	Czyżowice	22	104-42	śląd osadnictwa	ON	57fr. ceramiki	1 ar	AZP 2008
29	2	Gorzyce	1	104-41	osada	neolit	1 fr. ceramiki, 1 odłupek, 8 wiórów	do 5 ha	AZP 2000
					osada	EB/WEŻ	8 fr. ceramiki		
					osada	WŚ (VIII-IX w.)	12 fr. ceramiki		
					punkt osadniczy	ON	14 fr. ceramiki		
30	6	Gorzyce	2	104-41	śląd osadnictwa	EK	odłupek retuszowany	1 ar	AZP 2000
					śląd osadnictwa	ON	5 fr. ceramiki		
31	6	Gorzyce	3	104-41	śląd osadnictwa	EK	wiór krzemienny	1 ar	AZP 2000
32	6	Gorzyce	4	104-41	osada	EK	rdzeń, 2 odłupki	1 ar	AZP 2000
					śląd osadnictwa	ON	2 fr. ceramiki		
33	6	Gorzyce	5	104-41	śląd osadnictwa	EK	fr. wióra, odłupek	do 0,5 ha	AZP 2000
					punkt osadniczy	ON	6 fr. ceramiki		
34	6	Gorzyce	6	104-41	śląd osadnictwa	neolit	1 fr. ceramiki	do 0,5 ha	AZP 2000
					punkt osadniczy	ON	9 fr. ceramiki		
35	7	Gorzyce	7	104-41	śląd osadnictwa	EK	wiór krzemienny	1 ar	AZP 2000
					śląd osadnictwa	ON	2 fr. ceramiki		
36	7	Gorzyce	8	104-41	śląd osadnictwa	ON	3 fr. ceramiki	1 ar	AZP 2000
37	7	Gorzyce	9	104-41	punkt osadniczy	ON	6 fr. ceramiki	1 ar	AZP 2000
38	6	Gorzyce	10	104-41	śląd osadnictwa	mezolit	rylec	do 0,5 ha	AZP 2000
					śląd osadnictwa	PŚ	1 fr. ceramiki		
					punkt osadniczy	ON	5 fr. ceramiki		
39	2	Gorzyce	11	104-41	śląd osadnictwa	PŚ	1 fr. ceramiki	do 0,5 ha	AZP 2000
					punkt osadniczy	ON	6 fr. ceramiki		
40	6	Gorzyce	12	104-41	śląd osadnictwa	ON	4 fr. ceramiki	1 ar	AZP 2000
41	6	Gorzyce	13	104-41	śląd osadnictwa	ON	4 fr. ceramiki	1 ar	AZP 2000
42	6	Gorzyce	14	104-41	śląd osadnictwa	ON	2 fr. ceramiki	1 ar	AZP 2000
43	6	Gorzyce	15	104-41	dwór	ON (XVII w.)	ruina dworu	do 5 ha	AZP 2000
44	6	Gorzyce	16	105-41	śląd osadnictwa	EK	1 fr. rdzenia	do 0,5 ha	AZP 2005
					osada	PŚ	11 fr. ceramiki		
45	7	Gorzyce	16	104-42	śląd osadnictwa	EK	rdzeń krzemienny	1 ar	AZP 2008
46	7	Gorzyce	17	104-42	osada	ON	8 fr. ceramiki	do 0,5 ha	AZP 2008
47	7	Gorzyce	18	104-42	śląd osadnictwa	EK	1 odłupek krzemienny	1 ar	AZP 2008
48	7	Gorzyce	19	104-42	śląd osadnictwa	EK	1 odłupek krzemienny	1 ar	AZP 2008
					śląd osadnictwa	PŚ	2 fr. ceramiki		
49	3	Gorzyce	20	104-42	śląd osadnictwa	PŚ	1 fr. ceramiki	1 ar	AZP 2008
50	7	Gorzyczki	1	105-42	osada	EB - KŁ	ceramika	do 0,5 ha	wpisane do rejestru zabytków: Kl. III-67/43/69
					osada	POWR - KP	ceramika		
					gródek stożkowaty	PŚ (XIV-XVI w.)	ceramika		
51	7	Gorzyczki	2	105-41	śląd osadnictwa	PŚ	6 fr. ceramiki w tym nóżka patelni	do 0,5 ha	AZP 2005
52	7	Gorzyczki	3	105-41	osada	PŚ i ON	9 fr. ceramiki	do 0,5 ha	AZP 2005
53	7	Gorzyczki	4	105-41	śląd osadnictwa	EK	1 fr. wióra	do 5 ha	AZP 2005
					śląd osadnictwa	pradzieje	2 fr. ceramiki		
					osada	PŚ	18 fr. ceramiki		
54	7	Gorzyczki	5	105-41	śląd osadnictwa	EK	1 narzędzie retuszowane	1 ar	AZP 2005

55	7	Gorzyczki	6	105-41	śląd osadnictwa	EK	1 zgrzebło	1 ar	AZP 2005
					śląd osadnictwa	PŚ	1 fr. ceramiki		
56	7	Gorzyczki	7	105-42	osada	XVI w.	7 fr. ceramiki	1 ar	AZP 2002, 2005
57	7	Gorzyczki	8	105-42	osada	XV - XVI w.	7 fr. ceramiki	do 0,5 ha	AZP 2002, 2005
58	7	Gorzyczki	10	104-42	śląd osadnictwa	średniowiecze	2 fr. ceramiki	1 ar	AZP 2008
59	1	Kamień	1	104-41	punkt osadniczy	ON	6 fr. ceramiki	do 0,5 ha	AZP 2000; ob. Polder „Buków”
60	1	Kamień	2	104-41	?	mezolit	?	b.d.	arch.; na karcie AZP błędnie gm. Lubomia; ob. Polder „Buków”
61	7	Kolonia Fryderyk	1	104-42	śląd osadnictwa	EK	1 odłupek krzemieny	1 ar	AZP 2008
62	1	Odra	1	104-41	śląd osadnictwa	PŚ	1 fr. ceramiki	do 0,5 ha	AZP 2000
					punkt osadniczy	ON	5 fr. ceramiki		
63	1	Odra	2	104-41	osada	ON	ceramika; obiekty ziemne	do 0,5 ha	badania ratownicze 1998
64	1	Odra	3	104-41	?	OWR	wiadro brązowe	b.d.	ze zwirowni; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
65	6	Olza	1	104-41	?	EB (IV-V) - KŁ	sierp brązowy	b.d.	ze zwirowni; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
66	6	Olza	2	104-41	?	PŚ	naczynie gliniane	b.d.	ze zwirowni; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
67	6	Olza	3	104-41	?	EB (III-IV) - KŁ	sztylet brązowy-import italski	b.d.	ze zwirowni; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
68	6	Olza	4	104-41	?	neolit	toporek kamienny	b.d.	ze zwirowni; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
69	6	Olza	5	104-41	?	ON (XVI-XVII w.)	czekan bojowy	b.d.	ze zwirowni; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
70	6	Olza	6	104-41	?	średniowiecze	fr. obręczy koła	b.d.	ze zwirowni; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
71	6	Olza	7	104-41	?	ON	fr. naczynia na 3 nóżkach	b.d.	ze zwirowni; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
72	6	Olza	8	104-41	?	WŚ	naczynie gliniane	b.d.	ze zwirowni; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
73	6	Olza	9	104-41	?	PŚ	topór bojowy	b.d.	ze zwirowni; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
74	6	Olza	10	104-41	?	OWR	miecz żelazny - gladius	b.d.	ze zwirowni; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
75	6	Olza	11	104-41	?	ON	rapier	b.d.	ze zwirowni; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
76	6	Olza	12	104-41	?	EB - KŁ	czerpak	b.d.	ze zwirowni; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
77	6	Olza	13	104-41	?	pradzieje	przedmiot kamienny	b.d.	ze zwirowni; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
78	6	Olza	14	104-41	?	neolit	toporek kamienny	b.d.	arch. 1905-1906; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
79	6	Olza	15	104-41	?	neolit	toporek kamienny	b.d.	arch. 1953; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
80	6	Olza	16	104-41	?	neolit	toporek kamienny	b.d.	arch. 1953; dokładna lokalizacja odkrycia nieznana
81	6	Olza	17	104-41	?	EK	wyroby krzemienne	b.d.	arch. 1946; znalezisko luźne; lokaliza-

									cja odkrycia nieznaną
82	6	Olza	18	104-41	?	EB -KŁ	diadem brązowy	b.d.	ze zwirowni; dokładna lokalizacja odkrycia nieznaną
83	2	Rogów	1	104-41	śląd osadnictwa	neolit	1 fr. ceramiki	b.d.	arch. (1937-1938)
					śląd osadnictwa	WŚ	2 fr. ceramiki		
84	2	Rogów	2	104-41	śląd osadnictwa	ON	2 fr. ceramiki	1 ar	AZP 2000
85	2	Rogów	3	104-41	punkt osadniczy	ON	11 fr. ceramiki	do 0,5 ha	AZP 2000
86	1	Rogów	4	104-41	śląd osadnictwa	EK	odłupek	do 0,5 ha	AZP 2000
					śląd osadnictwa	WŚ	1 fr. ceramiki		
					punkt osadniczy	ON	15 fr. ceramiki		
87	2	Rogów	5	104-41	?	EB - KŁ	ceramika	b.d.	arch.; Durczewski 1948, s. 329; Gedl 1962, s. 352
88	2	Syrynka	1/70	103-41	punkt osadniczy	ON	5 fr. ceramiki	do 0,5 ha	Na obszarze AZP 103-41/70 jest Wodzisław Śląski - powinno być Syrynka 1)
89	2	Syrynka	2/71	103-41	punkt osadniczy	ON	10 fr. ceramiki	do 0,5 ha	Na obszarze AZP 103-41/70 jest Wodzisław Śląski - powinno być Syrynka 2)
90	2	Syrynka	3/72	103-41	śląd osadnictwa	EK	Przeołony rdzeń	do 0,5 ha	Na obszarze AZP 103-41/70 jest Wodzisław Śląski - powinno być Syrynka 3)
					punkt osadniczy	ON	10 fr. ceramiki		
91	2	Syrynka	4/73	103-41	punkt osadniczy	ON	16 fr. ceramiki	do 0,5 ha	Na obszarze AZP 103-41/70 jest Wodzisław Śląski - powinno być Syrynka 4)
92	4	Turza Śląska	A	104-42	śląd osadnictwa	WŚ	fr. ceramiki		arch.; teka miejscowości MW Śl.; Fitzke 1931; oznaczenie stanowiska umowne, dokładnych danych dot. lokalizacji brak
					śląd osadnictwa	PŚ	fr. ceramiki		
93	4	Turza Śląska	B	104-42	osada	KP; POWR	?		arch.; Szydłowski 1970; oznaczenie stanowiska umowne, dokładnych danych dot. lokalizacji brak
94	8	Turza Śląska	1	104-42	śląd osadnictwa	neolit	toperek z serpentynitu	b.d.	arch. 1925; literatura A. Blatter 1927, s. 15, AZP 2008
95	4	Turza Śląska	2	104-42	osada produkcyjna	PŚ-ON (XV-XVI w.)	ceramika	do 0,5 ha	arch.; badane ratowniczo; Kulpa, Furmanek 1997
96	8	Turza Śląska	4	104-42	śląd osadnictwa (A)	EK/wczesna EB	1 okruch z krzemienia czekoladowego z negatywami odbić	1 ar	2000 powierzchniowe związane z budową autostrady A1 AZP 2008
					śląd osadnictwa (A)	ON	1 fr. ceramiki		
					śląd osadnictwa (T)	średniowiecze	3 fr. ceramiki		
97	8	Turza Śląska	5	104-42	śląd osadnictwa	ON	3 fr. ceramiki	1 ar	2000 powierzchniowe związane z budową autostrady A1 AZP 2008
98	8	Turza Śląska	6	104-42	śląd osadnictwa	ON	4 fr. ceramiki	do 1 ha	AZP 2008
99	8	Turza Śląska	7	104-42	śląd osadnictwa	ON	5 fr. ceramiki	do 1 ha	AZP 2008
100	8	Turza Śląska	9	104-42	śląd osadnictwa	średniowiecze	2 fr. ceramiki	1 ar	AZP 2008
					śląd osadnictwa	ON	1 fr. ceramiki		
101	4	Turza Śląska	10	104-42	śląd osadnictwa	ON	8 fr. ceramiki	do 0,5 ha	AZP 2008

102	4	Turza Śląska	11	104-42	śląd osadnictwa	średniowiecze	5 fr. ceramiki	do 0,5 ha	AZP 2008
					śląd osadnictwa	ON	6 fr. ceramiki		
103	4	Turza Śląska	12	104-42	osada otwarta	OWR	fr. naczyń ceramika siwa	b.d.	arch. Szydłowski 1970, s. 78.
104	4	Turza Śląska	13	104-42	osada	WŚ średniowiecze	fr. naczyń		arch. 1931, J Fitzke.
105	4	Turza Śląska	14	104-42	śląd osadnictwa	WŚ	1 fr. ceramiki	do 0,5 ha	Na obszarze AZP 104-42/53- zarejestrowane jako st. Wodzisław Śląski, w miejscowości 101.
					śląd osadnictwa	ON	4 fr. ceramiki		
106	6	Uchylsko	1	105-41	śląd osadnictwa	EK	1 odłupek z retuszem	1 ar	AZP 2005
107	6	Uchylsko	2	105-41	śląd osadnictwa	neolit	1 rdzeń wiórowy	1 ar	AZP 2005
					śląd osadnictwa	EB-KŁ	2 fr. naczyń		
108	6	Uchylsko	3	105-41	śląd osadnictwa	EK	1 fr. rdzenia	do 0,5 ha	AZP 2005
					śląd osadnictwa	EB-KŁ	1 fr. ceramiki		
109	6	Uchylsko	4	105-41	śląd osadnictwa	PŚ	4 fr. ceramiki	do 5 ha	AZP 2005
					osada	PŚ	21 fr. ceramiki		
110	6	Uchylsko	5	105-41	śląd osadnictwa	WŚ (X-XIII w.)	1 fr. ceramiki	do 0,5 ha	AZP 2005
					osada	PŚ	9 fr. ceramiki		
111	6	Uchylsko	6	105-41	osada	PŚ	8 fr. ceramiki	do 0,5 ha	AZP 2005
112	6	Uchylsko	7	105-41	śląd osadnictwa	WŚ (X-XIII w.)	1 fr. ceramiki	1 ar	AZP 2005
113	6	Uchylsko	8	105-41	osada	PŚ	11 fr. ceramiki	do 1 ha	AZP 2005

Skróty:

arch. – dane archiwalne; b. d. – brak danych; EB – epoka brązu; EK – epoka kamienia; fr. – fragment (-y); KCS – kultura ceramiki sznurowej; KŁ – kultura łużycka; KP – kultura przeworska; MW Śl. – Muzeum w Wodzisławiu Śląskim; ON – okres nowożytny; OWR – okres wpływów rzymskich; POWR – późny okres wpływów rzymskich; PŚ – późne średniowiecze; WEŻ – wczesna epoka żelaza; WŚ – wczesne średniowiecze; ? – dana niepewna lub brak danej.

Literatura

Durczewski Z.

1948 Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej w Polsce, t. 2, Kraków.

Fitzke J.

1931 Druga wycieczka archeologiczna Koła Prehistoryków UJ na Śląsk, „Z Otchłani Wieków”, t. IV, z. 6, s. 80-81.

Gedl M.

1962 Kultura łużycka na Górnym Śląsku, Wrocław.

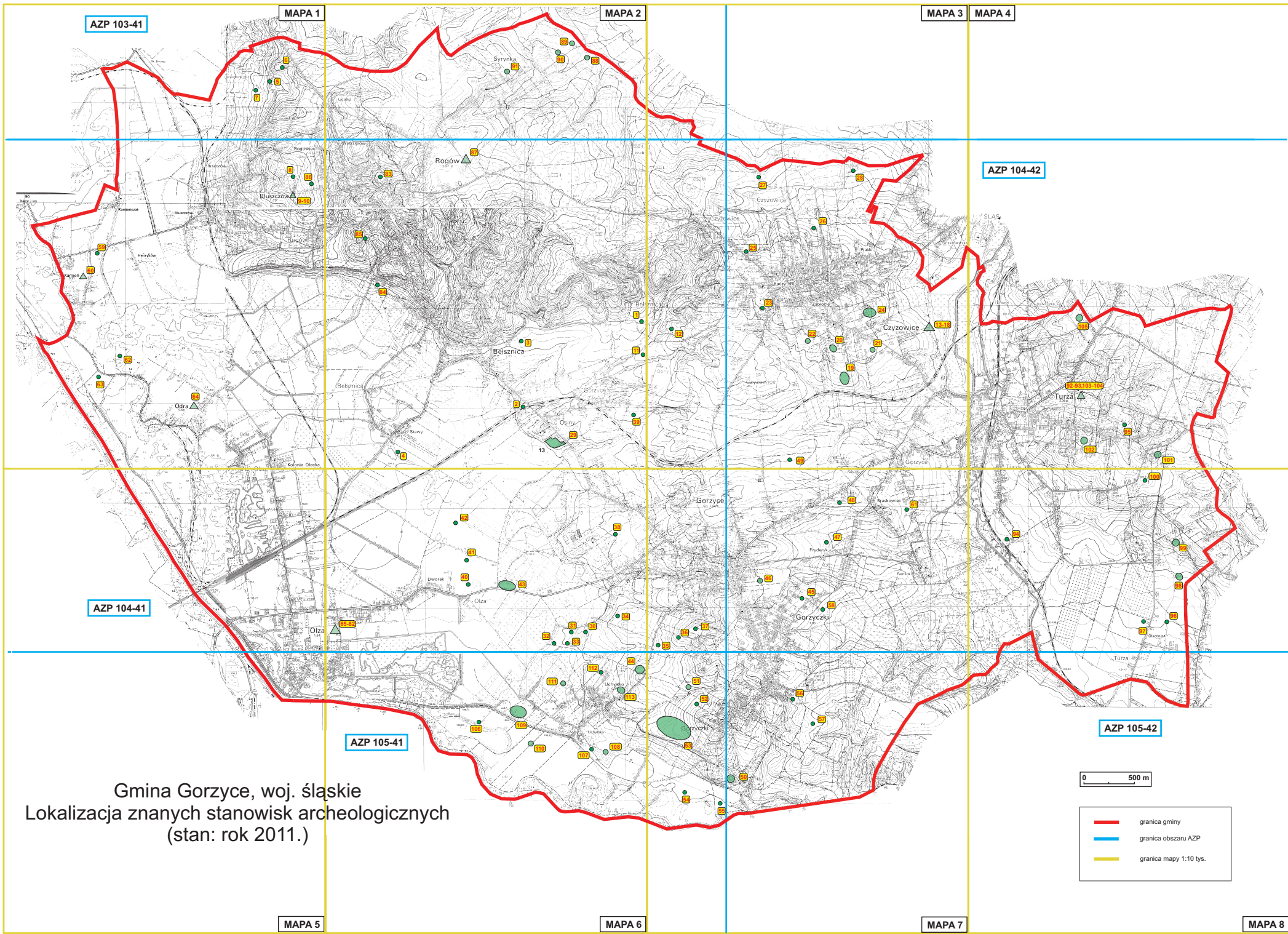
Kulpa S., Furmanek M.

1997 Dokumentacja z badań w Turzy Śląskiej stanowisko 2, gm. Gorzyce, woj. Katowice, Wodzisław Śląski (*maszynopis w archiwum Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach*).

Szydłowski J.

1970 Najstarsze osadnictwo w świetle badań archeologicznych, (w:) Ziemia rybnicko-wodzisławska, SIN, Katowice.

11. MAPY nr 1 - 8

AZP 103-41

MAPA 1

MAPA 2

MAPA 3

MAPA 4

AZP 104-42

AZP 104-41

AZP 105-41

AZP 105-42

Gmina Gorzyce, woj. śląskie
 Lokalizacja znanych stanowisk archeologicznych
 (stan: rok 2011.)

0 500 m

- granica gminy
- granica obszaru AZP
- granica mapy 1:10 tys.

MAPA 5

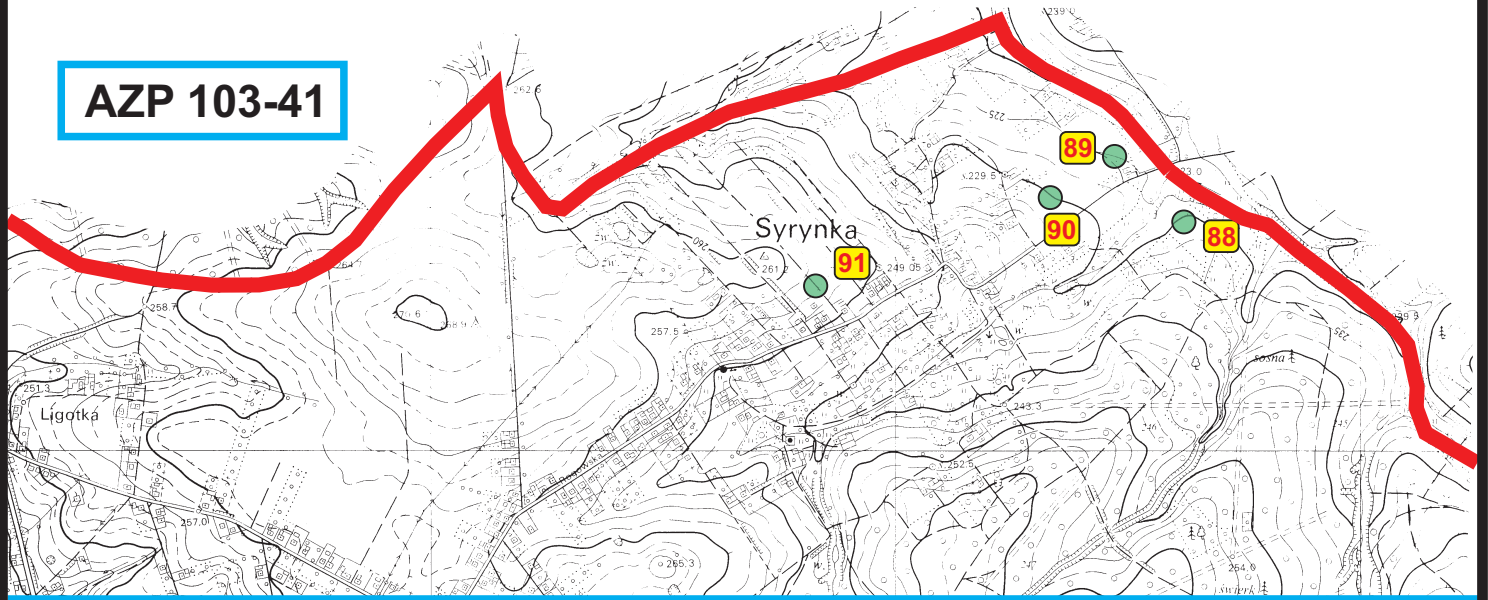
MAPA 6

MAPA 7

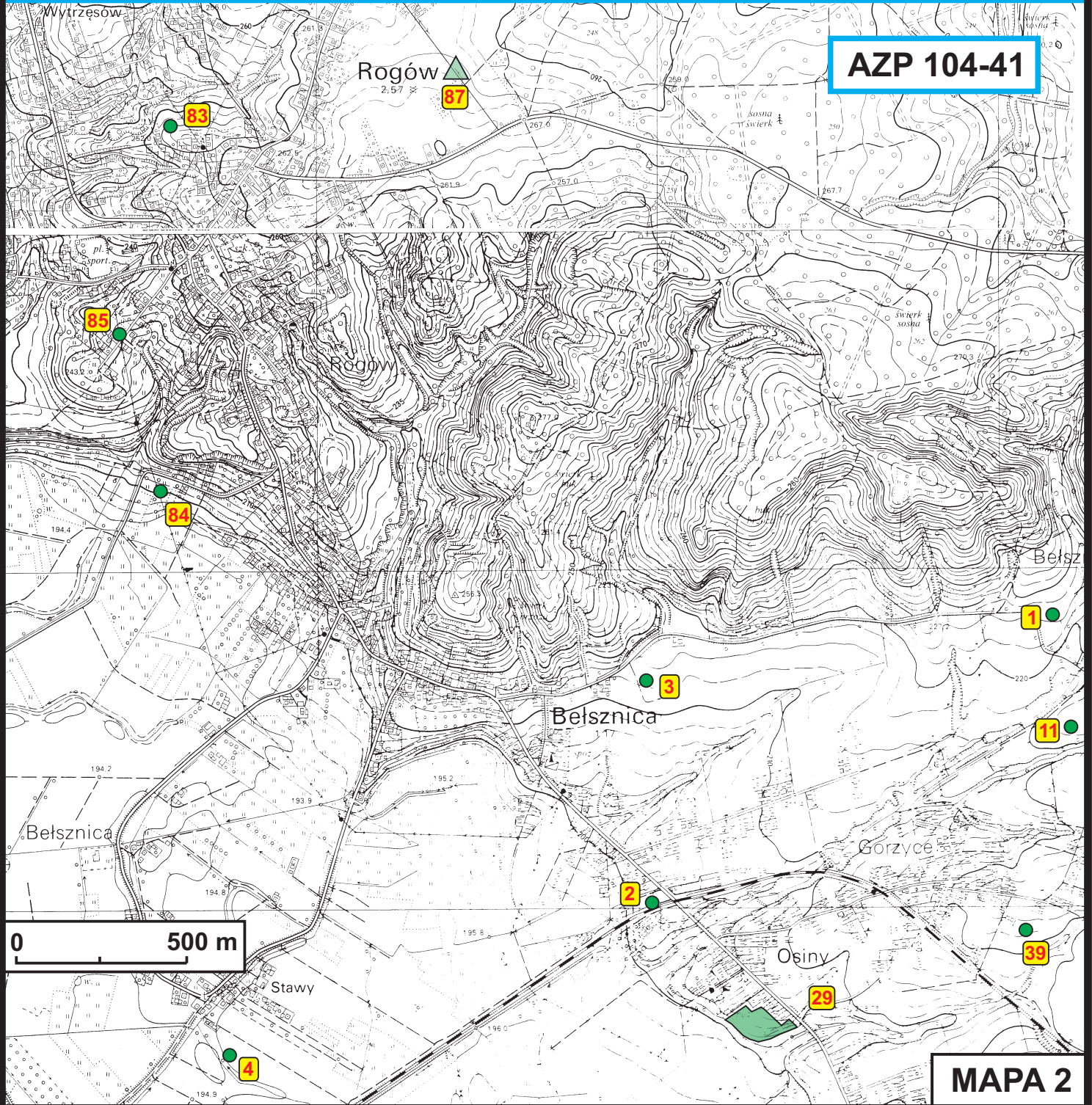
MAPA 8

AZP 103-41

AZP 104-41

MAPA 2

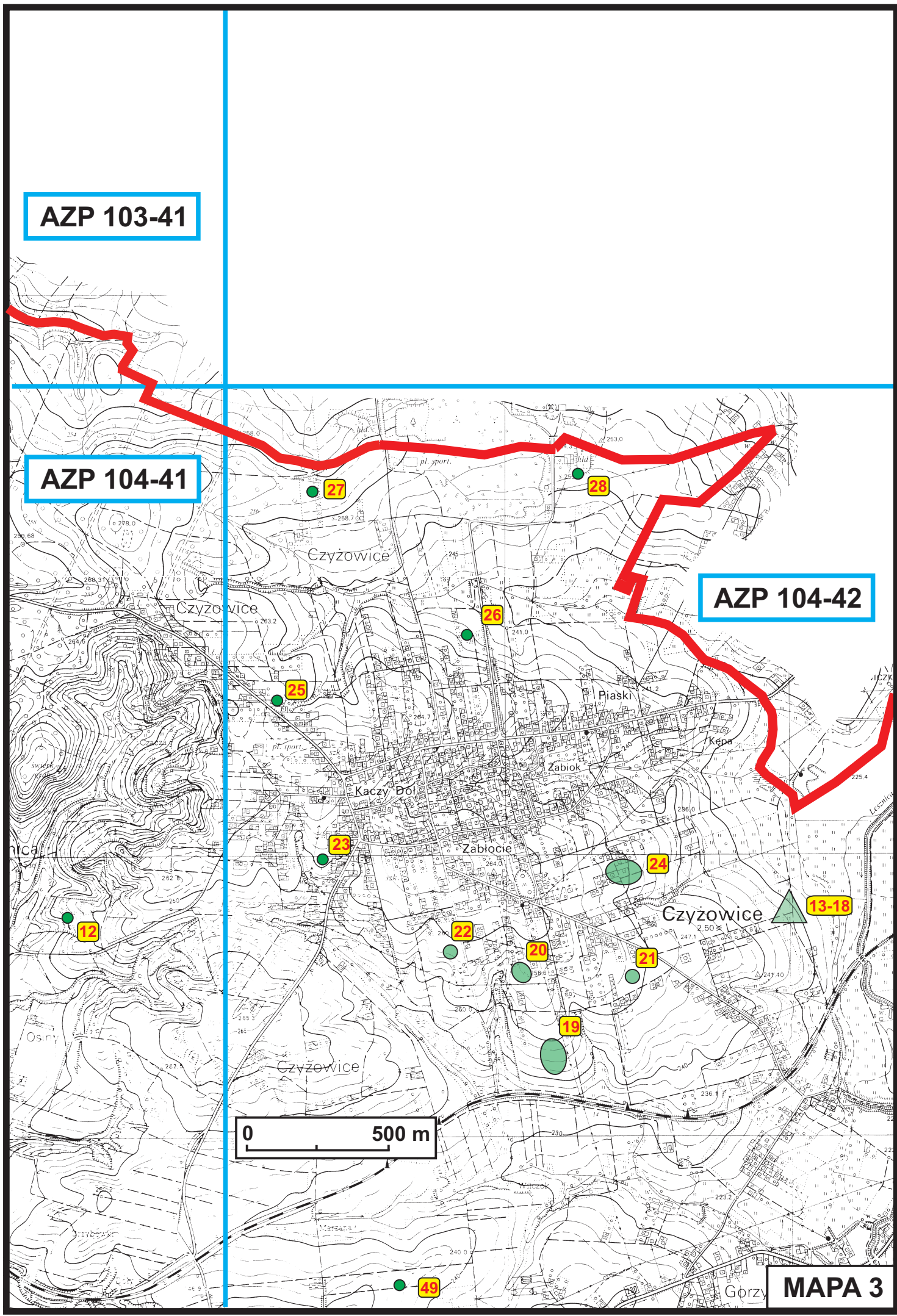
AZP 103-41

AZP 104-41

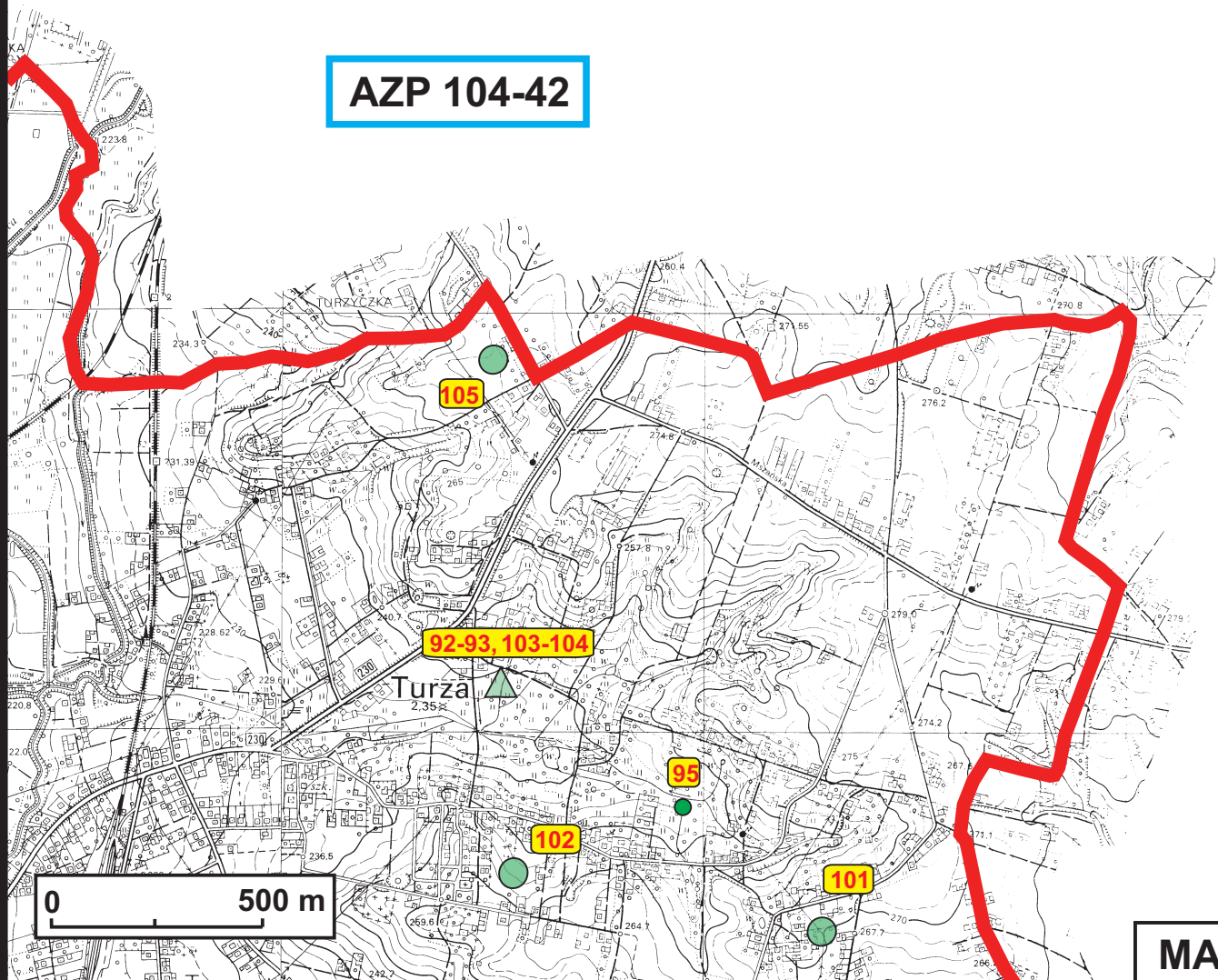
AZP 104-42

0 500 m

MAPA 3

AZP 104-42

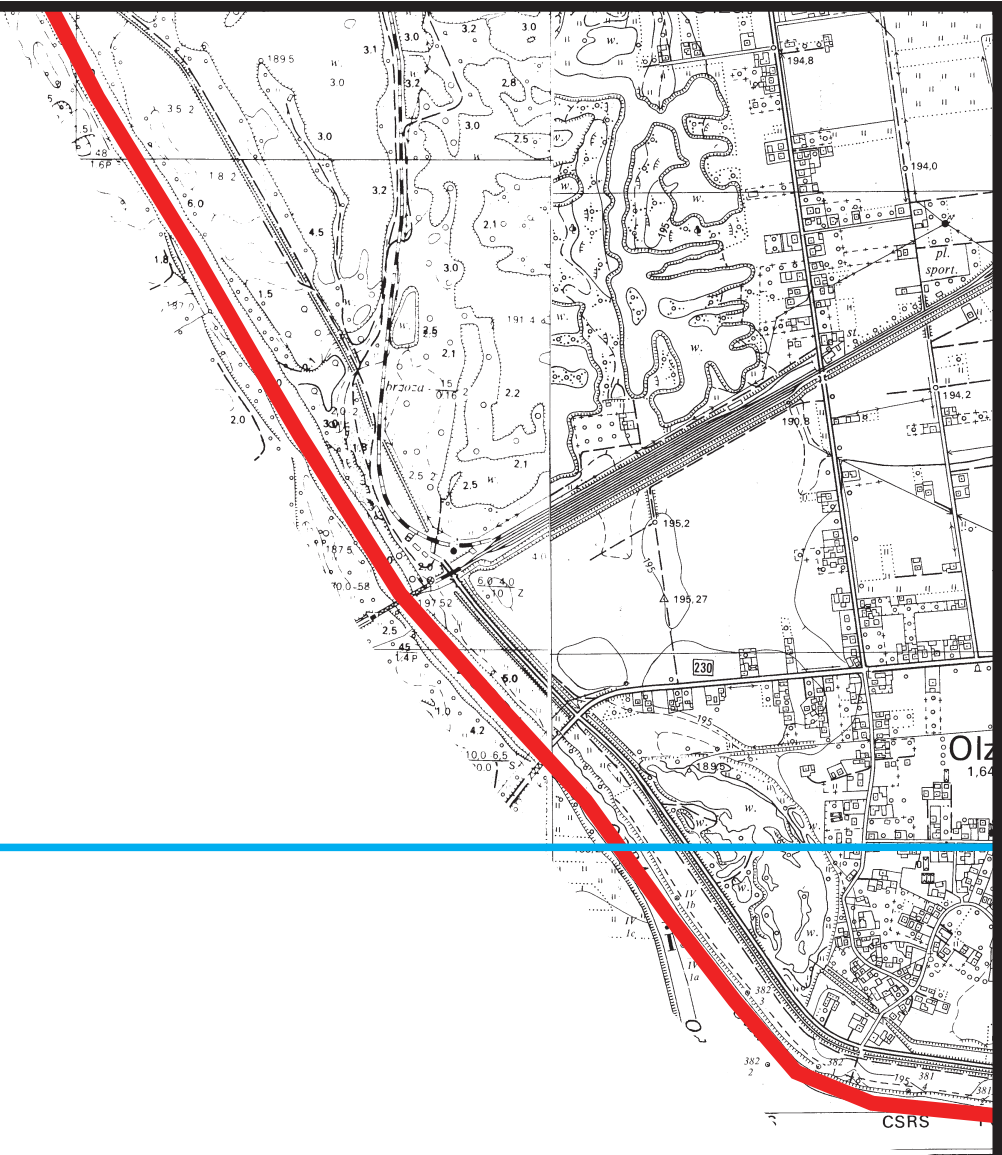

MAPA 4

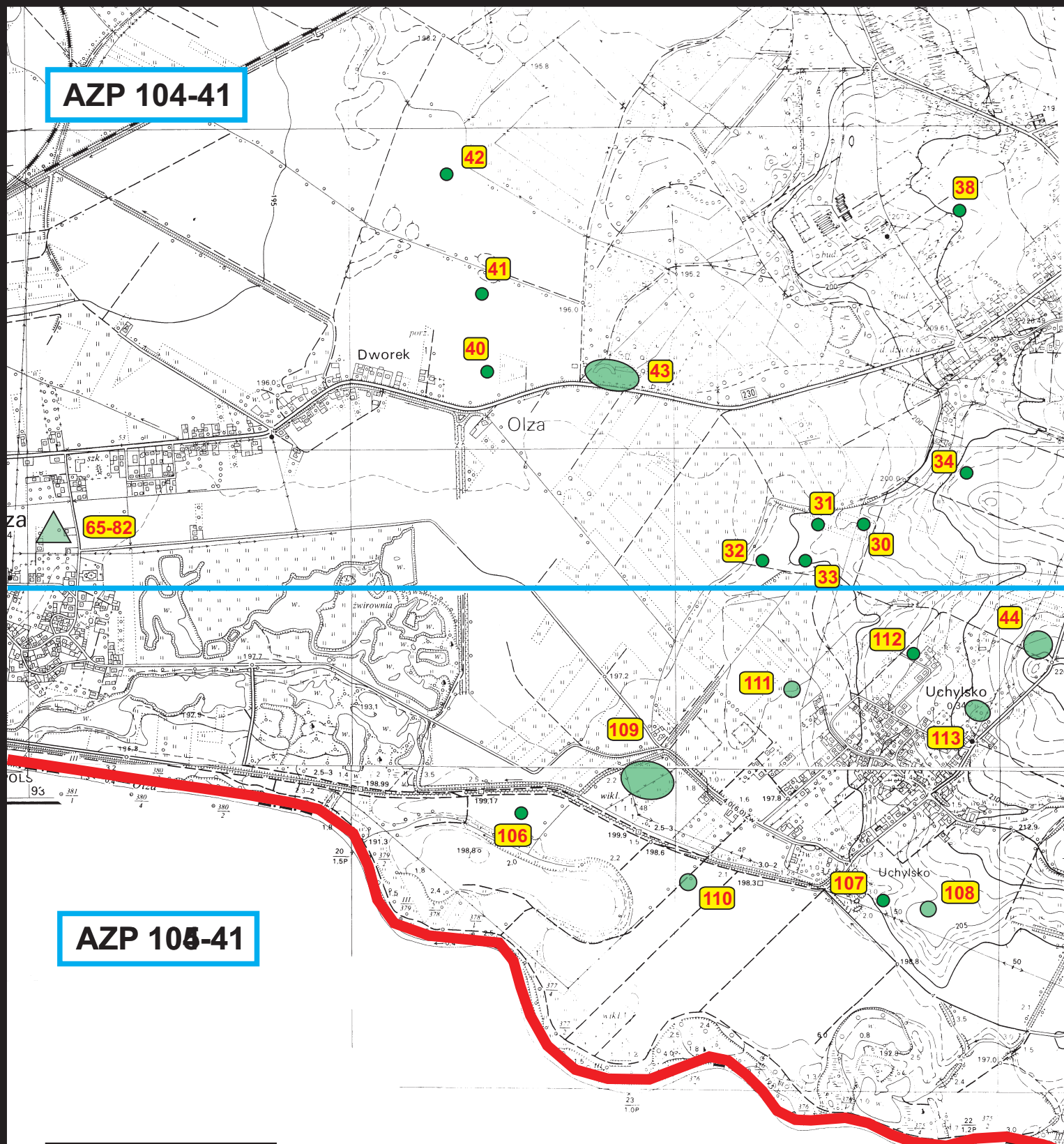

AZP 104-41

AZP 105-41

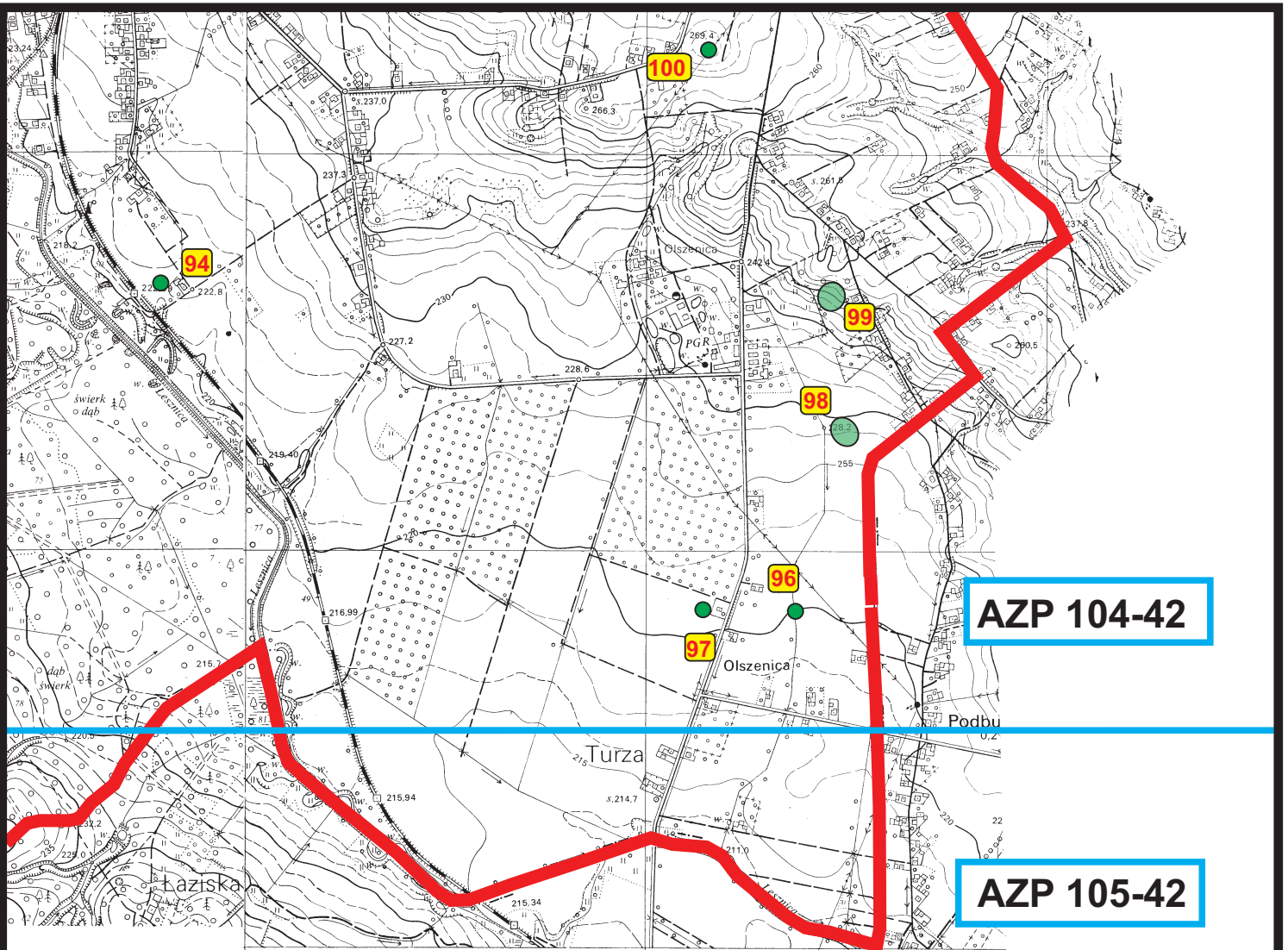
AZP 104-41

AZP 105-41

AZP 104-42

AZP 105-42

0 500 m